

Jukka Vänttilä

**Opetusmateriaalien tekijänoikeudet digitaalisissa
oppimisalustoissa**

Tietotekniikan
pro gradu -tutkielma
4. toukokuuta 2018

Jyväskylän yliopisto

Informaatioteknologian tiedekunta

Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Tekijä: Jukka Vänttilä

Yhteystiedot: jukka.vanttila@osao.fi

Puhelinnumero: 040-559 0892

Ohjaaja: Mikko Myllymäki

Työn nimi: Opetusmateriaalien tekijänoikeudet digitaalisissa oppimisalustoissa

Title in English: Copyrights of teaching materials in digital learning platforms

Työ: Tietotekniikan pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 68+22

Tiivistelmä: Opetusmateriaalit digitalisoituvat yhä enemmän ja enemmän. Myös digitaalisten oppimisalustojen käyttö yleistyy. Tämän digitalisoinnin myötä tekijänoikeuksien rooli on murroksessa. Vaikka tekijänoikeuslaki on sama riippumatta materiaalin muodosta, on digitaalisen materiaalin ja oppimisalustojen käyttö tuomassa haasteita myös tekijänoikeudelliseen näkökulmaan. Digitaalisissa oppimisalustoissa opetusmateriaali on yhä enemmän yhteiskäytössä. Yhteiskäytössä alkuperäisen materiaalin luoja tai luojat ovat tekijänoikeuden omistajia, mutta voivatko muut opetusmateriaalin käyttäjät käyttää tai muokata alkuperäistä materiaalia? Olisiko yhteiskäytössä olevan opetusmateriaalin tekijänoikeudet syytä järjestää niin, että ne olisivat koulutuksen järjestäjän hallussa? Tällä kyselytutkimuksella selvitetään opetushenkilöstön tekijänoikeudellista asioiden tietämystä sekä suhtautumista tekijänoikeudellisiin kysymyksiin. Samalla selvitetään koulutuksen järjestäjien sekä ammattiliiton (Opettajien ammattiliitto OAJ) suhtautumista samoihin kysymyksiin.

Avainsanat: Digitaalinen oppimisalusta, oppimisympäristö, tekijänoikeus, digitaalinen opetusmateriaali

Abstract: Teaching materials goes more and more digital. Also the use of digital learning platforms becomes more common. Along this digitalisation trend, the role of copyrights is changing. Even though the Copyright Act is independent of the form of material, the use of digital teaching material and learning platforms is bringing challenges also to the copyright point of view. In digital learning platforms the teaching material is more and more in common use. In common use the creator or creators of the original material are owners of the copyright, but can other users of the teaching material use or modify the original material? Should the copyrights of the common teaching material be arranged in such a way, that they would be in the possession of the organiser of the education? With this survey the the knowledge of copyright matters and attitude to the copyright questions is clarified. At the same time the attitude of the organisers of the teaching and of the trade union (Trade

Union of Education in Finland, OAJ) to the same questions is clarified.

Keywords: Digital learning platform, learning environment, copyright, digital teaching material

Copyright © 2018 Jukka Vänttilä

All rights reserved.

Esipuhe

Tämän tutkimuksen innoittajana on ollut opintojen yhteydessä olleet tutustumiseni tekijänoikeuskysymyksiin. Lisäinnoittajana olivat ammatillisen opettajan työssäni havaitsemani ristiriidat käytännön ja teorian välillä.

Kiitän ohjaajaani Mikko Myllymäkeä hyvästä tuesta ja laadukkaasta työn ohjauksesta.

Erityiskiitos rakkaalle vaimolleni ja perheelleni, jotka sietivät pääosin työn ohessa tekemiäni opintoja ja sen aiheuttamaa tietokoneen äärellä istumistani kiitettävästi! Jos tästä vielä kehkeytyisi mahdollisuus jatkaa, niin jatkuisikohan sietäminen edelleen?

Sisältö

Esipuhe	i
1 Johdanto	1
2 Digitaaliset oppimisalustat	6
2.1 Määritelmä	6
2.2 Digitaalisten oppimisalustojen hyödyt ja haitat	9
2.3 Digitaalisissa oppimisalustoissa käytettävät materiaalityypit	11
2.3.1 Kirjallinen materiaali	12
2.3.2 Videot	13
2.3.3 Äänitiedostot	14
2.3.4 Kuvat	14
2.3.5 Simulaatiot ja animaatiot	15
2.3.6 Testit, arvioinnit ja kyselyt	16
2.4 Tekijänoikeuksien huomioiminen	17
3 Digitaaliset opetusmateriaalit	19
3.1 Määritelmä	19
3.2 Digitaalisen materiaalin soveltuvuus opetukseen	21
4 Tekijänoikeudet	25
4.1 Tekijänoikeuksien muodostuminen	25
4.2 Taloudelliset oikeudet	27
4.3 Moraaliset oikeudet	27
4.4 Tekijänoikeuksien kesto	28
4.5 Opetustoiminnan tekijänoikeudet	29
4.5.1 Opettajan opetusmateriaali	29
4.5.2 Oppilaan materiaali	31
4.5.3 Tekijänoikeuksista luopuminen	31
4.5.4 Digilupa	33
4.5.5 Digitaalisuuden haasteet opetusmateriaalien tekijänoikeuksille	34

4.6	Vapaa lisensointi	36
5	Tutkimuksen toteutus	40
5.1	Tutkimuksen lähtökohdat	40
5.2	Tutkimusmenetelmä	41
5.2.1	Kvantitatiivinen tutkimus	41
5.2.2	Kvalitatiivinen tutkimus	43
5.3	Kyselyn yleisesittely	44
5.4	Tutkimuskysymykset	44
5.5	Tutkimusympäristö	45
6	Tulokset	46
6.1	Kenelle tekijänoikeudet kuuluvat ja kenelle niiden pitäisi kuulua . .	47
6.2	Tekijänoikeudet yhteiskäyttöisissä materiaaleissa	51
6.3	Tekijänoikeuksien siirto tai myyminen opettajien ja koulutuksen järjestäjien kesken	54
6.3.1	Opetusmateriaalien tekijänoikeuksien siirto ilman korvausta .	54
6.3.2	Opetusmateriaalien tekijänoikeuksien siirto korvauksella . . .	56
6.3.3	Opetusmateriaalien tekijänoikeuksien myynti	58
6.4	Tekijänoikeuksiin liittyvät ongelmat työpaikoilla	58
7	Pohdinta	60
8	Yhteenveto	64
	Lähteet	66
	Liitteet	
	A Kysely opettajille	
	B Kysely opetuksen järjestäjille	
	C Kysely ammattiliitolle (OAJ:lle)	

1 Johdanto

Tekijänoikeudet ovat perusteltu ja tärkeä elementti suojaamaan teoksen luojaan oikeutta teokseensa. Tekijänoikeudellaan teoksen omistaja voi turvata ja hyödyntää taloudelliset oikeudet ja käyttöoikeudet haluamallaan tavalla. Tekijänoikeudet turvataan tekijänoikeuslailla. Tekijänoikeusasetus turvaa teosten ja muiden suojattujen aineistojen käyttämistä arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa. Asetus turvaa myös teosten saattamisen vammaisten käytettäväksi ja turvaa hyvityksen tekijänoikeuden omistajalle valmistettaessa teoksen kappaleita yksityiseen käyttöön. Lisäksi tekijänoikeusasetus kieltää loukkaavan menettelyn teoksen suhteen sekä määrää tekijänoikeusneuvoston. Tekijänoikeusneuvoston tehtävänä on avustaa opetus- ja kulttuuriministeriötä tekijänoikeutta koskevien asioiden käsittelyssä ja antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta.

Tekijänoikeus siis suojaa teoksen. Jotta suojattavaa olisi, on teoksen ylitettävä teoskynnys. Teoskynnyksen ylittäminen vaatii teokselta tekijänsä henkisen luomistyön itsenäistä ja omaperäistä tulosta. Teoskynnyksen ylittymisen tulkitseminen on yksi yleinen tekijänoikeusneuvoston lausunnoissa pyydetty tulkintakysymys.

Opetustoiminnassa tekijänoikeudellisten asioiden äärellä ollaan päivittäin. Opettajat muun muassa tekevät, käyttävät ja jakavat materiaaleja. Opetustoiminnassa olevan tekijänoikeuden alaisten materiaalien käytöstä on sovittu opetus- ja kulttuuriministeriön ja Kopioston sekä Teoston kesken. Näin turvataan opettajille tietynlainen turva käyttää opetuksessa laadukasta materiaalia.

Perinteisen printtimateriaalin osalta tekijänoikeudelliset näkökulmat ovat osin yksiselitteisempiä ja tutumpia. Perinteinen materiaali saa kuitenkin opetustoiminnassa väistyä sillä opetustoiminnassa digitaalisuus on lisääntynyt viimeisten vuosien aikana huomasti. Opetustoiminnassa käytettävät materiaalit ovat yhä enenevässä määrin digitalisoituneet. Myös ympäristöt, missä materiaalia käytetään, jaetaan ja säilytetään ovat yhä enemmän digitaalisia. Digitaaliset oppimisalustat valtaavat alaa edellä kuvattuina materiaalien alustoina. Digitaalisissa oppimisalustoissa myös materiaalien jakaminen on helppoa. Lisäksi oppimisalustoihin voi muun muassa luoda, tuoda, linkittää ja kopioida materiaalia eri lähteistä helposti. Digitaalisissa oppimisalustoissa materiaalien yhteiskäyttö on yleistä ja helppoa. Myös digitaali-

sen materiaalin muokkaaminen ja kopioiminen on huomattavasti helpompaa kuin perinteisen printtimateriaalin. Esimerkiksi printtimateriaalin sisällön kopioiminen sieltä täältä on huomattavasti työläämpää kuin digitaalisen materiaalin. Digitaalisessa materiaalissa vaikkapa elektronisen kirjan sisältöä on kelppo kopioida omaan materiaaliin.

Edellä kuvattu digitaalisuuden lisääntyminen tuo haasteita tekijänoikeusnäkökulmaan opetustoiminnassa. Digitaalisuuden tuoma materiaalin erilaisen käytön helppous tuo mukanaan haasteen, jossa tekijänoikeuksien omistajaa tai haltijaa ei aina tiedetä. Samalla tavalla opetusmateriaalien helppo yhteiskäyttö ja yhteistuotanto aiheuttavat tekijänoikeusnäkökulmasta haasteita. Edelleen digitaalisiin oppimisoluihin väistämättä jäävät materiaalit ovat usein helposti käytössä myös siinä tapauksessa, että tekijänoikeuden omistaja tai haltija vaihtaa työpaikkaa.

Digitaalisiin oppimisoluihin luotuihin opetuskokonaisuuksiin (kurseihin) voidaan lisätä useita opettajia. Lisäksi alkuperäisen kokonaisuuden luoja lisäämät opettajat voivat edelleen lisätä uusia opettajia tähän kokonaisuuteen. Tämän johdosta voi syntyä pitkä ketju, jonka päässä oleva viimeksi lisätty opettaja ei tiedä alkuperäistä materiaalin luoja ja mahdollista tekijänoikeuksien omistajaa tai haltijaa. Lisäksi voi tulla tilanne, jossa vain alkuperäisen materiaalin luojalla on lupa käyttää jotakin materiaalin osana olevaa yksityiskohtaa. Näin muodostunut ketju voi muodostaa merkittävän tekijänoikeudellisen haasteen opetusmateriaalin käyttämiseen. Edelleen voi tulla edellä kuvatussa ketjussa tekijänoikeudellinen haaste, mikäli muodostuneen ketjun joku osa muokkaa alkuperäistä materiaalia.

Edellä kuvatut haasteet voivat jossain vaiheessa tuoda ongelmia sekä opettajien välille, että koulutuksen järjestäjien ja opettajien välille. Onkin hyvin tärkeää, että digitaalisen murroksen ollessa kiivasta, eri osapuolet voisivat sopia yhteiset periaatteet niin, että ongelmia ei syntyisi. Näitä osapuolia ovat opettajat, koulutuksen järjestäjät ja ammattiliitto. Lisäksi voi olla muita osapuolia, kuten esimerkiksi edellä mainitut Kopiosto ja Teosto.

Digitaalisten opetusmateriaalien edellä kuvatut ominaisuudet tuovat esiin myös joustavuuden ja kehittämisen mahdollisuudet. Opettajan näkökulmasta materiaalien tulisi olla joustavasti käytettävissä ja kehitettävissä. Lisäksi tekijänoikeusrikkomusten näkökulmasta opettajien mahdolliset pelot ja epävarmuudet olisi saatava mahdollisimman pieniksi. Tähän haasteeseen yhteisymmärryksen löytäminen toisi tekijänoikeusnäkökulmasta merkittävän parannuksen. Onkin erittäin tärkeää, että opettajat tunsivat tekijänoikeusasiat ja että eri osapuolilla olisi yhteisymmärrys

opetusmateriaalien tekijänoikeuksien omistamisesta. Edellä kuvatun perusteella tämä tutkimus, jossa paneudutaan kuvattuihin haasteisiin, on tarpeellinen.

Tutkimuksen ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä on tarkasteltu sitä, kenelle digitaalisten oppimateriaalien tekijänoikeudet kuuluvat eri osapuolten mielestä. Tällä kysymyksellä on pohjustettu alkuun ajatuksia siitä, millä tavalla mahdollisten tulevien ongelmien ratkaisemiseksi käytävien neuvottelujen ratkaisut voisivat syntyä. Toisaalta kysymyksellä on saatu käsitys eri osapuolten todellisesta tietoisuudesta ja suhtautumisesta tekijänoikeuskysymyksiin.

Koska opetusmateriaalien yhteiskäyttö on lisääntynyt merkittävästi ja lisääntyy edelleen, on työn toisena tutkimuskysymyksenä tarkasteltu miten eri osapuolet suhtautuvat tekijänoikeuksiin yhteiskäyttöisissä materiaaleissa. Näin on saatu tietoa opettajien suhtautumisesta materiaaliensa käyttöön ja muokkaukseen digitaalisissa oppimisalustoissa. Samalla on voitu tutkia tietämystä siitä, tuntevatko opettajat tekijänoikeudellisen periaatteen yhteiskäyttömateriaaleissa ja ketjuilmiossa. Kysymyksellä on saatu myös tietoa siitä, tietävätkö opettajat siirtyvätkö kurssille alkuperäisen materiaalin luoja osalta käyttö- ja muokkausoikeudet yhteisen kurssin muille käyttäjille. Suhtautumisen tutkiminen on ilmentänyt myös halukkuutta materiaalin käytön joustoon ja kehittämisen edistämiseen.

On ilmeistä, että edellä kuvattujen haasteiden myötä tulevaisuudessa on jollain tavalla ratkaistava tekijänoikeudelliset kysymykset. Työn kolmantena tutkimuskysymyksenä on, miten eri osapuolet suhtautuvat tekijänoikeuksien siirtoon ja myymiseen opettajien ja koulutuksen järjestäjien kesken. Tällä haetaan vastauksia mahdollisiin muutoksiin tekijänoikeuden omistamisen tai hallinnan kannalta. Koska mahdollisia ratkaisuja on etsittävä kaikkien osapuolien kesken, on perusteltua hakea vastausta siihen, miten eri osapuolet suhtautuvat tekijänoikeuksien siirtoon tai myymiseen opettajien ja koulutuksen järjestäjien kesken.

Edellä kuvataan haasteita ja ongelmatilanteita, mitä voi ilmetä materiaalien tekijänoikeuskysymyksissä digitaalisissa oppimisalustoissa. Edellisten tutkimuskysymysten lisäksi on perusteltua myös tutkia ongelmien nykytaso. Neljäs tutkimuskysymys onkin, kuinka paljon opettajan työssä esiintyy ongelmia tekijänoikeuksien kanssa. Koska digitalisoituminen on edennyt ja etenee edelleen, voidaan olettaa ja toivoa, että tietoisuus tekijänoikeuksista lisääntyy. Samalla ongelmatilanteiden herkkyys kasvaa. Jos ongelmia on nykytilanteessa vain vähän, voidaan tutkimuksen tuloksia käyttää ratkaisuna siihen, että niitä ei myöskään tulisi.

Tutkimus suoritettiin kyselytutkimuksella opettajille, koulutuksen järjestäjille se-

kä ammattiliitolle. Kysely suoritettiin kvantitatiivisella, eli määrällisellä kyselyllä. Lisäksi kyselyssä oli avoimia kommentointimahdollisuuksia ja kysymyksiä, eli laadullisia materiaaleja. Laadullisilla, eli kvalitatiivisilla materiaaleille pyrittiin tukemaan määrällistä aineistoa. Pääpaino oli kuitenkin määrällisessä materiaalissa. Määrällisesti kysely koski suurimmaksi osaksi opettajia. Koska koulutuksen järjestäjiä on lukumääräisesti huomattavasti vähemmän, oli kyselyssä koulutuksen järjestäjiä pienempi määrä. Ammattiliitolla opettajien edunvalvojana voi olla vain yksi kanta tekijänoikeuskysymyksiin ja siksi ammattiliiton voi määrittää kantansa vain organisaationa.

Päätuloksina tutkimuksesta voitiin todeta, että tekijänoikeuskysymykset tunnetaan yllättävän heikosti muiden kuin ammattiliiton toimesta. Suhtautuminen tekijänoikeuskysymyksiin oli tulosten perusteella sellaista, että mahdollisia ongelmia tietoisuuden lisääntymisen myötä voi ilmetä. Toisaalta tulokset antoivat positiivisen kuvan opetusmateriaalien joustavan käytön ja kehittämisen näkökulmaan. Suhtautuminen tekijänoikeuksien omistus- tai hallintajärjestelyihin voitiin tulosten perusteella nähdä myönteisenä, mutta korvauskysymysten ratkaiseminen on varmasti haasteellinen. Tutkimuksen perusteella tekijänoikeusongelmien nykytaso oli pieni tai niitä ei ainakaan ollut tiedossa.

Tutkimus hyödyttää eri osapuolia tiedostamaan tekijänoikeuksien määräytymisen, aseman sekä eri osapuolien suhtautumisen niihin. Tutkimuksella voidaan avata ratkaisuja mahdollisiin ongelmakohtien löytämisiin ja ehkäisemisiin kaikkien osapuolten parhaaksi.

Tutkimuksen luvussa kaksi käsitellään digitaalisen oppimisalustan määritelmää oppimisympäristön määritelmän kautta. Lisäksi esitetään digitaalisten oppimisalustojen hyötyjä ja haittoja. Edelleen luvussa kaksi esitellään digitaalisissa oppimisalustoissa käytettäviä materiaalityyppejä sekä tekijänoikeuksien huomioiminen oppimisalustoissa.

Luvussa kolme määritellään digitaaliset opetusmateriaalit ja tämän jälkeen esitellään digitaalisten materiaalien soveltuvuutta opetukseen.

Tutkimuksen luvussa neljä esitellään tekijänoikeudet. Luvussa määritellään ensin tekijänoikeuksien muodostuminen, taloudelliset ja moraaliset oikeudet sekä kesto. Tämän jälkeen esitellään opetustoiminnan tekijänoikeudet opettajan opetusmateriaalin ja oppilaan materiaalin kannalta. Seuraavaksi esitellään mahdollisuudet tekijänoikeuksista luopumiseen sekä opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Kopioston julkaisema niin kutsuttu digilupa, jolla määritellään ehdot sähköisen materiaalin

hyödyntämiseen opetustoiminnassa. Luvussa esitellään myös digitaalisuuden haasteet opetusmateriaalien tekijänoikeuksille. Luvun viimeisenä kohtana esitellään vapaan lisensoinnin mahdollisuus.

Luvussa viisi esitellään aluksi tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimusmenetelmä. Seuraavana on kyselyn yleisesittely ja tutkimuskysymykset. Luvun loppuun esitellään tutkimusympäristö.

Kuudes luku esittää tutkimuksen tulokset. Tulosten esittely aloitetaan tutkimuskysymysten mukaisesti tuloksilla siitä, kenelle tekijänoikeudet kuuluvat ja kenelle niiden pitäisi kuulua. Seuraavaksi esitellään tulokset tekijänoikeuksista yhteiskäytöissä materiaaleissa. Kolmantena esitellään tekijänoikeuksien siirron tai myymisen tutkimisesta tulleet tulokset. Viimeisenä tulokappaleessa esitellään tulokset tekijänoikeuksiin liittyvistä ongelmista työpaikolla.

Seitsemännessä luvussa pohditaan tutkimuksen tuloksia tutkimuskysymysten kautta ja kahdeksannessa luvussa on yleinen yhteenveto koko tutkimuksesta.

2 Digitaaliset oppimisalustat

Luvun aluksi määritellään oppimisympäristöjä ja oppimisalustan käsitettä, jonka jälkeen keskitytään digitaalisten oppimisalustojen hyötyihin ja haittoihin, alustoissa käytettäviin opetusmateriaalityyppeihin ja tekijänoikeuksiin. Oppimisympäristö sinänsä on määritelty hyvin ja tarkasti. Kun oppimisympäristön määritelmää käytetään pohjana digitaalisen oppimisympäristön määrittelyssä, tulee oppimisympäristön käsite ymmärtää myös kokonaisuutena, johon kuuluvat samat perusyksiköt. Oppimisympäristön osana ovat käytettävät välineet, kuten esimerkiksi digitaaliset oppimisalustat. Digitaalisista oppimisympäristöistä käytetään erilaisia nimityksiä, kuten esimerkiksi sähköinen oppimisympäristö tai e-oppimisympäristö. Nykyinen teknologian digitalisoituminen on tuonut käytännössä lähes kaiken tähän liittyvän digitaaliseksi, joten perustelluin nimitys on nykyisin juuri digitaalinen oppimisympäristö. Tämän vuoksi tässä työssä käytetään nimitystä digitaalinen oppimisympäristö.

2.1 Määritelmä

Oppimisympäristön määrittelemistä on tehty useissa selvityksissä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa [30] määritelmä on selkeä ja perusteltu. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa oppimisympäristö määritellään seuraavasti [30]:

Oppimisympäristöllä tarkoitetaan tiloja ja paikkoja sekä yhteisöjä ja toimintakäytäntöjä, joissa opiskelu ja oppiminen tapahtuvat. Oppimisympäristöön kuuluvat myös välineet, palvelut ja materiaalit, joita opiskelussa käytetään. Oppimisympäristöjen tulee tukea yksilön ja yhteisön kasvua, oppimista ja vuorovaikutusta. Kaikki yhteisön jäsenet vaikuttavat toiminnallaan oppimisympäristöihin. Hyvin toimivat oppimisympäristöt edistävät vuorovaikutusta, osallistumista ja yhteisöllistä tiedon rakentamista. Ne myös mahdollistavat aktiivisen yhteistyön koulun ulkopuolisten yhteisöjen tai asiantuntijoiden kanssa.

Nurmi ja Jaakkola [29] määrittelevät artikkelissaan oppimisympäristön lyhyemmin

todeten sen olevan opiskelijoiden yhdessä työskentelemisen mahdollistava tila tai paikka. Tässä tilassa tai paikassa opiskelijat voivat työskennellä ja tukea toisiaan yhdessä. Samalla opiskelijat voivat tavoitteiden saavuttamiseksi ja ongelmien ratkaisemiseksi käyttää eri välineitä ja tietolähteitä [29]. Nurmen ja Jaakkolan mukaan oppimisympäristöön vaikuttavat lisäksi sekä yhteisön arvot, normit ja odotukset kulttuurisina tekijöinä, että fyysinen toimintaympäristö [29]. Toisaalta Wilson [47] toteaa artikkelissaan, että oppimisympäristön kokonaisuutta ei voida täysin aukottomasti määritellä etukäteen, sillä osa oppimisympäristöstä syntyy oppimis- ja työskentelyprosessien kautta. Uusikylä ja Atjonen lisäävät oppimisympäristön kokonaisuuteen lisäksi ilmapiiritekijät, kuten oppimisolmuksen [44]. Yhteenvetona oppimisympäristön voisi määritellä laajasti koko opetus-oppimiskontekstin kokonaisuudeksi kaikine tilanteissa vaikuttavine tekijöineen [47].

Oppimisympäristö on siis määritelty. Digitaalisen oppimisympäristön tulisi näin ollen täyttää oppimisympäristön määritelmä. Digitaalisen oppimisympäristön määritelmä sekoitetaan usein lähteissä sellaiseen opetukseen, joka tapahtuu verkossa tai digitalista ympäristöä hyödyntäen, kuitenkin niin, että unohdetaan oppimisympäristön muut määritelmälliset asiat. Koko oppimisympäristö-käsitteeseen kuuluu siis aina myös fyysiset tilat, välineet, palvelut ja materiaalit sekä yhteisöllisyys ja tuki ja niin edelleen. Digitaalinen oppimisympäristö-käsite on usein käytössä puutteellisesti tai jopa ristiriitaisesti oppimisympäristö-käsitteen kanssa, koska niin kutsuttu digitaalinen oppimisympäristö on näin vain osa suurempaa oppimisympäristökokonaisuutta. Opiskelua esimerkiksi verkon välityksellä voi tapahtua koulun tiloissa, kotona, kirjastossa ja niin edelleen. Tällöin tämä kyseinen opiskelun fyysinen paikka kuuluu myös oppimisympäristöön. Lisäksi määrittelyn muut asiat tulee kuulua myös digitaaliseen oppimisympäristöön. Edellä esitetyn puutteellisen käytön vuoksi digitaalinen oppimisympäristö-termin käyttämisessä tulisi huomioida myös nämä muut osa-alueet.

Digitaalinen oppimisympäristö on määritelty esimerkiksi valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarjassa 18/2016 [38]. Julkaisusarja on otsikoitu seuraavasti: Perusopetuksen oppimisympäristöjen digitalisaation nykytilanne ja opettajien valmiudet hyödyntää digitaalisia oppimisympäristöjä. Julkaisussa digitaalinen oppimisympäristö määritellään kevyemmäksi kokonaisuudeksi kuin varsinainen oppimisympäristö. Digitaalinen oppimisympäristö määritellään julkaisussa seuraavasti [38]:

Digitaalisella oppimisympäristöllä tarkoitetaan tässä selvityksessä di-

gitaalista sovellusta, palvelua, järjestelmää tai kokoelmaa erilaisia yksittäisiä ratkaisuja, joissa voidaan digitaalisesti toteuttaa esimerkiksi oppisisältöjen omaksumista, tehtävien suorittamista ja keskustelua perinteisen luokkahuoneen sijaan tai sitä täydentävästi.

Voidaanko edellisen määritelmän mukaisesta digitaalisesta oppimisympäristöstä käyttää määritelmää oppimisympäristö? Varmasti tietyn edellytyksin voidaan, mutta edellä kuvatun varsinaisen oppimisympäristön kokonaisuudesta jäädyään vajaan jo edellä mainittujen fyysisten testien ja mittausten osalta. Kuitenkin digitaalinen oppimisalusta olisi parempi määritelmä, koska se kuvaa paremmin niitä välineitä ja järjestelmiä, joita voidaan käyttää kyseisessä digitaalisessa oppimisympäristössä. Jotta alkuperäinen oppimisympäristön määritelmä täyttyisi, tulisi kokonaisuuteen liittyä myös alkuperäisessä oppimisympäristön määrittelyssä olevat palvelut ja materiaalit, joita opiskelussa käytetään sekä tuki yksilön ja yhteisön kasvuun, oppimiseen ja vuorovaikutukseen ja niin edelleen.

Edellä esitettyyn antavat tukea Jaakkola ym., jotka kirjoittavat artikkelissaan [11], että oppimisympäristöistä on esitetty monia määritelmiä, jotka eroavat niin laajuudeltaan kuin sisällöltäänkin. Oppimisympäristön määritelmää käytetään tyypillisesti virheellisesti kun sillä kuvataan vain jotain yksittäistä tekijää oppijan toimintaympäristössä. Esimerkkinä tästä voisi olla tietokoneohjelmat joita markkinoidaan oppimisympäristöinä. Kun oppimisympäristö ymmärretään näin kapeasti on mahdotonta ymmärtää sitä, miten erilaiset oppimisympäristön tekijät ja niiden kokonaisuus edistää tai rajoittaa oppimista [27].

Digitaalinen oppimisympäristö sisältää siis useanlaisia teknisiä ratkaisuja. Kun edelleen tarkennetaan määrittelyä edellä mainittuihin yksittäisiin digitaalisten oppimisympäristöjen tekijöihin, päästään digitaalisen oppimisalustan määritelmään. Digitaalisen oppimisalustan määritelmä sekoitetaan usein juuri digitaaliseen oppimisympäristöön. Koska itse oppimisympäristön määritelmä sisältää asiaa paljon laajemmin kuin pelkkä digitaalinen oppimisalusta, ei digitaalisista oppimisalustoista voida käyttää termiä digitaalinen oppimisympäristö.

Myös digitaalisesta oppimisalustasta on hyvä ja uusi määritelmä edellä mainitussa valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarjassa 18/2016 [38]. Kyseinen julkaisu määrittelee digitaalisen oppimisalustan niin, että se on rajatumpi digitaalinen ympäristö, jossa on tarjolla digitaalisia työkaluja ja jossa voidaan tehdä tehtäviä ja säilyttää kurssimateriaali [38]. Usein tällaisista digitaalisista oppimisalustoista käytetään myös nimitystä e-oppimisalusta tai e-oppimisympäristö.

Jälleen voidaan todeta oppimisympäristö-sanana olevan liian laaja määritelmä kyseiseen käyttöön, joten e-oppimisalusta on parempi termi käytettäväksi. Kalliala ja Toikkanen [16] selvittävätkin edellä kuvaamaani eroa niin, että oppimisympäristö voidaan ymmärtää vain verkossa olevaksi oppimisalustaksi, mutta opetuksen kannalta oppimisympäristö sisältää paljon muutakin. Kalliala ja Toikkanen tarkentavat näiksi sisällöiksi muun muassa jo mainitun fyysisyyden lisäksi kulttuurisen, sosiaalisen, kognitiivisen pedagogisen, didaktisen ja emotionaalisen puolen [16].

Jotta käytössä vakiintuisivat oikeanlaiset termit, on niiden määritelmän mukaisessa käytössä pysyttävä huolellisesti. Koska oppimisympäristön määritelmä on varsinaisessa merkityksessään laaja ja hyvin määritelty, on digitaalisen oppimisympäristön (vaihtoehtoisesti e-oppimisympäristö) täytettävä oppimisympäristön koko määritelmä. Edelleen digitaalinen oppimisalusta (vaihtoehtoisesti e-oppimisalusta) on vain yksi tekninen osa digitaalista oppimisympäristöä, jonne usein digitaalista opetusmateriaalia laaditaan. Juuri tästä syystä tässä työssä keskitytään tekijänoikeuksiin digitaalisissa oppimisalustoissa, eikä digitaalisissa oppimisympäristöissä.

2.2 Digitaalisten oppimisalustojen hyödyt ja haitat

Digitaaliset oppimisalustat ovat paikkoja, joissa voi säilyttää materiaaleja, tehdä tehtäviä ja joissa on työkaluja eri tarkoituksia varten. Tällaisia työkaluja voivat olla esimerkiksi yhteydenpito-, arviointi-, palaute-, tehtävien palautus- ja testityökalut. Työkaluilla opettajat ja opiskelijat saavat lisäarvoa alustan käytössä verrattuna siihen, että alusta olisi vain materiaalipankki. Digitaalisia oppimisalustoja ovat esimerkiksi Moodle, PedaNet, Optima ja niin edelleen.

Kuten edellä todettiin, digitaaliset oppimisalustat ovat osa laajempaa käsitettä; oppimisympäristöä. Koska digitaaliset oppimisalustat eivät ole itsessään fyysiseen paikkaan sidottuja, voidaankin niitä käyttää monenlaisissa ympäristöissä kuten kodissa, koulussa, luonnossa, kirjastossa ja niin edelleen. Kuten Rajpaul [32] toteaa, on digitaalisen oppimisalustan etuna juuri tämä paikkaan ja ympäristöön sitoutumattomuus. Digitaalisen oppimisalustan käytön voi siis mahdollisuuksien mukaan eriyttää opiskelijan tarpeiden mukaan. Joku kaipaa yksityisyyttä, jotakin inspiroi luonto, joku kaipaa yhteisöllisyyttä esimerkiksi luokkahuoneen muodossa, joku taas lähitukea vaikkapa opettajan läsnäolon muodossa. Näihin digitaaliset oppimisalustat tuovat hyvän mahdollisuuden.

Digitaaliset oppimisalustat mahdollistavat oppimisen monella tapaa. Kuitenkin

oppimisalustojen vaarana on tulla pelkiksi materiaalipankeiksi. Krnel ja Bajd toteavat artikkelissaan [25], että pelkkä tietokoneen käyttäminen opetusvälineenä ei paranna oppimista vaan opettajalla on suuri vastuu ohjata opiskelija käyttämään tekniikan tuomia mahdollisuuksia oikein. Toisaalta he toteavat, että vastuu oppimisesta tulee olla entistä enemmän opiskelijalla. Siksi kirjoittajat toteavatkin, että tavoitteena tulisi olla totuttaa opiskelijat toimimaan tietokoneiden kanssa ja kehittämään niiden käyttöä ja käyttötaitoja opiskelua hyödyttävällä tavalla. Tällä opitulla hyödyllisellä tavalla oppimisesta saadaan kirjoittajien mukaan yksinkertaisempaa, mielenkiintoisempaa, tehokkaampaa ja itsenäisempää. Toisaalta sekä Krnel ja Bajd [25], että myöskin Zeng ym. [49] toteavat, että vaikka tekniikka ja oppimisalustat tuovatkin etuja ja hyötyjä opiskeluun, eivät ne silti välttämättä edistä menestystä opinnoissa. Digitaaliset oppimisalustat tuovat haasteita myös opettajuuteen. Tenno toteaaikin väitöskirjassaan, että teknologia kiehtoo ihmisiä ja sille asetetaan suuria odotuksia, mutta teknologia puolestaan esittää osaamisvaatimuksia myös teknologian käyttäjille [40]. Järvelä ym. mukaan tietotekniikka kiehtovuudestaan huolimatta oppiminen ei parane uuden teknologian avulla vaan muuttamalla oppimisprosesseja [12]. Tietotekniikan arkipäiväistyttyä, on hyvien oppimistulosten säilyttävä. Griffin tm. toteavatkin, että tietotekniikan opetuskäytöllä voidaan myös luoda tehokkaita oppimistilanteita edistämään ongelmanratkaisutaitoja, informaation lukutaitoja ja yhteistyön oppimista [25].

Digitaaliset oppimisalustat monipuolistavat oppimista oppimisstrategisilla materiaaleilla. Materiaaleja käsitellään tarkemmin kappaleessa digitaaliset opetusmateriaalit. Koska digitaalisilla oppimisalustoilla voi olla mahdollista saada opiskelun motivaatiota, on sen vaikutus myönteinen. Krnel ja Bajd toteavat toisaalta, että näin välttämättä ei ole [25]. Järvilehto toteaaikin motivaatiosta ja oppimisesta kärjistäen, että ihmisen voi pakottaa toistamaan ja näyttelemään osaamista, mutta ymmärtämiseen tarvitaan omaa halua [13]. Woolfolkin mukaan myös itseluottamus on tärkeää, sillä hänen mukaansa ilman riittävää itseluottamusta verkossa oppiminen voi olla mahdotonta [48]. Myös Susanna Kananoja [14] viittaa motivaatiotekijään todetessaan, että avainasemassa oppimisalustoissa ovat käyttäjäystävällisyys, opiskelumateriaalin ja ohjeiden selkeys sekä navigoinnin helppous. Toisaalta mahdollisuus tiiviiseen ohjaukseen myös oppimisalustalla auttaa motivaatiossa. Ohjauksen tärkeys tulee esille muun muassa Halosen ja Piispalan artikkelissa [15], jossa he toteavat käyttämänsä oppimisalustan automaattisen palautteen olevan rankkaa, koska digitaaliset oppimisalustat eivät anna anteeksi pieniäkään kirjoitusvirheitä esimerkiksi

kielen opetuksessa. Digitaalisten oppimisalustojen käyttö voi siis johtaa motivaatiota sekä myönteiseen että kielteiseen suuntaan. Grubert toteaaakin artikkelissaan [15] että opiskelua ohjataan usein digitaalisuuden suuntaan, jolloin opiskelijoilla on hyvät mahdollisuudet tietotekniikan hyödyntämiseen. Kääntöpuolena on tällöin se, että esimerkiksi teknisen alan opiskelijat ja nuoret miehet, jotka ovat suuntautuneet opintoihinsa toiveenaan saada tehdä mahdollisimman paljon töitä käsillään, saattavat passivoitua. Tähän johtaa ennen kaikkea se, että tällaiset opiskelijat saattavat olla lähtötasoltaan heikkoja tai huonosti motivoituneita tietotekniikan käyttöön sekä odottavat pääsevänsä konkreettisesti koskettamaan työnsä tuloksia. Grubertin mukaan he eivät koe onnistumisen elämyksiä digitaalisten materiaalien äärellä [15].

2.3 Digitaalisissa oppimisalustoissa käytettävät materiaalityypit

Digitaalisissa oppimisalustoissa voidaan käyttää hyvin monenlaisia materiaaleja. Materiaalityypin käyttö tulee liittää pedagogiseen funktioon. Funktio voi olla eri materiaalityypeillä erilainen. Karjalainen [26] tiivistää artikkelissaan hyvin laadukkaasti verkko-oppimateriaalin, todeten sen olevan yleensä digitalista, dynaamista ja joustavaa materiaalia, jolla on tietty opetuksellinen tarkoitus. Karjalainen jatkaa, että opetettavien sisältöjen tulisi ensisijaisesti määrätä se, minkälaisessa muodossa verkko-oppimateriaali esitetään [26]. Lisäksi Karjalainen painottaa, että tärkeää on myös erilaisten oppijoiden huomioiminen käyttämällä erilaisia tehtäviä ja eri medioita ja luomalla verkko-oppimateriaaleista erilaisille oppimistyyyleille sopivia kokonaisuuksia, josta oppijan on mahdollisuus valita itselle sopivimmat muodot [26].

Opetusmateriaalia voidaan myös varastoida eri paikoissa. Sitä voidaan laittaa esimerkiksi pilvipalveluun, josta linkitetään oppimisalustalle tai säilyttää suoraan oppimisalustalla. Oppimateriaaleista voidaan linkitystä käytettäessä muodostaa esimerkiksi jonkinlaisia opetusmateriaalivarastoja, joista muutkin voivat niitä käyttää. Käyttömahdollisuuksia ovat esimerkiksi julkinen materiaali, organisaation sisäinen materiaali tai tietylle käyttäjäryhmälle suunnattu materiaali.

On huomattava, että ottamatta huomioon materiaalien pedagogista funktiota, on digitaalisilla oppimisalustoilla vaara tulla vain materiaalipankeiksi ja jakelukanavaksi [25]. Samaan viittaa myös Ilomäki todeten, että oppimateriaalien suunnittelussa pedagogiset periaatteet pitäisi tiedostaa paremmin. Suunnittelun perustessa teknologioiden mahdollisuuksiin teknologia hype johtaa oppimista. Toisaalta suunnittelu voi perustua perinteiseen oppimateriaaliin, jolloin vaarana on, että

lopptuloksena on vain kirja verkossa [7].

Materiaalia on siis monenlaista ja sitä voidaan käyttää hyvin monella tavalla. Kuitenkin opettajien on syytä ymmärtää eri materiaalityyppien hyödyntämisessä jo mainitut pedagogiset funktiot. Kuten Duh ja Krasna toteavat, opettajien on ymmärrettävä digitaalista materiaalia käyttääkseen niitä tehokkaasti kasvatuksellisissa prosesseissa ja voidakseen osallistua materiaalien kehitysprosesseihin [2]. Seuraavassa on esitelty pääpiirteittäin eri materiaalityypit, mutta varsinaiseen oppimisolustojen ominaisuuksien vertailuun ei tässä työssä ole perusteltua mennä.

2.3.1 Kirjallinen materiaali

Digitaaliset oppimisolustat mahdollistavat siis useanlaisen materiaalityypin käyttämisen. Perusmateriaalityypiksi voi todeta perinteisen piirtoheitinkalvon korvaavan materiaalityypin. Muotoja näille piirtoheitinkalvotyypin korvaajille voi olla hyvin monentyyppisiä. Esimerkkinä voi mainita powerpoint-tyyppiset esitykset sekä word-, excel- ja pdf-dokumentit. Lisäksi on paljon muita formaatteja, joilla voidaan jakaa niin sanottua perustietomateriaaleja ja tehtävänantoja. Kuitenkaan kirjallisen materiaalin (kuten muidenkin materiaalien) kohdalla ei enää riitä, että perinteinen materiaali muutetaan digitaaliseen muotoon, vaan on tuotettava materiaalia verkkoon sopivaksi [26].

Kirjallista materiaalia voidaan tuottaa oppimisolustoihin eri tavoilla. Kuten edellisessä kappaleessa todetaan, voidaan materiaali tuoda alustalle suorina dokumentteina. Yleensä oppimisolustojen ominaisuuksiin kuuluu, että asetuksissa voidaan dokumentti avata joko suoraan kyseiseen ohjelman ikkunaan tai uuteen ikkunaan. Toki dokumentit tyyppistä riippuen voi aueta myös kyseisen tiedostotyypin omassa ohjelmassa. Kirjallisiin materiaaleihin voidaan linkittää erilaisia materiaaleja, kuten videoita, äänitiedostoja, linkkejä digitaalisiin oppikirjoihin ja niin edelleen.

Toisaalta kirjallinen materiaali voidaan tuottaa suoraan oppimisolustalle. Tällöin kirjallisen materiaalin mahdollisuuksiin tulee muun muassa keskustelualueet, jossa voidaan keskustella interaktiivisesti. Keskustelualueelle voidaan usein myös liittää liitetiedostoja, jolloin kaikki osallistujat voivat hyödyntää siellä olevaa materiaalia. Lisäksi kirjalliseen viestintämahdollisuuteen kuuluu chat-ominaisuus, jossa voidaan keskustella synkronisesti verkon kautta. Tämä ominaisuus edesauttaa reaaliaikaista keskustelua varsinkin silloin, kun kasvokkaiseen keskusteluun ei kyseisen opintokokonaisuuden aikana ei ole mahdollisuutta.

Edelleen kirjallisiin materiaaleihin voidaan lukea oppimispäiväkirja, johon opis-

kelijat voivat esimerkiksi kirjoittaa aiheeseen liittyvää oppimista ja reflektointia. Opettaja voi kommentoida kirjoituksia ja vastata näin opiskelijan dokumentointiin. Lisäksi kirjalliseen materiaaliin oppimisalustoissa sanastojen luonti, jossa voidaan luoda ja ylläpitää listaa esimerkiksi hakusanoista tai kerätä yhteistä lähdeluetteloa. Myös yksi yleinen oppimisalustojen mahdollisuus on tenttien tekeminen, jossa eri vaihtoehdoilla voidaan testata opiskelijoiden osaamista. Myös tietokannan luominen on mahdollinen. Tietokantaan voidaan luoda tietueita, ylläpitää ja etsiä niitä.

Yksi kirjallisen materiaalin muoto on wiki. Wiki-aktiviteetilla osallistujat voivat lisätä ja muokata yhteistä sisäistä sivustoa esimerkiksi oppimisalustoissa. Wikin asetuksissa on usein kaksi peruskäyttötapaa: yhteinen wiki, johon kaikki osallistujat pääsevät muokkaamaan, tai henkilökohtaiset wikit, jolloin jokaisella osallistujalla on oma wiki-alueensa, jonne heidän lisäksi pääsevät vain opettajat. Lisäksi voidaan käyttää wikissä ryhmiä, jolloin voidaan yhdellä wiki-aktiviteetilla tarjota kaikille ryhmille omat alueensa. Wikiin voidaan luoda esimerkiksi luentojen ryhmämuistiinpanoja, muistioita, yhteiskirjoittamista, yksilöllistä kirjoittamista yhteisöllisesti tai henkilökohtaisia muistiinpanoja.

Kirjallisiin materiaaleihin tuovat lisää mahdollisuuksia myös joissain oppimisalustoissa olevat mahdollisuudet aukkoteksteihin ja muihin interaktiivisiin tekstimuotoihin. Muita tämänkaltaisia tekstimahdollisuuksia ovat yhdistämis- ja monivalintatehtävät.

2.3.2 Videot

Tiedon visualisointi on Gershonin ja Eicin määritelmän mukaan tiedon näkyväksi tekemistä hyvin suunniteltuna esityksinä mielenkiintoisesta tiedosta, jonka kautta tieto muuttuu merkitykselliseksi tiedon vastaanottajalle [4]. Visualisointi tuo siis merkittävän lisän pelkkään kirjalliseen materiaaliin. Toki kirjallisen materiaalin visuaalinen ilme kuvineen tuo lisäarvoa materiaalille, mutta visualisuuden lisääminen muun muassa videoilla, kuvilla, simulaatioilla ja animaatioilla tuo tiedon entistä enemmän merkitykselliseksi. Sekä Tenno [40], että Mayer [28] tuovat esiin myös visualisoinnin mahdollisen haittapuolen. Koska visualisointi tuo usein esiin mielenkiintoisia ja houkuttelevia yksityiskohtia, lisäävät ne myös kognitiivista kuormaa [40]. Houkuttelevat yksityiskohdat johtavat siis työmuistin kuormittumiseen, jolloin oppiminen vaikeutuu [28].

Yksi yleisimmistä videoiden käyttötavoista digitaalisissa oppimisalustoissa lie-
nee Youtube-videoiden liittäminen joko suoraan alustalle tai linkitys hyperlinkil-

lä alustasta suoraan Youtubeen. Digitaalisissa oppimisalustoissa videoiden käyttöön on kuitenkin muitakin mahdollisuuksia. Videoita voidaan tuottaa useimmissa alustoissa myös niihin integroiduilla työkaluilla. Esimerkkinä mainittakoon Moodlen H5P interaktiiviset videontuotantomahdollisuudet. Kyseisellä mahdollisuudella voidaan keskelle videota lisätä esimerkiksi monivalintatehtäviä, aukkotehtäviä, tekstikommentteja ja niin edelleen. Toisena esimerkkinä voidaan mainita Optima, jossa myös on video- ja ääninauhuri. Näillä työkaluilla voidaan nauhoittaa videoita eri tarkoituksia varten. Lisäksi ovat erikseen työkalut mahdollisuudet esimerkiksi luentovideoiden suorakatseluun ja tallentamiseen myöhempää katsomista varten. Toisaalta myös opiskelijat voivat samalla tavoin tehdä vastauksiaan videoiden muodossa. Videot voivat siis olla itse tuotettuja tai muiden valmiiksi tuottamia, joita voidaan linkittää tai upottaa oppimisalustalle.

2.3.3 Äänitiedostot

Eri aistien vaikuttavuus oppimiseen on todellinen. Opetusmateriaalien on siis hyvä käyttää eri aisteja oppimisen tehostamiseksi. Koposen artikkelin mukaan opetuksen ohjautuminen useaan aistiin tuo opetusta konkreettisemmaksi ja opittu materiaali pysyy paremmin muistissa [23]. Edellä mainittu korostaa siis myös äänen merkitystä. Toisaalta kaikkien materiaalmuotojen kohdalla pätee ohjeiden laatu. Kuten Keränen ym. toteavat, suurin oppimistulosten vaikuttaja on se, kuinka hyvin oppijalle on annettu ohjeet materiaalin käytöstä [19].

Äänitiedostojen käyttämisessä ja tuottamisessa ovat hyvin samat periaatteet kuin videoidenkin. Myös äänitiedostoja voi tuottaa itse tai käyttää valmiita äänitiedostoja. Alustasta riippuen myös äänitiedostoja on mahdollista linkittää tai upottaa alustalle, jolloin niiden käyttö esimerkiksi mobiililaitteilla vaatii laitteistoilta kevyempää suorituskykyä. Myös äänitiedostoja voidaan tuottaa eri teknisillä laitteilla ja näin hyödyntää alustojen eri mahdollisuuksia. Äänitiedostojen tuottamiseen on oppimisalustoissa yleensä myös omat työkalut.

2.3.4 Kuvat

Video ja äänimateriaalin lisäksi oppimateriaali voi koostua myös kuvista. Kuvien yhteyteen voidaan liittää interaktiivisesti kuvia muun muassa muistipelin muotoon, kuvista voidaan valita eri kohdista aukeamaan tekstiä, linkkejä ja niin edelleen. Edelleen voidaan laittaa kuvan yhteyteen kysymys ja kuvaa klikkaamalla saa-

daan esille vastaus, lisätä kuvaan normaalia tekstiä selittämään kuvaa, tehdä kääntökortteja kuva-arvoituksiksi ja niin edelleen. Toki kuvia voidaan käyttää myös perinteisin työkaluin ja menetelmin käyttäen upotusta tai linkitystä, osana kirjallista materiaalia. Kuten video- ja äänitiedostoissa, niin myös kuvien käyttöön eri digitaaliset oppimisolustukset antavat hyvin monipuolisia työkaluja.

Tennon [40] mukaan kuvien käyttöä teknologiakontekstissa on tutkittu eniten opetusmateriaalituotannon yhteydessä. Kuvituksen avulla oppijan on Tennon mukaan helpompi luoda opittavasta materiaalista mielensisäinen muistiedustus. Tenno jatkaa edelleen, että kuvallinen esitys kertoo monimutkaisesta sisällöstä tehokkaammin kuin teksti [40]. Tämä ei poista kirjallisen materiaalin tärkeyttä, sillä Kniss ym. kirjoittavat artikkelissaan, että kahden eri kanavan kautta saadut muistiedustukset tukevat toisiaan [20]. Tämä tukee myös muiden medioiden käyttöä kirjallisen ja kuvien lisäksi.

2.3.5 Simulaatiot ja animaatiot

Churchill toteaa, että simulointiobjektit edustavat jotakin todellista järjestelmää tai prosessia, jotka mahdollistavat opiskelijoiden tutkia tavallisesti kokeilemalla järjestelmän toiminnallisia näkökohtia [1]. Hän jatkaa edelleen, että simuloinnit ovat erityisen tehokkaita siirryttäessä todellisten järjestelmien käyttöön, koska silloin opiskelija on jo konstruoinut järjestelmän toiminnallisuudet ja mahdollisuudet. Simulointien avulla voidaan siis tehokkaasti oppia ymmärtämään miten järjestelmä toimii ja näin on helpompi siirtyä käytännön laitteiden pariin. Tämä pätee osin myös animaatioihin, mutta vaatimattomammin. Erilaiset simulaatio- ja animaatiotyökalut ovat digitaalisissa oppimisolustoissa vielä kehityksen alkuvaiheessa. Tämä on hyvin ymmärrettävää, koska eri ilmiöiden ja teorioiden simulointi ja animointi on hyvin spesifistä ja vaatii erikoisosaamista. Onko erilaisten raskaiden simulointi- tai animaatio-ominaisuuksien rakentaminen digitaalisten oppimisolustojen osaksi järkevää, on myös taloudellinen kysymys, jota valmistajat joutuvat tulevaisuudessa miettimään. Olustoissa voi tehdä hyvin pienimuotoisia simulointeja, mutta niiden merkitys on vielä pieni.

Koska pääosin simuloinnit ja animaatiot tehdään erillisellä työkalulla erillään varsinaisesta digitaalisesta oppimisolustasta, voi simulointeja ja animaatioita tuoda digitaalisiin oppimisolustoihin samoin kuin muitakin materiaaleja linkittämällä, upottamalla ja erillisinä tiedostoina. Näin niitä voidaan saada osaksi oppimateriaaleja.

2.3.6 Testit, arvioinnit ja kyselyt

Digitaaliset oppimisalustat antavat monia mahdollisuuksia osaamisen testaukseen, arviointiin ja kyselyiden tekemiseen. Alustoissa on tyypillisesti erilaisia työkaluja kyselyille, palautteille ja tentteihin sekä arviointimahdollisuuksia. Kyselyiden aktiiviteetit mahdollistavat valmiilla välineillä oppimisen arviointia ja stimulointia. Lisäksi on mahdollisuus tiedonkeruuseen opiskelijoiden tuntemukseen ja opetuksen reflektointiin. Oppimispäiväkirja on myös työkalu arviointiin sekä opiskelijan itsearviointiin ja reflektointiin. Oppimispäiväkirja antaa myös opettajalle mahdollisuuden antaa palautetta opiskelijalle. Oppimisalustoissa on usein erillisiä palaute työkaluja, joilla voi tehdä kyselyjä. Palaute työkalun kyselyt mahdollistavat usein monivalinta-, kyllä- /ei- ja avoimet kysymysmahdollisuudet. Lisäksi palautekyselyissä on mahdollisesti mahdollisuus rakentaa riippuvuuksia kysymysten välille. Palaute työkalun vastaukset voivat olla myös anonyymejä. Lisäksi palautekyselyiden vastauksista on mahdollista saada yhteenvetoja, joita voi esimerkiksi jakaa kaikille tai vain opettajalle. Kyselyjä voi käyttää esimerkiksi kurssin keskellä palauteeksi tai jatkotarpeita varten, kurssin lopussa kurssipalautteeseen tai oman opetuksen kyselytutkimukseen tutkimuksia varten.

Arviointeja voi digitaalisissa oppimisalustoissa suorittaa monella tavalla. Eri tehtäviin voi sisällyttää tehtäväkohtaisia arviointeja erilaisilla asteikoilla, kuten esimerkiksi eri pisteskaaloilla, hylätty/hyväksytty, hylätty/hyväksytty/täydennettävä ja niin edelleen. Lisäksi on mahdollista arvioida suurempia kokonaisuuksia myös eri asteikoilla. Eri kokonaisuuksia voi arvioida edellä mainittujen palaute ja arviointi työkalujen lisäksi tenttimällä. Tentit voi rakentaa usealla eri tavalla joko monivalintakysymyksiin, kirjallisiin vastauksiin ja niin edelleen. Tenteissä voidaan tyypillisesti rajoittaa suorituskertojen määrää ja niissä saadaan kysymysten paikkaa vaihdettua niin, että kysymysten järjestys vaihtuu. Tentti-osiolla voidaan usein antaa automaattinen palaute sanallisesti, pisteillä, prosentteina ja niin edelleen. Arviointi työkalut eivät tietenkään mahdollista kirjallisten tenttivastausten automaattista tarkastusta, mutta kuten todettu, muut kysymystyypit voidaan tarkastaa automaattisesti.

Vaikka digitaaliset oppimisalustat ovat kehittyneet ja monipuolistuneet, on arvioinnin perustana edelleen ihmisen tekemä arviointi. Toivanen toteaaikin artikkelissaan [15], että vaikka opintomateriaali ja opiskelu ympäristöt ovat digitaalisia, digitaalisesta arvioinnista ei vielä voida puhua. Toivanen jatkaa, että on kuitenkin ilmeistä, että opiskelijoiden tuottaman digitaalisen materiaalin arvioiminen digitaalisesti/automaattisesti mahdollistuu oppimisalustojen nopean kehittymisen myö-

tä. Tämä tuleeikin olemaan mielenkiintoinen tulevaisuuden näkymä muun muassa kielten opetuksessa esimerkiksi ääntämisen ja suullisen kielitaidon arvioinnissa.

Digitaaliset oppimisalustat tarjoavat näin ollen hyvät mahdollisuudet erilaisiin testeihin, palautteisiin, kyselyihin ja tietojen keräämiseen. Nämäkin työkalut tuottavat siis erilaista materiaalia oppimisalustoihin, joita voi hyödyntää monipuolisesti sekä opiskelija, että opettaja.

2.4 Tekijänoikeuksien huomioiminen

Digitaalisiin oppimisalustoihin voidaan laittaa edellä kuvatun mukaisesti monenlaisia materiaaleja ja monilla eri tavoilla. Lisäksi niitä voidaan tuottaa monella tavalla. Usein korostetaan verkon mahdollisuuksia myös materiaalin tuottamisessa. Toikkanen toteaa artikkelissaan [41], että opettamisen lisäksi opettaja joutuu usein tuottamaan myös oppimateriaalia. Verkko tarjoaa tähän aivan uudenlaisia mahdollisuuksia esimerkiksi mahdollistamalla opettajien välisen yhteistyön. Eri organisaatioissa työskentelevät, saman oppiaineen opettajat, voivat tehdä yhteistyötä materiaalityössä. Tämä tarkoittaa työmäärän pienenemistä ja oppimateriaalin entistä parempaa laatua [41]. Tämä verkon tuottama mahdollisuus materiaalin tuottamiseen tuo silmiin ja huomioon otettavaksi tekijänoikeuden näkökulman. Jos materiaalia tuotetaan suurella tai pienellä joukolla, joko verkossa tai muutoin, on tekijänoikeuksista ja julkisuuspoliittisista sovittava etukäteen, jotta vältetään mahdollisilta ongelmilta tulevaisuudessa. Lisäksi on tekijänoikeuksien kannalta huomioitava internetistä otetun materiaalin käyttö. Korte ja Hüsing toteavat jo vuonna 2006 tekemässään artikkelissaan, että EU:n tilastojen mukaan suomalaiset opettajat käyttävät opetuksessa enemmän Internetistä hakemaansa materiaalia ja puolestaan vähemmän opetukseen tehtyä digitaalista materiaalia kuin muut eurooppalaiset opettajat [24].

Lisäksi tekijänoikeuksia voidaan huomioida oppimisalustojen käyttöoikeuksilla. Usein oppimisalustat ovat suojattu käyttäjätunnuksella ja salasanalla. Näin saadaan yksi rajoite myös tekijänoikeuksien hallinnan kannalta. Lisäksi oppimisalustoissa voidaan usein hallita käyttöoikeuksia kurssikohtaisesti ja vielä tarkemmin dokumenttikohtaisesti. Usein digitaalisiin oppimisalustoihin voidaan lisäksi liittää erillinen sopimusteksti, joka käyttäjän on kuitattava, että ylipäättään pääsee käyttämään ympäristöä tai jotain osaa ympäristöstä. Näitä ominaisuuksia voidaan käyttää esimerkiksi siihen, että niin sanotusti pakotetaan opiskelija tai muu käyttäjä kuittaa-

maan luetuksi tekijänoikeuksiin liittyviä tekstejä.

Vaikka materiaali on varastoitu millä tahansa julkisuusasteella, tai jotenkin muuten, ei materiaalin käyttöoikeudellinen funktio muutu käyttäjän näkökulmasta mitenkään. Käyttöoikeuden omistaja päättää teoksensa tekijänoikeuksien laajuudesta. Tekijänoikeudet eivät myöskään sinänsä muutu, oli materiaali sitten digitaalista, kirjallista tai jotain muuta. Tarkemmin tekijänoikeuksia käsitellään tässä työssä myöhemmin. Tämän työn kohdalla on huomioitava edelleen, että kun käsitellään tekijänoikeuksia ja eri materiaaleja, on oletuksena, että materiaali ylittää teoskynnyksen. Teoskynnyksen ylittyminen edellyttää riittävää itsenäisyyttä ja omaperäisyyttä [22].

3 Digitaaliset opetusmateriaalit

Digitaaliset opetusmateriaalit ovat vallanneet koulut ja oppilaitokset merkittävässä määrin. Tieto- ja viestintäteknologian kehittyessä materiaalit ovat monipuolistuneet ja kehittyneet merkittävästi. Kehityksen tuloksena myös tutkimus sähköisten opetusmateriaalien ja niiden käytön ympärillä on lisääntynyt ja sen myötä määritelmät ovat tarkentuneet. Tässä luvussa käydään läpi sähköisen opetusmateriaalin määritelmää ja soveltuvuutta opetukseen. Myös sähköisen materiaalin vaikutuksia motivaatioon sekä sähköisen materiaalin tehokkuutta on tutkittu. Sähköisten materiaalien vaikutus myös materiaalien laatuun ja kehittymiseen on oleellinen.

3.1 Määritelmä

Samoin kuin oppimisympäristöistä, on sähköisistä opetusmateriaaleista monia määritelmiä ja niistä käytetään useita nimityksiä. Nimityksistä yleisimpiä ovat jo mainitun sähköisen opetusmateriaalin lisäksi elektroninen opetusmateriaali, digitaalinen opetusmateriaali, e-opetusmateriaali, e-materiaali ja verkko-opetusmateriaali. Vaikka edellä mainittuja nimityksiä käytetään hyvin yleisesti samaa tarkoittavana, ei niitä voida pitää samaa tarkoittavana. Antti Ekonoja toteaaakin väitöskirjassaan [3], että edellä mainituilla nimityksillä voi olla jokaisella omat erityispiirteensä, joten synonyymeinä niitä ei voida pitää. Ekonojan mukaan yhteistä näille nimityksille kuitenkin on, että niitä voidaan käyttää tietokoneella tai muulla teknisellä laitteella [3]. Opetushallitus suosittelee käyttämään nimitystä e-opetusmateriaali tarkoittaen kaikkea verkosta opetusmateriaaliksi saatavilla olevaa sisältöä [8].

Krnel ja Bajd [25] toteavat, että e-materiaalien tulisi olla suunniteltuja itsenäistä opiskelua ja opettamista varten helposti lähestyttäviksi, didaktiseksi ja ymmärrettäviksi sisältäen multimediaa ja interaktiivisia elementtejä. Krnelin ja Bajdin e-materiaalien laajamerkityksellisessä määrittelyssä on käytetty Slovenian Opetus- ja urheiluministeriön komission luokittelua ja kuvausta, jotka ovat peräisin saman komission e-materiaalien arviointiluokituksessa. Toisaalta materiaalina on kaikki digitaalisessa maailmassa oleva materiaali.

Krnel ja Bajd [25] opastavat, että e-materiaalit sisältävät tietynlaisia rakennus-

palikoita, joita käyttämällä muodostuu oppimisasihioita ja edelleen oppimisasihioista muodostuu kursseja. Nämä materiaalin rakennuspalikat saattavat sisältää esimerkiksi tekstiä, kuvia, videoita, äänitallenteita, animaatioita, simuloitteja ja niin edelleen. Kirjoittajien [25] mukaan nämä palikat itsessään, ilman linkkiä oppimisasihioon ja kurssiin tai pelkästään toisiinsa, eivät sisällä mitään pedagogista funktiota. Kun ne järjestetään didaktisten kokonaisuuden avulla rationaaliseksi systeemiksi niin, että kullakin palikalla on joku tietty pedagoginen funktio kokonaisuudessa (motivointi, johdanto, käsitteen rakentaminen, arviointi tai jokin muu sellainen), niin vasta silloin ne tuottavat jonkun pedagogisen funktion tai niillä on joku pedagoginen merkitys. Siis vain osana tätä määriteltyä kokonaisuutta, ei yksinään [25]. Kun palikat järjestetään tällä tavalla, niistä muodostuu oppimisasihio. Tämä oppimisasihio määrittyy lopulta vasta käyttäjän välityksellä. Näin palikoista voidaan organisoida opintokokonaisuus joka mahdollistaa itsenäisen oppimisen oppilaalle sovitettuna tai toisaalta niin, että ne on sovitettu opettajille. Oppilaalle sovitettuna pyrkimys on saada interaktiivisuus opiskelijan ja materiaalin välille. Opettajalle sovitettuna pyritään saamaan vuoropuhelu opettajan ja oppilaiden välille (pois opiskelijan ja tietokoneen väliltä), jolloin palikat ovat vain käyttämistä varten. Nämä sähköiset yksiköt (palikat) ovat varsinaista e-materiaalia, jotka on tarkasti kohdennettu interaktiivisuuteen [25].

Sankila taas ottaa artikkelissaan [34] kantaa yleisesti digitalisoitumiseen. Sankila kirjoittaa artikkelissaan, että digitaalisuuden toisena isona vipuvartena on yksilöllistämisen mahdollisuus. Hänen mukaansa digitaaliset opetusmateriaalit mahdollistavat yksilön huomioon ottamisen ja ohjaamisen ilman, että tuotevalikoiman hallinta muodostuisi mahdottomaksi [34]. Oleellista on Sankilan mukaan ajatella opetusmateriaalien rakenne ja käyttö uudella tavalla. Jokaista perinteistä tehtävää varten tarvitaan jatkossa useampia erillisiä versioita tehtävästä, jotta opetusmateriaali soveltuisi mahdollisimman hyvin erilaisille oppijoille. Sankila jatkaa, että jokaisen tehtävän tulee kerätä tietoa oppijan tekemisestä ja ohjata tehtävien tekijää eteenpäin edellisen tehtävän tekemisen tulosten perusteella [34].

Tutkimuskurssit ovat opintojaksojen sarja, jotka muodostavat kokonaisuuden tietyn osoitettuun oppimistavoitteeseen. Tällä tavalla ne muodostavat tietynlaisen e-tekstikirjan [25].

3.2 Digitaalisen materiaalin soveltuvuus opetukseen

Digitaalisen materiaalin soveltuvuus ja käyttö opetuksessa on hyvin riippuvainen opettajan valmiudesta käyttää ja kehittää materiaalia. Kuten aiemmin on todettu, materiaali voi jäädä digitaalisissa oppimisalustassa pelkäksi materiaalivarastoksi. Toisaalta digitaalinen materiaali voi olla hyvinkin monipuolinen ja tukea käytettävää pedagogiikkaa erinomaisesti. Duh ja Krasna toteavat vaarana olevan klikkausopiskelun [2]. Klikkausopetuksessa materiaali keskittyy monivalintatyypisten tehtävien tekemiseen, jolloin esimerkiksi luova kirjoittaminen jää vähemmälle huomiolle ja näin materiaalin pedagoginen funktio ja usealle soveltuvuus heikentyvät. Duh ja Krasna painottavat, että interaktiivisuus eri materiaalityyppien välillä tulee olla mietitty ja yhteensopiva. Heidän mukaansa materiaalityyppien ja niiden sijoittelun on oltava suunniteltu [2].

Laatu on siis merkittävä e-materiaalin ulottuvuus. Tämän toteaa muun muassa Opetushallituksen työryhmä, joka e-oppimateriaalien laatukriteereissä on määritellyt keskeiseksi laatukriteeriksi pedagogisen laadun [31]. Muita yläluokkia raportissa ovat käytettävyys, esteettömyys ja tuotannon laatu. Työryhmän mukaan e-opetusmateriaalin pedagogisella laadulla tarkoitetaan sitä, että opetusmateriaali soveltuu luontevasti opetus- ja opiskelukäyttöön, tukee opetusta ja oppimista ja tarjoaa pedagogista lisäarvoa [31]. Jotta laadukas e-materiaali tukisi hyvin monenlaisia opiskelijoita, on sen työryhmän mukaan tukea yhteisöllistä oppimista ja yhdessä oppimista sekä myös opiskelijan oppimisen taitoja. Lisäksi tulisi laadukkaalla materiaalilla mukaan tukea opiskelijan omaa aktiivisuutta ja tehtävien riittävää haasteellisuutta [31].

Krnel ja Bajd [25] toteavat, että työ- ja oppimisympäristöt muuttuvat jatkuvasti yhä enemmän teknologiaa hyödyntäviksi. Jotta pysymme tämän kehityksen mukana, olemme jokainen vastuussa omasta kehityksestämme. Erityisesti tämä koskee oppimista. Opiskelijan on osattava valita itselleen eri ympäristöistä olennaiset materiaalit, jotta voisi opiskella ja oppia tehokkaasti hyödyntäen mahdollisimman hyvin eri opetusmateriaalien mahdollisuudet [25]. Toisaalta haasteena on valtava tietomäärä esimerkiksi internetistä. Sakomaa [33] toteaaakin artikkelissaan, että oppilaat on opetettava seulomaan kaiken tiedon seasta heidän tarvitsemaansa relevanttia ja luotettavaa tietoa. Sakomaan mukaan kyky erottaa olennainen ei ole aivan yksinkertaista, mutta tulevaisuuden kannalta aivan keskeinen taito [33]. Samaan, mutta opettajan näkökulmaan viittaa myös Ilomäki [7], todeten, että

näennäisesti verkko tarjoaa mitä runsaimmin erilaista opetukseen soveltuvaa aineistoa, mikä sinänsä onkin totta, mutta käytännössä harvalla opettajalla on aikaa ja kiinnostusta etsiä suuresta ja sekalaisesta määrästä omaa opetusta palvelevaa aineistoa. Todellisen oppimateriaalin puutteen ohella ongelma on yhtä paljon käyttökelpoisen materiaalin löytäminen.

Samassa teoksessa myös Toikkanen kiinnittää artikkelissaan huomiota samaan kysymykseen. Toikkanen toteaa, että ongelmana ei ole aineiston puute, vaan hyvän aineiston löytäminen. Hän jatkaa edelleen todeten oman aineiston tuottamisen sijaan opettajien yhä useammin yhdistelevän, keräävän, luokittelevan ja jalostavan netissä olevaa aineistoa. Tätä kautta kehittyvät mm. opettajien medialukutaito, tiedonhakutaidot, kriittinen ajattelu ja ajan hallinta [41]. Lisäksi Toikkanen ottaa huomioon opiskelijoiden näkökulman jatkaen, että pedagogisesti olisi perusteltua antaa myös oppijoille tilaisuus kehittää näitä taitojaan [41]. Kun kerran opettajat yhä useammin yhdistelevät, keräävät ja jalostavat netissä olevaa aineistoa, on tekijänoikeuksiin liittyvä hyvä ymmärrys tärkeää opettajalle.

Tietokoneen tai muun teknologian käyttö ei sinänsä paranna oppimista. Tämä on selvästi todettu jo aiempien teknologioiden, kuten esimerkiksi television, videoiden, piirtoheittimien kohdalla. Vaikka teknologia mahdollistaa tekemisen useilla tavoilla, ei se silti riitä muuttamaan tai parantamaan oppimista. Tietokoneella tapahtuvaa oppimista tulisikin ohjata, jotta oppimista oikeasti tapahtuu [25]. Toisaalta Silva [36] sekä Tapola ja Veermans [39] toteavat näkökulmana opetusmateriaalin olevan merkittävässä osassa teknologiaan nähden siten, että hyvän digitaalisen oppimateriaalin parhaimpiin ominaisuuksiin päästään, kun materiaali on samankaltainen kuin nuorten suosima verkkoympäristö yleensä. Tällöin materiaali herättää oppijan kiinnostuksen kun se on yllätyksellistä, salaperäistä, moniselitteistä sekä humoristista. Eli vaikka digitaalisia materiaaleja käytetään ja oppimisen ohjaaminen on hyvin tärkeää, on materiaalien myös itsessään oltava sellaista, että kiinnostus oppimiseen syntyy. Tähän viittaavat artikkeleissaan sekä Silander ja Ryym [35], että Ilomäki [7] todetessaan, että hyvä digitaalinen oppimateriaali tarjoaa uudenlaisia kokemuksia ja houkuttaa yhä uudelleen digitaaliseen oppimisen maailmaan. He toteavat edelleen, että hyvä digitaalinen oppimateriaali sisältää myös monia laadukkaan oppimisympäristön piirteitä, kuten kannustamista aktiivisuuteen, itseohjautuvuuteen sekä omien oppimistavoitteiden asettamiseen. Sakomaa toteaa artikkelissaan, että liian usein tyydytään yksinkertaisiin ja itsenäisesti suoritettaviin tehtäviin, jotka kone

voi vielä tarkistaa opettajan puolesta [33].

Koska tietokoneiden kanssa oppimista tulee ohjata, on opettaja tärkein vaikuttaja siihen, että oppimistulokset saavutetaan ja se on tavoitteellista. Tällä ohjauksella voidaan vastuuta oppimisesta siirtää oppilaalle itselleen. Tämä vastuu heijastuu myös tulevaisuuteen, sillä se kehittää koko elämän ajan tarvittavaa oppimisen ja itsensä kehittämisen taitoa [25]. Edelleen Krnel ja Bajd [25] havainnoivat, että usein tietokoneavusteisen opetuksen sanotaan tuovan parempaa oppimista ja lisää motivaatiota oppimiseen. Asia ei ole kuitenkaan yksinkertainen, sillä tutkimukset osoittavat, että pelkkä teknologian käyttäminen ei välttämättä paranna oppimista. Siksi opetusmenetelmien valinta tietokoneavusteiseen oppimiseen on tärkeä. Myös digitaalisen materiaalin rakentaminen ja laadullisuus on oltava fokuksittuna riittävän hyvin aiheen oppimisen ja sen mielekkääseen läpiviemiseen.

Laadun haasteita korostaa myös erittäin laaja internet-materiaali, jota hyödynnetään yhä enenevässä määrin. Tämä lisää haasteita materiaalin laadun ja sen osana olevan luotettavuuden tunnistamiseen. Toisaalta haastetta lisää, että opettajat, ohjaajat ja oppilaat ovat entistä enemmän materiaalien tuottajia sekä yksin että yhdessä. Edellä mainittu seikka on Ekonojan mukaan nousemassa entistä tärkeämmäksi laadun suhteen. Ekonojan mainitsema yhteistuotanto johtaa merkittävään tarkkuuden tarpeeseen myös tekijänoikeudellisista näkökulmista [3]. Ilomäki tiivistää laadun artikkelissaan näin [7]:

Pedagogisen tutkimuksen pohjalta määriteltynä laadukkaan e-oppimateriaalin piirteet voi ehkä tiivistää seuraavasti: sitä voi käyttää joustavasti oppilaan osaamisen tason, kiinnostuksen ja tarpeiden mukaan, se tukee yhteisöllistä, pitkäkestoista työskentelyä ja aktivoi oppijan ajattelua, keskittyy opittavan ilmiön ydinasioihin ja tukee oppimisen taitojen kehittymistä. Toiminnallisesti hyvä e-oppimateriaali on teknisesti helpokäyttöistä ja ulkoasultaan pedagogisia ja sisällöllisiä tavoitteita tukeva.

Laadukas ja oppimiseen kannustava materiaali voi tuottaa parhaimmillaan asiantuntijuutta. Hakkaraisen mukaan asiantuntijuuden teoriat korostavat, että jokaisella yksilöllä voi olla erityistä asiantuntijuutta omalla alallaan. Tämä erityinen asiantuntijuus nostaa yksilön oman alansa asiantuntijaksi [5]. Ilomäki ja Rantanen esittävätkin esimerkkinä, että esimerkiksi oppilailla voi olla digitaalista osaamista monipuolisesti. Tätä osaamista heidän mukaansa käytetään, tai voisi käyttää asiantunti-

jaosaamisena kouluissa [10]. Kuten aiemmin on todettu, myös opiskelijat voivat olla merkittäviä materiaalin tuottajia. Siihen viittaakin artikkelissaan Ilomäki näin [9]:

Oppilaan osallistaminen eli oppilaan osaamisen huomioon ottaminen tarkoittaa sitä, että oppilaalla rooli on koulussa muutakin kuin vain tietoa vastaanottavan rooli, eli oppilaat voivat esimerkiksi toimia koulun tiedottajina tai opettaa opettajille sosiaalisen median taitoja .

4 Tekijänoikeudet

Tässä luvussa käsitellään tekijänoikeutta ja sen muodostumista. Lisäksi keskitytään tekijänoikeuksiin opetustoiminnan puitteissa ja tarkastellaan sen tuomia mahdollisuuksia opetustoiminnassa. Edelleen käsitellään vapaan lisensoinnin mahdollisuuksia ja sen tuomia etuja opetustoimintaan. Tekijänoikeuden muodostumisessa pysytellään hyvin yleisellä tasolla. Koska tekijänoikeudet yleensäkin omaavat erittäin paljon yksityiskohtia, on niiden tarkka käsitteleminen tässä yhteydessä tarpeellista. Koska työn aiheena on tekijänoikeudet digitaalisissa oppimisalustoissa, keskitytään opetustoiminnan ja digitaalisten oppimisalustojen tekijänoikeuksiin tarkemmin. Luku pohjautuu tekijänoikeuslakiin sekä Sorvarin [37] että Toikkasen ja Oksasen [42] teoksiin.

4.1 Tekijänoikeuksien muodostuminen

Tekijänoikeudet on tehty suojaamaan tekijän tai tekijöiden luomaa teosta niin, että määräysvalta teokseen on pelkästään tekijällä tai tekijöillä. Tekijänoikeudet suojaetaan tekijänoikeuslailla. Tekijänoikeuslakia on sovellettava käytäntöön monilla aloilla ja sen soveltaminen pelkän lakitekstin perusteella saattaa osoittautua ongelmalliseksi. Tämän vuoksi on opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuuteen perustettu tekijänoikeusneuvosto, jonka tehtävänä on avustaa tekijänoikeuksia koskevien asioiden käsittelyssä ja antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta. Lausuntoja tekijänoikeusneuvostolta voi pyytää kuka tahansa. Tekijänoikeusneuvoston lausunnot ovat suosituksia, joten ratkaisut kiistanalaisissa tilanteissa ratkaistaan kuitenkin aina oikeusasteissa.

Tekijänoikeuslaissa on erityisiä poikkeuksia tiettyjen ryhmien toimimisen varmistamiseksi. Näitä ovat esimerkiksi teosten käyttäminen arkistoissa, teoksen saataminen vammaisten käytettäväksi sekä teosten käyttäminen opetustoiminnassa ja tieteellisessä tutkimuksessa. Näiden erityisten poikkeusten olemassaololla varmistetaan esimerkiksi näkövammaisten mahdollisuus saada kirjoja pistekirjoituksella valmistettuna sekä osaltaan opetustoiminnan ja tieteellisen tutkimuksen laatu ja monipuolisuus.

Tekijänoikeudella teoksen luoja saa oikeuden luomaansa teokseen. Teoksen luojan tulee olla luonnollinen henkilö. Teos voi olla joko kirjallinen tai taiteellinen. Jotta oikeus syntyy, on teoksen oltava riittävän omaperäinen ja itsenäinen. Eli teoksen tekemisessä tulee olla käytetty luovuutta riittävästi. Itsenäinen teos edellyttää tekijältä riittävää itsenäistä toimintaa, eli kopioimalla tai muutoin vastaavasti toimimalla tekijänoikeus ei toteudu. Toisaalta omaperäisyys vaatii riittävää omaa luovuutta. Sorvari [37] tarkentaa itsenäisyyden ja omaperäisyyden määritelmää teoksessaan näin: itsenäinen teos on tekijänsä itsenäisen työskentelyn tulos, eikä sitä ole kopioitu mistään jo olemassa olevasta teoksesta. Sorvari jatkaa, että omaperäisyys puolestaan tarkoittaa, ettei työ ole pelkästään mekaanista vaan siihen on kuulunut luovaa toimintaa [37]. Ideat, tiedot, oivallukset tai muu senkaltainen eivät siis ole tekijänoikeuden piirissä, koska ne eivät ole teoksia. Yleisenä määritelmänä omaperäisyyden ylittymisessä käytetään lausetta jossa todetaan, että jos kukaan muu työhön ryhtyessään ei päätyisi samaan lopputulokseen, on teos riittävän omaperäinen [42].

Koska tekijänoikeus on omistajansa oikeus määrätä teoksestaan kuuluu siihen sekä taloudelliset oikeudet, että moraaliset oikeudet. Jotta tekijä saa oikeudet teokseensa, on sen siis ylitettävä edellisessä kappaleessa viitattu riittävä omaperäisyys ja itsenäisyys. Tällöin puhutaan teoskynnyksen tai teostason ylittämisestä. Tekijänoikeus ei välttämättä aina ole yhden henkilön omistuksessa. Mikäli teoksen tekijöitä on useita, on tekijänoikeus heillä kaikilla. Mikäli tekijänoikeus voidaan näissä usean tekijän teoksissa rajata kullekin tekijälle riidattomasti, koskee kunkin tekijänoikeus heidän omaa rajattua osiotaan. Mikäli kyseistä rajausta ei voida tehdä, on tekijänoikeus kaikkien tekijöiden omistuksessa.

Lähioikeudet ovat hyvin lähellä tekijänoikeuksia ja ovatkin tekijänoikeuslain piirissä. Lähioikeudet koskevat esityksiä, radio- ja tv-lähetyksiä, video- ja äänitallenteita, valokuvia, tietokantoja ja luetteloita. Lähioikeudet siis perustuvat työhön eikä teokseen. Kuitenkin lähioikeudet ovat hyvin pitkälti samankaltaiset, kuin tekijänoikeudet poiketen jonkin verran esimerkiksi kestoensa osalta.

Tekijänoikeuksien alle kuuluvia teoksia ovat kirjalliset teokset, taiteelliset teokset sekä muut teokset [42]. Kirjallisten teosten alle luokitellaan muun muassa kirjat, kartat, selittävät piirustukset, tietokoneohjelmat ja luennot [42]. Taiteellisiin teoksiin luetaan vastaavasti sävellykset, näyttämöteokset, kuvataide, rakennukset, valokuvateokset, elokuvat, taidekäsityöt ja taideteollisuus [42]. Lähioikeuksien alle kuuluvat taas esitykset, valokuvat, äänitallenteet, videotallenteet, radio- ja tv-lähetykset sekä luettelot ja tietokannat [42].

4.2 Taloudelliset oikeudet

Yksi taloudellisista oikeuksista on oikeus teoskappaleeseen. Kun alkuperäisestä teoksesta valmistetaan uusia kappaleita, on näissä uusissa kappaleissa kysymyksessä teoskappaleista. Teoksen ja teoskappaleen ero voi olla hyvin epämääräinen varsinkin sähköisissä ympäristöissä. Pääperiaatteena kuitenkin on, että ensimmäinen kappale on teos ja muut teoskappaleita. Esimerkkinä voidaan mainita kirja, josta tehty ensimmäinen kappale on teos ja siitä syntyvät painokset, käännökset ja muut senkaltaiset ovat teoskappaleita. Toisaalta on välittömästi syytä mainita, että nykyisin kirjojen kohdalla teos on (useimmiten) sähköisessä muodossa, joten teos ei ole ensimmäinen painosta tuleva painos vaan se minkä pohjalta painos otetaan. Tekijänoikeuden haltijalla on siis oikeus päättää teoskappaleiden valmistamisesta. Tämä oikeus koskee teoskappaleita laajasti. Voidaankin todeta oikeuden teoskappaleeseen koskevan kaikenlaisia tekniikoita nykyisestä tulevaisuuteen sisältäen muuntamiset, kääntämiset, tekotavat, osittaisuus, pysyvyys ja niin edelleen.

Toinen taloudellinen oikeus on teoksen saattaminen yleisön saataviin. Teos voi olla julkaistu tai julkistettu teos. Julkaistussa teoksessa kyseisen teoksen teoskappaleita on levitetty yleisön keskuuteen. Julkaistu teos taas on esitetty julkisuudessa. Näiden käsittely tekijänoikeuksien näkökulmasta eroaa jossain määrin. Yleisön saataviin kuuluvia taloudellisia oikeuksia ovat myös yleisölle välittäminen kuten televisio- ja radiolähetykset, julkinen esittäminen ja näyttäminen. On muistettava, että teoskappaleen valmistaminen yksityiskäyttöön ja teoksen esittäminen yksityisesti on sallittua sen puitteissa mitä yksityiskäytöstä säädetään.

4.3 Moraaliset oikeudet

Edellisten oikeuksien lisäksi tekijänoikeuksiin sisältyvät moraaliset oikeudet. Keskeisimmät moraaliset oikeudet ovat respektioikeus ja isyysoikeus [42], [37]. Lisäksi moraalisiin oikeuksiin kuuluvat luoksepääsoikeus ja katumisoikeus sekä klassikkosuoja. Respektioikeus oikeuttaa teoksen arvon loukkaamattomuuteen. Toisin sanoen teosta ei saa esittää loukkaavasti tai sen tekijää loukkaavalla tavalla. Isyysoikeudessa taas määritellään, että tekijä on esitettävä hyvän tavan mukaisesti teosta esitettäessä tai teosta kopioitaessa. Luoksepääsoikeudessa teoksen tekijällä on oikeus päästä esimerkiksi yksityistiloihin katsomaan myymäänsä teosta [42]. Klassikkosuojalla taas voidaan suojata klassikkoteoksiksi katsottavia teoksia, mikäli nii-

den tekijänoikeus on vanhentunut. Katumisoikeus taas liittyy kustannussopimukseen [37]. Siinä teoksen tekijä voi estää teoksen julkaisemisen tai vaatia uutta painosta esimerkiksi tapauksessa, jossa hänen vakaumuksensa on muuttunut.

4.4 Tekijänoikeuksien kesto

Tekijänoikeuksien kesto on eri mittainen riippuen teoksen laadusta. Yleisesti voidaan todeta, että teoskynnyksen ylittävällä teoksella tekijänoikeus säilyy 70 vuotta tekijän kuoleman jälkeen. Kuitenkin on laadittu erilaisia kestoja eri teostyypeille. Alla oleva taulukko 4.1 selventää eri teoslaatuja tekijänoikeuksien keston [42].

Taulukko 4.1: Tekijänoikeuksien kesto eri teostyypeillä.

Teostyyppi	Kesto	Huomioita
Teoskynnyksen ylittävä teos	70 vuotta	
Teoskappale	Suoja sama kuin alkuperäisellä teoksella	
TV- ja radiolähetys	50 vuotta jokaisesta lähetyskerrasta lukien	Eli käytännössä 50 vuotta viimeisimmästä lähetyskerrasta
Ääni- ja videotallenne	50 vuotta julkaisusta	
Valokuva	50 vuotta sen valmistamisesta	Vuoteen 1966 asti kesto 25 vuotta
Julkaisematon teos mikäli tekijän kuolemasta yli 70 vuotta	25 vuotta julkaisusta	
Tietokanta tai luettelo	15 vuotta	

Kuten taulukosta huomaamme, on pääosin käytössä ja tekijänoikeudelliselta kannalta muistettavia vuosilukuja sekä 70, että 50 vuotta. Karkean jaottelun mukaan kirjallisilla tai taiteellisilla teoksilla suoja on 70 vuotta ja kuvaa, ääntä tai videota sisältävillä teoksilla 50 vuotta.

4.5 Opetustoiminnan tekijänoikeudet

Tekijänoikeuslaki sisältää tiettyjä rajoituksia tekijänoikeuksiin. Rajoitukset koskevat esimerkiksi museoiden ja kirjastojen toimintaa esimerkiksi teosten säilyttämistä varten. Edelleen rajoitukset koskevat tiettyjen vammaisten toiminnan turvaamiseen. Esimerkkinä tästä voidaan mainita näkövammaiselle valmistetun teoskappaleen valmistaminen kirjasta. Lisäksi rajoitukset koskevat opetustoimintaa. Käytännössä rajoitukset koskevat peruskoulua, toisen asteen oppilaitoksia, ammattikorkeakouluja sekä yliopistoja [37]. Rajoitukset koskevat siis julkista opetusta. Ansio-
tarkoituksessa toteutettu koulutus on näiden rajoitusten ulkopuolella. Huomattakoon, että rajoitukset eivät siis kuulu edellä mainittujen julkisten koulutuksen järjestäjien ansiotarkoituksessa toteutettua opetusta. Näitä voivat olla esimerkiksi ammattioppilaitoksen yritykselle järjestämät maksulliset kurssit. Rajoitukset antavat siis mahdollisuuden käyttää tekijänoikeuden suojaamaa materiaalia opetuksessa. Julkaistun teoksen saa siis esittää julkisesti opetuksen yhteydessä. Koska työssä käsitellään tekijänoikeuksia digitaalisissa oppimisympäristöissä, on yksi alaotsikko omistettu digitaalisen materiaalin kopiointioikeuksiin, eli niin kutsuttuun digilupaan.

4.5.1 Opettajan opetusmateriaali

Opetettaessa tekijänoikeudet ovat läsnä voimakkaasti. Opetuksessa ei ole minkäänlaisia tekijänoikeudellisia ongelmia, mikäli opettaja käyttää opetuksessaan materiaalia, joka ei ole teos tai sellaisia materiaaleja, jotka ovat vapaita tekijänoikeuksista suojauksen päättymisen vuoksi. Tällaisia voivat olla esimerkiksi matemaattiset kaavat, lait ja asetukset, muut julkiset viranomaisasiakirjat sekä tietysti jo mainitut teokset, joiden suoja-aika on mennyt umpeen [37].

Opetuksessa ei kuitenkaan yleensä riitä, että käytetään pelkästään tekijänoikeudesta vapaita materiaaleja. Siksi opettaja joutuu (yleensä) luomaan omaa opetusmateriaalia. Oman materiaalin luomisessa opettaja taas materiaalin monipuolisuuden turvatakseen usein joutuu turvautumaan eri lähteisiin ja toisten tekemiin materiaaleihin. Tämä johtaa siihen että opettajan materiaali tuo tekijänoikeuden hänelle itselleen (edellyttäen tietysti teoskynnyksen ylittymisen). Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että opettaja on niin kutsutun normaalin opetustoimen työehtosopimuksen mukaisessa työssä ja hänelle ei ole määrätty työ sopimuksessa opetusmateriaalin tekemisvelvoitetta. Mikäli tällainen velvoite on määrätty, jää tekijänoikeus koulutuk-

sen järjestäjälle. Esimerkkinä voi mainita projektit tai muut tämänkaltaiset, joista opettaja saa palkan ja materiaali tulee tehtyä projektiin kuuluvana [37].

Edellä mainitussa niin kutsutussa normaalin opettajan työssä opettajan katsotaan tekevän materiaalia omalla ajallaan ja siksi hänen tekemänsä opetusmateriaalin tekijänoikeudet jäävät hänelle itselleen. Tarkennuksena edelleen, että opettajan opetuksen suunnittelutunnit luetaan siis omaksi ajaksi, eli opettajan suunnittelujalla tehdyn opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu opettajalle itselleen. Yhdessä tehdyn materiaalin tekijänoikeus taas kaikille tekijöille ja niiden jakaminen ja oikeuksien luovuttaminen vaatii luvan kaikilta tekijöiltä.

Toisaalta opettajan pitämä opetustuokio sinänsä täyttää teoskynnyksen ja on jo sinänsä tekijänoikeuden alainen. Eli opettajan pitämä luento on esitys ja sen kuvaaminen ja käyttäminen muuhun kuin yksityiskäyttöön on kiellettyä. Opiskelijat (ja muut julkista opetusta seuraavat) saavat siis periaatteessa kuvata opettajan pitämän opetustuokion esityksenä omaan käyttöönsä, mutta ovat velvollisia huolehtimaan, että esitystä ei levitetä taikka siitä ei tehdä teoskappaleita. Opetustilanteen tallentaminen ja sen käyttö esimerkiksi verkko-opetuksessa vaatii siis aina opetushenkilön suostumuksen.

Tehdessään opetusmateriaaleja, on opettajan huolehdittava siitä, että hän itse ei syyllisty tekijänoikeuksien rikkomiseen. Tämän helpottamiseksi on edellä mainitut rajoitukset säädetty. Säädöksissä on paljon yksityiskohtia, joiden perusteella eri materiaalin käyttäminen opetustoiminnassa on turvattu. Yksityiskohtat ovat tarpeen turvaamaan opetustoiminnan turvallisuus tekijänoikeudellisesta näkökulmasta. Rajoituksilla taataan muun muassa Yleisradion lähetysten käyttämismahdollisuus opetustoiminnassa sekä muita tarpeellisia yksityiskohtia kuten esimerkiksi kappaleen valmistaminen tilapäisesti käytettäväksi opetustoiminnassa [37]. Esimerkkinä kappaleen valmistamisesta voidaan mainita kopiointi sopimuslisenssin nojalla.

Toisaalta opetusmateriaalin laadun ja suojan turvaamiseksi voidaan tekijänoikeuksista sopia teosten tekijöitä edustavien järjestöjen kanssa. Tällaisia sopimuksia on tehty muun muassa Kopiosto ry:n kanssa. Kyseisellä sopimuksella turvataan opetustoiminnassa rajattu oikeus kopioida teoksia ja näin käyttää niitä opetustoiminnan yhteydessä. Edelleen sähköisten materiaalien ja oppimisympäristöjen yleistyessä on solmittu Kopiosto ry:n kanssa niin kutsuttu digilupa. Digilupa antaa rajoitetun oikeuden skannata, kopioida verkkosisältöjä sekä videoida luentoja.

4.5.2 Oppilaan materiaali

Nykyisin tietotekniikkaa käytetään yhä enemmän määrin opetuksessa. Tämän johdosta opiskelijoiden itsensä tuottamat erilaiset materiaalit yleistyvät jatkuvasti. Nämä materiaalit ovat hyvinkin monimuotoisia sisältäen digitaalisia kuvia, piirroksia ja esitelmää, videoita ja niin edelleen. Kyseisissä opiskelijoiden tuottamissa materiaaleissa pätevät periaatteissa samat säännöt kuin muissakin materiaaleissa. Pääperiaatteena on, että opiskelijoiden tuottaman materiaalien tekijänoikeudet ovat heillä itsellään. Tämä oikeus ei riipu siitä, missä opiskelija materiaalinsa tekee. Toisin sanoen opiskelijalla säilyy tekijänoikeus materiaaliinsa tekihän sen kotitehtävänä kotona, oppitunnilla tai missä tahansa.

Myös tekijänoikeuden kohdentaminen on opiskelijoiden tekemissä teoksissa samankaltainen kuin muilla. Tämä tarkoittaa, että mikäli opiskelija tekee teoksensa yksin, on oikeus yksin hänellä. Jos taas teos tehdään ryhmätyönä, on oikeudet kaikilla ryhmän jäsenillä. Mikäli ryhmän jäsenten oikeus voidaan tarkasti rajata, on mahdollista määrittää kunkin tekijänoikeus tarkoin määrättyyn osaan teosta. Yleisesti voidaan kuitenkin todeta, että ryhmällä kokonaisuutena on tekijänoikeus tekemäänsä tuotokseen [37].

Oppilaitos ei siis voi vaatia tekijänoikeuksia itselleen esimerkiksi sen perusteella, että oppilaitos on antanut materiaalit ja muut tarvittavat välineet oppilaalle. Kirjassaan Sorvari [37] kirjoittaa yksiselitteisesti, että oppilaitoksella ei ole pelkän asemansa perusteella mitään tekijänoikeuksia teokseen. Opiskelija on aina teoksen tekijä, ja päättää mitä sillä tehdään. Eli opiskelijaa ei voida velvoittaa julkaisemaan, julkistamaan tai muutoin luovuttamaan teostansa oppilaitoksen tai opettajan käyttöön. Mikäli opettaja haluaa käyttää teosta esimerkkinä muille, on tähän saatava teoksen tekijältä lupa. Oppilaitos voi toki vaatia teoskappaleen omistukseensa esimerkiksi materiaalikustannuksen vuoksi, mutta tekijänoikeus on silti teoksen tekijällä. Eli mikäli näin toimitaan, on teoksen julkaiseminen esimerkiksi esittämällä, taloudellinen hyödyntäminen ja muunkaltainen tekijänoikeudellinen päätösvalta teoksen tekijällä, eli opiskelijalla.

4.5.3 Tekijänoikeuksista luopuminen

Tekijänoikeuksista voidaan myös luopua joko kokonaan tai osittain. Esimerkkinä voi olla Michael Jacksonin ja Beatles-yhtyeen muusikon Paul McCartneyn tapaus. Jackson ja McCartney tapasivat ja ystäväystyivät. Nuorempi Jackson kysyi neuvoja

vanhemmalta McCartneyltä paisuvan omaisuuden sijoittamisesta. McCartney neuvoi ostamaan musiikkia, siis oikeuksia musiikkiin. McCartney kertoi ostavansa oikeuksia kappaleisiin levy-yhtiöiltä. Jacksonin omaisuuden karttuessa hän osti kaikki Beatles-yhtyeen tuotannon oikeudet noin 47,5 miljoonalla dollarilla. Näin McCartney ei omistanut enää omaa musiikkiansa.

Teoksen tekijällä on siis oikeus hallinnoida teoksiaan ja niiden käyttöä. Kuitenkin esimerkiksi kirjoissa, sävellyksissä, elokuvissa ja muissa senkaltaisissa teoksissa on usein helpompaa, jos jokin ammattimainen organisaatio huolehtii teoksen markkinoinnista, kustannustoiminnasta ja niin edelleen. Sorvari [37] kirjoittaa, että 'tekijällä on mahdollisuus luovuttaa taloudelliset oikeutensa kokonaan tai osittain'. Kuitenkin teoksen moraalisia oikeuksia suojataan tehokkaammin kuin taloudellisia oikeuksia. Tällä suojalla lainsäädäntö suojaa tehokkaammin teoksen tekijän mainetta ja kunniaa.

Opetusmateriaalienkin osalta oikeuksista luopuminen on siis mahdollista. Opettaja voi itse päättää, millaisilla ehdoilla ja minkä laajuisena oikeuksista luopuu. Opiskelijoiden materiaalien kohdalla tilanne on täysin sama. Kuitenkin on huomioitava, että alaikäisen opiskelijan teoksensa tekijänoikeuksista luopuminen vaatii huoltajan suostumuksen. Täysi-ikäiset opiskelijat vastaavat luopumisestaan itse.

Tekijänoikeuksista voidaan luopua monella tavalla. Laajin mahdollinen luopuminen on niin sanottu kokonaisluovutus. Kyseisessä tapauksessa kaikki teoksen oikeudet siirtyvät saajan haltuun. Yleisempi tapa on kuitenkin viipaloida oikeuksien luovutus pienempiin kokonaisuuksiin. Tällöin oikeuksien luovuttaja voi luovuttaa eri oikeuksia eri tahoille. Sorvari [37] mainitseekin opetusmateriaalien osalta esimerkkinä oppikirjan julkaisu kirjana, sähköisenä materiaalina ja käännöksenä.

Luovutussopimus voidaan jakaa siis osiin. Sopimus voi olla yksinomainen tai rinnakkainen. Yksinomainen sopimus antaa yksinoikeuden luovutuksen saajalle vain niihin osiin, joista sopimuksessa mainitaan. Muut oikeudet jäävät teoksen tekijälle. Näin ollen kyse ei ole kokonaisluovutuksesta. Rinnakkaisessa luovutuksessa luovutuksen saaja saa sopimuksessa mainitut oikeudet, mutta teoksen tekijälle jää myös oikeudet teokseen ja hän voi luovuttaa muille sopimusosapuoleille myös oikeuksia. Myös edelleenluovutuksesta on mainittava sopimuksessa, ettei edelleenluovutus aiheuta epäselviä tilanteita myöhemmin. Mikäli edelleenluovutuksesta kuitenkin sovitaan, on edelleenluovuttajan muistettava, että luovuttaa ei voi laajempia oikeuksia kuin sopimuksessa on mainittu. Opetusmateriaalien kohdalla voidaan siis sopia käyttöoikeuksista ja muokkaus-oikeuksista tietyin ehdoin.

4.5.4 Digilupa

Sähköisen tiedon ja materiaalien yleistyessä, on ollut tarpeen selvittää ja helpottaa myös opetuksessa käytettävän sähköisen materiaalin käyttöä. Aikana, jolloin materiaalit olivat pääosin paperisia, on oikeuksien haltijoita edustavien järjestöjen ja opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa sovittu niin sanottu kopiolupa. Sopimus määritteli ehdot perinteisten materiaalien kopioimiseen ja käyttämiseen opetuksessa. On toki mainittava, että sopimus on tarpeellinen edelleen kyseisten materiaalien käyttöä varten.

Sähköisten materiaalien yleistyessä opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) sekä Kopiosto julkaisivat niin kutsutun digiluvan, jolla määriteltiin ehdot sähköisen materiaalin hyödyntämiseen opetustoiminnassa. OKM maksaa luvat peruskouluille ja toisen asteen oppilaitoksille, mutta ei ammattikorkeakouluille ja yliopistoille. On huomioitava, että lupaa ei maksettu esimerkiksi kansanopistoille, kansalaisopistoille, ammatillisen aikuiskoulutuksen järjestäjille sekä ammatillisille erityisoppilaitoksille.

Kopioston ja opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu Kopiointi ja tallennus oppilaitoksissa [21] muistuttaa, että tekijänoikeuslaki on tekniikan suhteen neutraali. Tämä tarkoittaa, että myös internetissä oleva materiaali on tekijänoikeuslain alaisista. Julkaisu [21] ohjeistaa seuraavasti: Kopioston digiluvalla opettajat ja opiskelijat saavat kopioida tekstiä ja kuvia avoimilta verkkosivustoilta. Digiluvalla saa myös skannata painettuja julkaisuja opetus- ja tutkimuskäyttöön. Lisäksi netistä kopioituja ja skannattuja aineistoja saa välittää oppilaitoksen suljetussa tietoverkossa.

Opetuksen lisämateriaaliksi voi esimerkiksi skannata lehdistä ja kirjoista artikkeleita sekä tallentaa verkkolehden artikkelin oppilaitoksen suljettuun tietoverkkoon. Digiluvalla saa myös kopioida nuottijulkaisuja. Luvan mukaista aineistoa voi käyttää opetuksessa ja opiskelussa. Lupa koskee sekä kotimaista että ulkomaista aineistoa.

Kopioston digiluvalla saa opetustilanteessa käyttää erilaisia aineistoja myös Digilupa on käyttäjälle helppo ja yksinkertainen käännös- ja muunnelmaharjoituksissa. Käännösharjoituksissa voi esimerkiksi käyttää verkkolehden artikkeleita tai kuvankäsittelyä voi harjoitella verkosta löytyvällä valokuvalla. Kuvia voi myös esim. rajata tai niihin saa tehdä huomiomerkin, jonkin opettavan asian havainnollistamiseksi.

Digilupa mahdollistaa myös aineistojen välittämisen etäopetuksen yhteydessä. Etäopetuksessa oppitunnin, jolla käytetään tekijänoikeuden suojaamia julkaisuja,

voi välittää suljetun tietoverkon kautta tv-kuvana tai vastaavana ja tallenteen voi tallentaa oppilaitoksen suljettuun tietoverkkoon opetusryhmän myöhemmin käytettäväksi.

Myös televisio- ja radio-ohjelmien ja muun av-aineiston käyttämiseen ja tallentamiseen tarvitaan oikeudenhaltijan lupa. Opettajat voivat tallentaa suoria lähetysisiä televisiosta kahden vuoden ajaksi YLE1-, YLE2-, MTV3-, YLE Fem ja YLE Teema -kanavilta. Lupa ei kuitenkaan koske elokuvia, ulkomaisia jatkuvajuonisia ohjelmia eikä mainoksia [21]. Ohjelmia voi myös välittää oppilaitoksen sisäisessä verkossa. Kuitenkin kanavien opetusohjelmia voi tallentaa pysyvään käyttöön. Ajallisesti ja asiallisesti vanhentuneet ohjelmat tulee siis poistaa. Radiosta voi tallentaa vain opetusohjelmia. Yle Areenasta ja Elävästä arkistosta saa esittää kotimaisia ohjelmia, mutta niiden tallentaminen on kiellettyä. On kuitenkin muistettava, myös Areenasta ja Elävästä arkistosta on kielletty elokuvateatteri- tai videolevityksessä olevat elokuvat sekä mainokset [21].

Verkkovideo ovat myös sisältöä, johon tarvitaan yleensä erillinen lupa. Verkkovideopalveluihin käyttäjät voivat lisätä videoita itse. Tällaisia palveluja ovat muun muassa YouTube ja Vimeo. Näiden palvelujen videoihin tulee pyytää lupa oikeuden haltijalta. Yleisesti näiden videopalvelujen käyttöehdot sallivat vain palveluun ladattujen videoiden yksityisen käytön. Kuitenkin palveluissa voi olla myös vapaasti lisensoituja videoita, jolloin niiden käyttö voi olla mahdollista. Mikäli näitä palveluja käytetään opetustoiminnassa, on käyttäjän syytä tarkistaa käyttöehdot ennen käyttämistä.

4.5.5 Digitaalisuuden haasteet opetusmateriaalien tekijänoikeuksille

Tekijänoikeuslaki käsittelee opetusmateriaalien tekijänoikeuksia samalla tavalla riippumatta siitä, onko kyseessä perinteinen printtimateriaali tai digitaalinen materiaali. Käytännön työssä digitaalisissa materiaaleissa voivat tekijänoikeudet helposti jäädä huomioimatta, koska materiaalien yhteiskäyttö ja jakaminen on esimerkiksi digitaalisissa oppimislustoissa merkittävästi helpottunut. Aikana ennen sähköisiä materiaaleja toisen opettajan materiaalin käyttäminen vaati pääpiirteittäin käymään kyseisen materiaalin tehneen henkilön luona ja pyytämään esimerkiksi monisteet tai piirtoheitinkalvot ja samalla tuli kysytyä lupa niiden kopioimiseen omaan käyttöön.

Digitaalisuus on tuonut opetusmateriaalien luomisen erityisen helpoksi. Materiaalia voidaan kopioida helposti osaksi omaa materiaalia. Materiaalia on saatavissa

suuria määriä eri lähteistä kuten esimerkiksi internetistä. Materiaalien luomisessa voidaan käyttää linkityksiä ja upotuksia ja niin edelleen. Edelleen voidaan helposti muokata digitaalisia materiaaleja eri lähteistä sekä poimia yksittäisiä yksityiskohtia helpommin kuin perinteisistä materiaaleista esimerkiksi yksittäisten lauseiden tai kuvien muodossa. Tämä digitaalisten materiaalien luomisen helppous tuo haasteen materiaalin luojalle pystyä huomioimaan tekijänoikeudet.

Digitaalisissa oppimislustoissa materiaalin jakaminen on käytännössä prosessi, jossa opettaja luo kurssin ja tekee tai tuo aiempaa materiaalia luomalleen kurssille. Tämän jälkeen tarpeen mukaan kurssin luonut opettaja lisää muita opettajia samalle kurssille ja näin muilla opettajilla on mahdollisuus ilman luvan kysymistä käyttää kurssin luoneen opettajan materiaaleja tai hänen muualta kurssille tuomiaan materiaaleja. Toisaalta muokkaus voi myös tapahtua ilman lupaa. Tässä vaiheessa prosessia tekijänoikeuksista ei käytännössä yleensä ole minkäänlaisia keskusteluja saatikka luvan kysymistä. Tilanne muodostuu tekijänoikeuden näkökulmasta ongelmalliseksi. Ongelma on yhtäältä materiaalin luojan oikeudesta omaan materiaaliinsa ja toisaalta kurssille lisättyjen muiden opettajien materiaalin käytön ja mahdollisen muokkauksen aiheuttama tekijänoikeusrikkomus. Tekijänoikeus kuuluu kuitenkin yksiselitteisesti materiaalin luojalle tai luojille. Kun edellä kuvatussa digitaalisen oppimislustan prosessissa materiaalin tekijä lisää muita opettajia luomaansa kurssiin opettajiksi, tulee eteen kysymys, että voivatko muut opettajat lupaa kysymättä käyttää kurssiin tuotua materiaalia, jota he eivät ole itse tehneet? Antaako kurssin luoja siis muille opettajiksi lisäämilleen henkilöille automaattisesti käyttöoikeuden kurssilla oleviin opetusmateriaaleihin?

Käyttöoikeuden ohella kysymykseen tulee muokkausoikeus. Kun kurssin luonut opettaja on edellä kuvatun kaltaisesti lisännyt opettajia kurssilleen, voiko lisätty opettaja muokata materiaalia? Kyseinen tapahtuma tulee mahdolliseksi esimerkiksi siten, että opetusjärjestelyissä kurssin luonut opettaja ei enää opeta luomaansa kurssia ja hänen lisäämänsä muut opettajat jatkavat sen käyttöä ja huomavat muokkaustarpeen. Antaako alkuperäinen kurssin luonut opettaja siis automaattisesti muokkausoikeuden materiaaleihin? Tekijänoikeuslain näkökulmasta näin ei ole, vaan lupa sekä käyttämiseen että muokkaamiseen tulisi kysyä.

Edelleen tulee eteen tilanne, jossa kurssin luonut opettaja lisää muita opettajia kurssilleen. Nämä lisätyt opettajat voivat taas edelleen lisätä muita opettajia kurssille. Syntyy tekijänoikeudellinen ketju, jossa ketjun pituus saattaa olla merkittävä. Tämän ketjun seurauksena syntyy oletus, että kaikki lisätyt opettajat voivat ilman

muuta käyttää alkuperäisen opettajan luomaa materiaalia. Tulisiko näiden edelleen lisättyjen opettajien kysyä lupa materiaalin käyttämiseen ja muokkaamiseen alkuperäiseltä kurssin luojalta? Tekijänoikeuslain mukaan pitäisi. Edelleen jos kurssin luoja vaihtaa työpaikkaa ja materiaali jää edelleen koulutuksen järjestäjän digitaaliseen oppimisalustaan? Edellä kuvatun kaltainen opettajien ketju tuo esiin merkittävän digitaalisten oppimisalustojen tekijänoikeudellisen problematiikan.

Huomaamme, että digitaalisten oppimisalustojen käyttö on käytännössä muuttanut opetusmateriaalien käyttöä niin sanottujen perinteisten materiaalien ajoista. Käytännössä tekijänoikeuksien huomioiminen vaatii opettajalta niiden tuntemusta, huomioimista ja soveltamista digitaalisiin materiaaleihin. Käytäntö on osoittanut, että edellä kuvatuissa tilanteissa ei yleensä kysytä minkäänlaisia tekijänoikeudellisia lupia, vaan kurssin luojan lisätessä opettajia luomaansa kurssiin, lisätyt opettajat käyttävät materiaaleja ilman muuta. Myös muokkaus tapahtuu samoin.

4.6 Vapaa lisensointi

Tekijänoikeudet ovat siis rajattu tekijänoikeuslailla teoksen tekijälle itselleen. Näin se koskee siis myös opetustoimen teoksia, kuten yllä on kuvattu. Sähköisten oppimisympäristöjen ja materiaalien lisääntyessä ja sen myötä niiden tullessa avoimemmaksi on pohdittava myös opetusmateriaalien avoimuutta. Tämänkaltaiseen toimintaan on kehitetty niin sanottu avoin lisensointi. Avoimet sisällöt antavat mahdollisuuden materiaalin laajaan hyödyntämiseen poiketen tekijänoikeudellisista rajoituksista. Avoimella lisensoinnilla voi antaa muille oikeuksia hyödyntää tehtyjä materiaaleja ja näin ollen on myös saatavissa itselleen muiden kehittämiä materiaaleja ilman lupaprosesseja.

On huomioitava, että vaikka käyttää vapaan lisensoinnin mahdollisuuksia, on silti ehdottomasti noudatettava lakia. Tämä konkretisoituu esimerkiksi siten, että vapaata lisenssiä käytettäessä ei kuitenkaan saa teosta tai tekijää esittää loukkavasti tai muutoin lain vastaisesti. Vapaa lisensointi ei siis oikeuta täysin vapaaseen käyttöön, vaan sisältää ehdon lakien noudattamisesta.

Maailman eniten käytetty avoimen sisällön lisensointijärjestelmä on Creative Commons (CC) [42]. Creative Commons on yhdysvaltalainen vuonna 2011 perustettu voittoa tavoittelematon järjestö. Creative Commons on avoimessa lisensoinnissa käytännössä muodostunut standardiksi. Kyseiseen järjestelmään kuuluu eri tilanteisiin soveltuvia erilaisia lisenssejä, joita on muutama kappale. CC-lisensseissä

on lähtökohtana, että näin lisensoituja materiaaleja voi kopioida, välittää, näyttää ja esittää. Myös johdannaisteokset kuuluvat oikeuden piiriin. Lisensoinnin lisäehdoilla voi kuitenkin jonkin verran rajoittaa edellä mainittuja oikeuksia. Lisenssit on kirjoitettu kolmeen eri muotoon. Muotoja ovat tavalliselle kansalaiselle kirjoitettu muoto, tietokoneen muoto ja lakimiehen muoto. Kirjassaan Opettajan tekijänoikeus-opas [42] Toikkanen ja Oksanen selvittävät lisenssin kirjoitusmuotoja niin, että tavalliselle kansalaiselle tarkoitettu teksti sanoo hyvin tiiviisti, mitä teoksella saa tehdä ja mitä ehtoja on seurattava. Tietokoneelle kirjoitettu muoto taas mahdollistaa esimerkiksi tietyn lisenssiehdon mukaisten materiaalien haun hakukoneella. Lakimiesten ymmärtämä muoto taas on tarkoitettu tekijänoikeuden rikkomistilanteisiin ja näin lakimies ymmärtää mistä CC:ssä on kysymys.

CC-lisenssin neljää ehtoa yhdistelemällä saadaan kuusi eri lisenssiä. Näillä lisensseillä annetaan siis kaikille oikeus näyttää, levittää, välittää, esittää sekä tehdä teoskappaleita teoksesta missä tahansa tilanteessa [42]. Kuitenkin lisenssiin kuuluu tiettyjä ehtoja, jotka asettavat tiettyjä rajoituksia edellä mainittuihin käyttömuotoihin. Seuraavassa esitellyt CC-lisenssin eri muodot on esitelty mukailten Toikkasen ja Oksasen teosta [42].

BY-ehto (Attribution, Nimeä) on mukana kaikissa CC-lisensseissä. Sitä ei voi jättää valitsemasta missään muodossa, sillä se sisältää ehdon, että teoksen tekijä tuodaan esiin jokaisessa kopiesa ja esityksessä. Teoksen tekijän nimi on siis tuotava esiin teoksessa tai se on muutoin ilmaistava.

ND (NoDerivs, EiMuutoksia) ehto rajaa käytön vain alkuperäiseen teokseen. Johdannaisteokset ovat täten oikeuksien ulkopuolella. Tämä tarkoittaa käytännössä kieltoa esimerkiksi kuvien rajaamiseen tai värisäätöön, tekstin osan käyttämiseen tai muunteluun, tekstin yhdistelemiseen muuhun teokseen ja niin edelleen. Toisin sanoen alkuperäinen teos on esitettävä kokonaisuutena.

SA (ShareAlike, JaaSamoin) ehto edellyttää johdannaisteosten jakamista samalla lisenssillä alkuperäisen teoksen kanssa. Johdannaisteoksessa ei siis saa lisätä tai vähentää alkuperäisen teoksen lisenssin ehtoja. Tämä ehto vaatii siis esimerkiksi yhteistuotettujen teosten kaikkia osapuolia käyttämään samoja lisenssiehtoja.

NC (NonCommercial, Epäkaupallinen) ehto rajaa CC-lisenssin lisäoikeudet ainoastaan epäkaupallisiin käyttötarkoituksiin. Teosta voi siis edelleen hyödyntää kaupallisesti siten kuin tekijänoikeuslaki sallii. Teoksesta voi siis ottaa sitaatin, ja teoksen sisältämiä tietoja voidaan hyödyntää kaupallisesti [42]. NC-ehto myös estää johdannaisteosten lisensoinnin kaupallisen tarkoituksen sallivaksi. Tämä perustuu sii-

hen, että johdannaisen teoksen tekijä ei ole itsekään saanut kaupallisia oikeuksia.

Edellä mainituista ehdoista syntyy siis kuusi mahdollista lisenssiä. Näitä ovat CC BY, CC BY-SA, CC BY-ND, CC BY-NC, CC BY-NC-SA ja CC BY-NC-ND. Seuraavissa kappaleissa on esitelty pääpiirteittäin ja mainittu niiden rajoitukset ja soveltuvuudet Toikkasen ja Oksasen Opettajan tekijänoikeusoppaan mukaan [42].

CC BY-lisenssi soveltuu parhaiten teoksille, joiden halutaan leviävän mahdollisimman laajalle ja joita muut saavat muokata ja jatkojulkaista suljettuinkin teoksina. Teosta ja sen johdannaista voidaan käyttää missä tahansa tilanteessa. Rajoituksena on, että tekijän nimi on mainittava ja johdannaisteoksissa on mainittava sekä alkuperäinen tekijä että johdannaisteoksen tekijä.

CC BY-SA soveltuu parhaiten teoksille, joiden odotetaan paranevan muiden muutosten ansiosta ja joiden halutaan soveltuvan kyseisiin eri tilanteisiin. Teosta ja sen johdannaista voidaan käyttää missä tahansa tilanteessa. Tämä on yleensä suositeltavin lisenssi opetusmateriaaleille. Rajoituksena on, että teosta saa levittää myös muokattuna, kunhan johdannaisteokset julkaistaan samalla lisenssillä. Tekijän nimi on mainittava ja johdannaisteoksissa on mainittava sekä alkuperäinen tekijä että johdannaisteoksen tekijä.

CC BY-ND soveltuu parhaiten taiteellisille teoksille, joiden halutaan leviävän laajalle, mutta tarkasti samassa muodossa. Teoksia voi käyttää missä tahansa tilanteessa. Rajoituksena on, että teosta saa levittää ja esittää vain alkuperäisessä muodossaan ja että tekijän nimi on mainittava.

CC BY-NC soveltuu parhaiten teoksille, joita muut saavat muokata ja jatkojulkaista suljettuinkin teoksina, mutta joita ei saa vaikkapa myydä. Lisenssin lisäoikeuksien hyödyntäminen liiketoiminnassa on kielletty. Rajoituksina on, että lisäoikeudet on rajattu vain epäkaupalliseen käyttöön. Tekijän nimi on mainittava ja johdannaisteoksissa on mainittava sekä alkuperäinen tekijä että johdannaisteoksen tekijä.

CC BY-NC-SA soveltuu parhaiten teoksille, joiden voidaan odottaa paranevan muiden muutosten ansiosta ja joiden halutaan soveltuvan useisiin eri tilanteisiin, mutta joita ei saa myydä. Lisenssin lisäoikeuksien hyödyntäminen liiketoiminnassa on kielletty. Rajoituksena on, että teosta saa levittää myös muokattuna, kunhan johdannaisteokset julkaistaan samalla lisenssillä. Teoksen ja sen johdannaisten lisäoikeudet on rajattu epäkaupalliseen käyttöön. Tekijän nimi on mainittava ja johdannaisteoksissa on mainittava sekä alkuperäinen tekijä että johdannaisteoksen tekijä.

CC BY-NC-ND soveltuu parhaiten taiteellisille teoksille, joiden halutaan leviä-

vän laajalle, mutta tarkasti samassa muodossa. Lisenssin lisäoikeuksien hyödyntäminen liiketoiminnassa on kielletty. Rajoituksena on, että teosta saa levittää ja esittää vain alkuperäisessä muodossaan, eikä lisenssin lisäoikeuksia voi hyödyntää kuin epäkaupallisesti. Tekijän nimi on mainittava.

Lisäksi CC-lisenssistä löytyy joitakin erityislisenssejä. Yksi niistä on CC0-lisenssi, jolla tekijä luovuttaa kaikki muut oikeutensa, paitsi lainsäädännöstä tulevat oikeudet. Teoksen jatkokäytön halutaan olevan mahdollisimman vapaata, eikä tekijällä itsellään ole intressejä pitää mitään oikeuksia itsellään [42].

5 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen tekemisen prosessi, menetelmät ja aiheet. Tutkimuksessa kysyttiin aiheeseen liittyviä näkemyksiä kolmelta osapuolelta; opettajilta, koulutuksen järjestäjiltä ja ammattiliitolta.

Tutkimuksesta saatiin selville opettajien tuntemus tekijänoikeuksista sekä suhtautuminen tekijänoikeuksiin käytännössä. Toisaalta saatiin selville koulutuksen järjestäjien suhtautuminen ja tuntemus asiaan. Kolmantena saatiin selville ammattiliiton kanta tekijänoikeudellisiin kysymyksiin.

Korostettakoon, että kun työssä puhutaan opetusmateriaaliin tekijänoikeuksista, oletuksena on, että kyseessä on materiaali, jossa teoskynnys ylittyy ja materiaalin tekijälle ei ole työtehtävään sisällytetty opetusmateriaalin tekemisvelvoitetta. Eli opettaja on niin sanotussa normaalissa virka- tai työsuhteessa, jossa materiaalintekovelvoitetta ei ole. Tällaisessa suhteessa on valtaosa opettajista, jotka materiaalia luovat.

5.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tekijänoikeudet ovat lain näkökulmasta ennallaan, vaikka opetusmateriaalit ovat muuttuneet viime aikoina lähes kokonaan digitaaliseen muotoon. Tekijänoikeuksien tulkinnasta on paljon tietoa ja esimerkkejä muun muassa tekijänoikeusneuvoston ja eri oikeusasteiden toimesta. Lisäksi tekijänoikeuksista on tutkittua tietoa ja niistä on kirjoitettu oppaita ja kirjoja. Myös eri osapuolten tietolähteet (sähköiset ja perinteiset printtitietolähteet) antavat runsaasti tietoa ja ohjeita tekijänoikeuksista.

Nykypäivänä koulutusta järjestetään yhä enenevässä määrin digitaalisilla materiaaleilla. Kuten edellä luvussa 4.5.5 on esitetty, digitaalisuus opetuksessa asettaa monia haasteita myös tekijänoikeuksien näkökulmasta. Näin ollen tämän tutkimuksen tekeminen oli ajankohtaista ja perusteltua. Tutkimuksessa selvitettiin eri osapuolten tietämys tekijänoikeuden omistamiseen, digitaalisen materiaalin luomiseen, käyttö- ja muokkausoikeuksiin, tekijänoikeudellisten oikeuksien omistajajärjestelyistä sekä tekijänoikeudellisten ongelmien esiintymisestä.

5.2 Tutkimusmenetelmä

Kysely suoritettiin kvantitatiivisella, eli määrällisellä kyselyllä. Kyseessä oli siis kvantitatiivinen survey-tutkimus. Lisäksi kyselyssä oli avoimia kommentointimahdollisuuksia ja kysymyksiä, eli laadullisia materiaaleja. Näillä laadullisilla, eli kvalitatiivisilla materiaaleille pyrittiin tukemaan määrällistä aineistoa. Pääpaino oli kuitenkin määrällisessä materiaalissa. Kuten Kananen [17] kirjoittaa, apukysymyksillä kerätään tietoa varsinaisten tutkimuskysymysten tueksi.

5.2.1 Kvantitatiivinen tutkimus

Kvantitatiivinen tutkimus edellyttää ilmiön tuntemista, eli sitä, mitkä tekijät vaikuttavat ilmiöön [17]. Kvantitatiivisen tutkimuksen yleisin tiedonkeruumenetelmä on kyselylomake. Kyselytutkimuksessa on etuna mahdollisuus saada laaja tutkimusaineisto [6]. Kyseessä on siis määrällinen aineisto, joka on hankittu kyselytutkimuksella. Määrällisen aineiston hankkimismenetelmiä on toki useita, kuten esimerkiksi jo valmiin aineiston analysointi, mittaaminen ja tietysti kyselyt. Kysely on yksi yleisimmistä aineiston keruun menetelmistä. Survey-tutkimus perustuu yleensä standardoituun kyselyyn. Tällöin kysely suoritetaan kysymällä jokaiselta selvitettävää asiaa samalla tavalla [6].

Survey-tutkimuksessa voidaan siis esimerkiksi kyselyllä helposti kerätä laaja aineisto. Aineisto tulee olla survey-tutkimuksessa riittävän laaja, eli havaintoyksikköjen määrä tulee olla riittävän suuri, jotta aineiston tulokset olisivat luotettavat. Kuten Kananen [17] teoksessaan kirjoittaa, on kvantitatiivinen tutkimus positivismiin perustuva, jossa korostuu tiedon perustelut, luotettavuus sekä yksiselitteisyys. [17] Kvantitatiivinen tutkimus on vaiheittainen prosessi, jonka lähtökohtana on tutkimusongelma, johon haetaan vastauksia tai ratkaisua kyselytutkimuksessa saaduilla vastauksilla [17].

Kyselytutkimus on siis perusteltu tutkimusmenetelmä suurelle joukolle. Etuna sillä on Hirsijärven ym. mukaan se, että sillä saadaan mukaan paljon henkilöitä ja voidaan kysyä monia asioita. Se on myös tehokas, sillä kyselytutkimuksella voidaan säästää aikaa ja vaivannäköä [6].

Toisaalta kyselytutkimukseen sisältyy myös heikkouksia. Näitä Hirsijärvi ym. [6] mainitsevat olevan muun muassa seuraavat:

- Miten vakavasti vastaajat ovat suhtautuneet tutkimukseen

- Miten onnistuneita annetut vastausvaihtoehdot ovat olleet vastaajan näkökulmasta
- Miten vastaajat ovat ylipäänsä selvillä aiheesta
- Hyvän kyselyn aikaansaaminen vie aikaa ja vaatii tekijältä tietoa ja taitoa
- Kato, eli vastaamattomuus voi muodostua suureksi

Myös Vehkalahti kirjoittaa [45] survey-tutkimuksen haasteiksi lukuisia epävarmuuksia. Näitä hän [45] mainitsee olevan muun muassa seuraavat:

- Edustivatko kyselyyn osallistuneet tutkimuksen perusjoukkoa
- Saatiinko tarpeeksi vastauksia
- Oliko kysymyksiin vastattu riittävän kattavasti
- Mittasivatko kysymykset tutkittavia asioita
- Toimivatko mittarit luotettavasti

Hirsijärven [6], että Vehkalahden [45] haasteiksi mainitsemat asiat ovat samankaltaisia ja tuovat hyvin esiin haasteet. Vehkalahti jatkaa haasteissa mainitun mittareiden tarkoittavan kysymysten ja väitteiden kokoelmaa, jolla pyritään mittaamaan erilaisia moniulotteisia ilmiöitä. Vehkalahti toteaa kyselytutkimuksen kohteiden olevan moniulotteisia ja usein myös monimutkaisia ja siksi niiden mittaaminen ei ole yksinkertaista. Hänen mukaansa onkin kysyä oikeita kysymyksiä mielekkäällä tavalla [45].

Kuten muun muassa Vilka [46] kirjoittaa, määrällisessä tutkimuksessa kerättävä aineisto voidaan kysyä monivalintakysymyksillä (suljettu ja strukturoitu), avoimilla kysymyksillä ja sekamuotoisilla kysymyksillä. Strukturoiduissa kysymyksissä on siis vastausvaihtoehdot asetettu valmiiksi. Vilkan [46] mukaan avoimissa kysymyksissä on tavoitteena saada vastaajilta spontaaneja mielipiteitä. Siksi vastaamista rajataan mahdollisimman vähän. Vilkan mukaan avoimet kysymykset kuitenkin strukturoidaan aineiston keräämisen jälkeen ennen aineiston muuttamista numeraaliseen muotoon [46].

5.2.2 Kvalitatiivinen tutkimus

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on eri lähtökohta kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Lähtökohtana on reaalimaailman kuvaaminen [6]. Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus on kuitenkin yhdistettävissä esimerkiksi jo mainittujen tarkentavien kysymysten muodossa kvantitatiiviseen tutkimukseen. Kananen [17] kirjoittaa, että laadullinen ja määrällinen tutkimus täydentävät toisiaan ja tutkimus voi koostua molemmista tutkimusotteista. Kuitenkin Kanasen [18] mukaan kvalitatiivinen tutkimus on kaiken kvantitatiivisen tutkimuksen pohjalla. Kanasen mukaan jos kyseessä on ilmiö, josta ei ole tietoa, teorioita, malleja tai tutkimusta, on laadullisen tutkimuksen menetelmin selvitettävä ensin, mistä ilmiössä on kyse, mistä tekijöistä ilmiö koostuu ja mitkä ovat tekijöiden väliset vaikutussuhteet. Vasta sen jälkeen kun on selvitetty, mistä ilmiö koostuu, voidaan ryhtyä kvantitatiivisen tutkimuksen laskutoimituksiin [17].

Laadullisessa tutkimuksessa ei voida laatia yksityiskohtaisia kysymyksiä. Jos näin voidaan menetellä, kyseessä ei ole enää laadullinen tutkimus vaan kvantitatiivinen tutkimus [18]. Kananen on modifioinut hieman Trockimin ja Donellyn [43] kvalitatiivisen tutkimuksen soveltuvuutta alla olevan luokittelun mukaiseksi. Sen mukaan kvalitatiivinen tutkimus soveltuu seuraavanlaisiin tilanteisiin parhaiten:

- Ilmiöstä ei ole tietoa, teorioita, tutkimusta
- Halutaan saada ilmiöstä syvä näkemys
- Luodaan uusia teorioita ja hypoteeseja
- Käytetään triangulaatiota, eli niin sanottua mixed-tutkimustrategiaa
- Halutaan ilmiöstä hyvä kuvaus

Kun kvantitatiivisessa tutkimuksessa ilmiö tunnetaan, tutkitaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa juuri ilmiötä. Eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Yleisesti todetaan, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa on pyrkimyksenä pikemminkin löytää tai paljastaa tosiasioita kuin todentaa jo olemassa olevia väittämiä [6].

5.3 Kyselyn yleisesittely

Kyselyllä selvitettiin, miten opettajat tuntevat sähköisissä oppimisympäristöissä olevien ja sinne tekemiensä materiaalien tekijänoikeudet, niiden käyttämistä sekä asennetta materiaalien jakamiseen tekijänoikeuden näkökulmasta. Toisaalta selvitettiin koulutuksen järjestäjien ja ammattiliiton tietoa, mielipidettä ja asennetta samoihin asioihin.

Tässä tutkimuksessa käytetty kysely soveltuu määrällisesti suuria ihmisryhmiä koskeviin tutkimuksiin. Toisaalta vaikka koulutuksen järjestäjien määrä ei ole suuri, saatiin menetelmällä riittävä otanta tarpeellisen tuloksen saavuttamiseksi. Koska ammattiliiton kanta asioihin muodostuu vain yhdestä mielipiteestä, on sen osalta huomioitava myös tutkimusmenetelmän näkökulmasta se, että tässä tapauksessa ei ollut määrää tämän korkeampi. Kuitenkin tutkimuksen tuloksissa voitiin huomioida kaikkien tulokset ja verrata niitä toisiinsa.

Tutkimus toteutettiin kolmessa eri osiossa. Määrällisesti suurin tutkimuskysely kohdistui opettajiin. Toiseksi kysyttiin koulutuksen järjestäjien kantaa. Koulutuksen järjestäjiä on huomattavasti vähemmän, ja siksi määrällisesti vastaajia on huomattavasti vähemmän. Toisaalta koulutuksen järjestäjillä voi olla kullakin vain yksi mielipide tutkimuksen kohteeseen, joten vastausten määrä on luonnollisesti pienempi. Kolmas kyselyn kohde oli Opettajien ammattijärjestö OAJ, jolla luonnollisesti on myös vain yksi virallinen kanta tutkittavaan asiaan. OAJ:n vastausta ei siis luonnollisestikaan ole käsitelty tilastollisesti, toisin kuin opettajille ja koulutuksen järjestäjille teetettyjen kyselyjen vastauksia.

Kysely toteutettiin kyselynetti.com alustassa, joka on monipuolinen ja yksinkertainen ympäristö toteuttaa ja vastata kysymyksiin. Lisäksi opettajien kyselyssä annettiin joissain vastauksissa vapaa kommentointimahdollisuus. Koulutuksen järjestäjien ja ammattiliiton kyselyissä annettiin kaikkiin kysymyksiin kommentointimahdollisuus. Edelleen kaikissa kyselyissä oli viimeisenä kohtana mahdollisuus kommentoida sanallisesti koko kyselyä ja sen kysymyksiä.

5.4 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessa selvitettiin, miten opettajat suhtautuvat tekijänoikeuksiin digitaalisissa oppimisympäristöissä. Toisaalta saatiin samaa tietoa myös koulutuksen järjestäjien näkökulmasta sekä ammattiliiton kanta asioihin. Tutkimuskysymykset olivat

siis seuraavat:

- Kenelle digitaalisten oppimateriaalien tekijänoikeudet kuuluvat eri osapuolten mielestä?
- Miten eri osapuolet suhtautuvat tekijänoikeuksiin yhteiskäyttöisissä materiaaleissa?
- Miten eri osapuolet suhtautuvat tekijänoikeuksien siirtoon/myymiseen opettajien ja koulutuksen järjestäjien kesken?
- Kuinka paljon opettajan työssä esiintyy ongelmia tekijänoikeuksien kanssa?

5.5 Tutkimusympäristö

Koska ammattiliitolla täytyy olla vain yksi virallinen kanta tutkimuksen aiheisiin, on ammattiliitolle lähetetty vain yksi kysely. Koulutuksen järjestäjiä mukana oli kuusitoista (16) pohjois-suomen ammattioppilaitosta. Opettajien kysely on lähetetty Oulu seudun ammattiopiston (OSAO) opettajille.

Oulun seudun ammattiopisto (OSAO) on yksi suomen suurimmista ammattioppilaitoksista. OSAO toteuttaa Oulun seudun koulutuskuntayhtymän (OSEKK) koulutuspalvelut. OSEKK taas on 1994 perustettu koulutuskuntayhtymä, joka on Hailuodon, Iin, Kempeleen, Limingan, Lumijoen, Muhoksen, Oulun ja Tyrnävän omistama.

OSAO tuottaa työelämän tarpeisiin monilta aloilta ammattilaisia kouluttava ammattiopisto. Vetovoimansa, toiminnan laajuuden ja tuloksellisuuden mittareilla mitattuna OSAO on Suomen ammatillisten oppilaitosten kärkeä. OSAO:n järjestämiä koulutusaloja on seitsemän. Kulttuuriala, Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon ala, Luonnontieteiden ala, Tekniikan- ja liikenteen ala, Luonnonvara- ja ympäristöala, Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala, Matkailu-, ravitsemis- ja talousala.

Kyselyssä opettajien ammattijärjestöltä (OAJ) pyydettiin yksi kanta kyselyn kysymyksiin. Koulutuksen järjestäjiä kyselyssä oli mukana kuusitoista (16). OSAO:ssa kysely toimitettiin koko opetushenkilöstön keskuudessa. Henkilökuntaa OSAO:ssa on 835 henkilöä. Näistä opettajia on 526 henkilöä.

Kyselyyn oli aiemmin haettu lupa kuntayhtymäjohtaja-rehtori Jarmo Palonien kanssa. Lupa myönnettiin 10.4.2017. Kyselyt toteutettiin heti luvan myöntämisen jälkeen ja vastausmahdollisuus oli toukokuun 2017 loppuun saakka.

6 Tulokset

Tässä luvussa esitellään eri osapuolille tehtyjen kyselyn kysymykset ja niiden vastaukset sekä analysoidaan vapaan kommentoinnin mahdollisuuden vastauksia. Kysymysten esittelyn yhteydessä kerrotaan kysymyksellä haettavia asioita.

Opettajille suunnatussa kyselyssä oli 24 kysymystä. Kyselyyn vastasi 178 opettajaa. Kun kysely lähti 526 opettajalle, muodostuu vastausprosentiksi 33,9. Opettajat olivat kaikilta aloilta, jotka mainitaan tutkimusympäristö-kappaleessa OSAOn koulutusaloiksi.

Koulutuksen järjestäjille suunnatussa kyselyssä oli 10 kysymystä. Kyselyyn vastasi 7 koulutuksen järjestäjän edustajaa. Kun kysely lähti 16 koulutuksen järjestäjälle, muodostuu vastausprosentiksi 43,8. Kaikissa koulutuksen järjestäjille suunnatuissa kysymyksissä oli kysymyksen jälkeen vapaan kommentoinnin kenttä, jotta vastaajat voivat tarkentaa vastauksiaan.

Kyselyn ammattiliitto on opettajien edunvalvontajärjestö OAJ. Opettajien ammattiliitto (OAJ) vastaa myös ammatillisen koulutuksen opettajien edunvalvonnasta. Ammattiliitolla ei luonnollisestikaan voi olla tutkimuksen aiheisiin useaa kantaa. Siksi ammattiliitolle on vain yksi kysely. Kysely lähetettiin ammattiliiton lakimiehelle. Kysymykseen saatiin vastaus sekä kyselyyn, että erillisenä dokumenttina, joissa yleisellä tasolla esitettiin ammattiliiton kantaa tekijänoikeuksiin opetuksessa. Kyselyn kaikkiin kysymyksiin oli myös ammattiliiton osiossa kommentointimahdollisuus. Ammattiliitto oli osin laajasti muodostanut perusteita vastauksiin. Lisäksi yhteydenotoissaan OAJ:n edustaja pyysi korostamaan perusteluja ja niiden huomioimista. Tästä syystä liitteessä E on ammattiliiton vastaukset perusteluineen.

Ammattiliitto lähetti lisäksi vastaustensa yhteydessä myös laajan kommentin tutkimuksen aiheeseen liittyen. Kommentissaan ammattiliitto keskittyi yleisesti tekijänoikeuksiin, tietolähteisiin, opettajan tekijänoikeuksiin sekä muutamiin muihin asioihin. Kommentin otsikot olivat seuraavat:

- Yleistä
- Mistä opettaja voi saada tietoa tekijänoikeuksista?
- Opettajan tekijänoikeus työ- ja virkasuhteessa

- Opetuksen tallentaminen
- Ministeriön sopimusmallit
- Ohjeita tekijänoikeuden luovuttamisesta sopimiseen

Dokumentti selvittää asioita yleistajuisesti ja tieto on tarpeellista opettajien arki-työn kannalta. Dokumentti on tämän työn liitteenä A.

6.1 Kenelle tekijänoikeudet kuuluvat ja kenelle niiden pitäisi kuulua

Tutkimukseen osallistuneista opettajista 90% oli käyttänyt digitaalisia oppimisalustoja. On mielestäni yllättävää, että 10% ei ole käyttänyt näitä. Oletus on, että käyttäjien määrä tulevaisuudessa lisääntyy koko ajan. Eräs vastaaja kirjoittikin kommentissaan, että olen jo lähellä eläkeikää ja siksi en ole opetellut käyttämään kyseisenkaltaisia järjestelmiä. Onkin oletettavaa, että syyt käyttämättömyyteen ovat juuri tämän kaltaisia. Toisaalta voi olla merkitystä opetettavalla aineella. Havaintona on myös, että opettajat tekevät materiaalia digitaalisiin oppimisalustoihin. Digitaalisten opetusalustojen käyttäjistä suurin osa (85%) vastasi tehneensä materiaalia myös itse. Havaittiin siis, että oppimisalustojen käyttäjistä vain noin 5% joko käyttää kokonaan muiden tekemää materiaalia tai ei hyödynnä materiaaleja ollenkaan.

Tutkimuksen havaintona voidaan todeta, että 60% opettajista sanoo tietävänsä kenelle opetusmateriaalien tekijänoikeus kuuluu. Kuitenkin vastaajista 40% ilmoittaa, että ei tiedä sitä ja tämä havainto vaikuttaa huolestuttavalta. Vaikka nykyisen digitaalisen materiaalien aikana keskustellaan esimerkiksi YouTube videoiden näyttämisestä oppitunneilla nimenomaan tekijänoikeusnäkökulmasta, olisi oletettavaa, että tekijänoikeusasia tunnettaisiin paremmin. On kuitenkin suhteellisen suuri osuus vastaajista, jotka vastaavat tietävänsä asian. Havainto on kuitenkin osin ristiriidassa tutkimuksen toisen havainnon kanssa, jossa opettajat vastasivat kysymykseen kenelle opetusmateriaalin tekijänoikeudet kuuluvat. Vastaukset jakautuivat seuraavasti:

- Oppimisympäristön omistajalle (3%)
- Koulutuksen järjestäjälle (28%)
- Opetusmateriaalin tekijälle (51%)

- Jollekin muulle taholle (0%)
- En osaa sanoa (18%)

Vastaajista vain hieman yli puolet vastasivat oikein tietävänsä kenelle opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu, vaikka aiemmassa havainnossa noin 10 prosenttiyksikköä suurempi osuus ilmoitti tietävänsä kenelle opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu. Vastauksista havaittiin merkittävä, hieman vajaa viidenneksen, en osaa sanoa vastaajien määrä. Kolmanneksi kiinnittää suuri prosenttiosuus koulutuksen järjestäjälle-vaihtoehdossa. On siis hämmästyttävän suuri osa, jotka eivät tiedä, kenelle opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu. Voidaan siis todeta, että valistusta tarvitaan edelleen.

Kun tiedusteltiin opettajien mielipidettä siitä, kenelle tekijänoikeuden tulisi vastaajien mielestä kuulua, havaittiin opettajien vastauksista, että opetusmateriaalin tekijänoikeuden tulisi kuulua opettajille. Edellä olevissa havainnoissa oli siis tietoa siitä, kenelle tekijänoikeudet kuuluvat ja tässä on kyseessä kenelle niiden tulisi kuulua. Vastaukset jakautuivat seuraavasti:

- Oppimisympäristön omistajalle: 5%
- Koulutuksen järjestäjälle: 19%
- Opetusmateriaalin tekijälle: 69%
- Jollekin muulle taholle: 1%
- En osaa sanoa: 6%

Vastauksissa suurin huomio kiinnittyi koulutuksen järjestäjälle ja en osaa sanoa vaihtoehtojen prosenttiosuuksien merkittävään pienentymiseen ja siten opetusmateriaalin tekijälle-vaihtoehdon prosenttiosuuden suurentumiseen. Toisaalta vajaa viidennes oli valmis siihen, että tekijänoikeudet kuuluisivat koulutuksen järjestäjälle. Havaintojen korrelaatiosta voidaan todeta, että vaikka vain puolet tiesivät kenelle tekijänoikeus kuuluu, niin suurimman osan mielestä kuitenkin oikeuksien tulisi kuulua materiaalin tekijälle. Toisaalta kysymys oppimisympäristön omistajalle-vastausvaihtoehdon kohdalla on se, että ymmärsivätkö vastaajat kyseisen kohdan pelkästään yksittäisenä oppimisalustan kurssina, jolloin koko oppimisalusta sekoitetaan yksittäiseen oppimisalustan sisällä olevaan kurssiin tai paikkaan, missä materiaali sijaitsee.

Tutkimuksen mukaan koulutuksen järjestäjien mielestä tekijänoikeuden tulisi kuulua koulutuksen järjestäjälle. Tätä mieltä oli 57% koulutuksen järjestäjistä. 14% koulutuksen järjestäjistä vastasi, että oikeudet tulisi kuulua materiaalin tekijälle. Toisaalta havaintona on, että 29% koulutuksen järjestäjistä ei osaa sanoa kantaansa tähän. Eli vaikka oikeudet kuuluvat materiaalin tekijälle, on koulutuksen järjestäjien näkökulma toinen. Kommenteissa koulutuksen järjestäjät totesivat ihan oikein, että mikäli materiaalin tekoon on käytetty työaika poiketen niin sanotusta normaalista opettajan valmisteluajasta, on materiaalin oikeus oltava koulutuksen järjestäjällä, mutta silti sopien. Toisaalta kommenteissa viitattiin niin sanottuun alusta- tai jakamistalouteen, jolloin kaikki olisi saatavilla kaikille. Tällöin kaikki hyötyisivät avoimesta jakamisesta.

Ammattiliitto OAJ ottaa tekijänoikeuden omistamiseen selkeän kannan: se kuuluu materiaalin tekijälle. Kommentissaan OAJ:n kantaa perustellaan, että mikäli työ tehdään sovitusti siten, että työhön kuuluu myös materiaalin teko työajalla, kuuluu oikeudet työnantajalle. Muutoin niin sanottu normaalin opettajan tekemä materiaali kuuluu oikeuksiltaan opettajalle. Tämä siksi, että niin sanotussa normaalissa opettajan työssä materiaali tehdään omalla ajalla.

Havaintona suhtautumisessa tekijänoikeuteen tulee esiin, että 51% opettajista kertoi, että ei ole käyttänyt materiaalia, jonka tekijänoikeuden haltijaa ei tiedä. Toisaalta 27% vastasi käyttäneensä sellaista ja 22% ei osannut sanoa oliko käyttänyt vai eikö ollut. Jos lähes puolet vastaajista oli käyttänyt materiaalia, joiden tekijänoikeuden haltijaa ei tiedetä tai ei osannut sanoa tiesikö tekijänoikeuden haltijaa vai ei, on havaittavissa huolestuttavaa tietämättömyyttä tai piittaamattomuutta tekijänoikeuksia kohtaan. Havaintona voidaan edelleen todeta, että vaikka tekijänoikeutta ei oltu tiedetty, ei sitä myöskään oltu yritetty etsiä. Jos tekijänoikeuden haltijaa ei tiedetty, 81% opettajista kertoi, että ei sitä myöskään oltu pyritty etsimään. Jotta tällainen suhtautuminen ei aiheuttaisi ongelmia myöhemmin, olisi syytä miettiä, tarvitaanko koulutusta lisää tai olisiko koulutuksen järjestäjän syytä miettiä järjestelyjä, joilla mahdolliset ongelmat vältettäisiin. Tällainen järjestely voisi olla esimerkiksi materiaalien tekijänoikeuksien jonkinasteinen siirto koulutuksen järjestäjille, mutta tällainen järjestely vaatisi sopimista kaikkien osapuolien kanssa ja koulutuksen järjestäjiltä todennäköisesti taloudellista panostusta. Vaikka vastuu on pelkästään materiaalin käyttäjällä, olisi ilmeisen hyvä myös koulutuksen järjestäjien suhtautua asiaan tarvittavalla vakavuudella esimerkiksi koulutuksen muodossa.

Toisaalta digitaalisten materiaalien aikakaudella voidaan havaita tekijänoikeuk-

sien haltijan etsimisen ongelmakohtia. Opettajista hieman yli 50% vastasi, että ei tiedä, mistä voi selvittää digitaalisessa oppimisalustassa olevan materiaalin tekijänoikeuden haltijaa. Edelleen samaan problematiikkaan tulee havainto, että 57% opetusmateriaalien tekijöistä ei ole merkinnyt materiaaliin tekijänoikeuden haltijaa näkyviin. Jos näin toimittaisiin, olisi havainto etsimisestä todennäköisesti paljon pienempi.

Yhteenvedona edellisistä havainnoista voidaan todeta, että merkittävä osa ei tiennyt, kenelle tekijänoikeus kuuluu. Lähes puolet oli joko käyttänyt tai ei tiedä oliko käyttänyt materiaalia jonka tekijänoikeuden haltijaa ei tiennyt ja merkittävä osa heistä ei myöskään ollut yrittänyt sitä etsiä. Edelleen merkittävä osa ei merkinnyt tekijänoikeuden haltijan tietoja materiaaliin. Tämä osoittaa tiedon puutetta ja välinpitämättömyyttä suhtautumista tekijänoikeudellisiin kysymyksiin ja edelleen vaikeuteen tekijänoikeuksien selvittämiseen. Kuitenkin merkittävä osa digitaalisten oppimisalustojen käyttäjistä tekee materiaalia myös itse.

Tutkimuksen etu- ja haittanäkökulmaan koulutuksen järjestäjien kannalta voidaan havaita, että 57% koulutuksen järjestäjistä katsoi, että heille olisi etua siitä, että opetusmateriaalien tekijänoikeudet olisivat koulutuksen järjestäjillä. Toisaalta 14% totesi, että siitä ei olisi etua. Kuitenkin 29% ei osannut ottaa kantaa asiaan. Haittanäkökulmasta katsottuna havaittiin, että 71% vastaajista totesi, että ei ole koulutuksen järjestäjille haittaa siitä, että opetusmateriaalien tekijänoikeudet olisivat koulutuksen järjestäjillä. Myös haittanäkökulmassa on osaa sanoa vastausten osuus on suuri (29%).

Toisaalta haittanäkökulmaan koulutuksen järjestäjät ottivat 43% osuudella tutkimuksessa näkökulman, että on haitta, jos opetusmateriaalien tekijänoikeudet kuuluvat opettajille. Kuitenkin havaittiin haittanäkökulmassa lähes saman prosenttiosuuden vastaavan en osaa sanoa-vaihtoehdon. Edelleen koulutuksen järjestäjien kantana havaittiin, että 43% totesi olevan etua, mikäli tekijänoikeudet olisivat materiaalien tekijällä. Kuitenkin myös haittanäkökulmassa kantaa ottamattomien osuus on suuri 57%.

En osaa sanoa- vastausten suuri osuus korostui. Onko niin, että koulutuksen järjestäjien puolella asiaa ei tunneta tai ei pidetä tärkeänä? Kommenteissa haitaksi mainittiin juuri se, että opettajan siirtyessä muualle, materiaali ei jää koulutuksen järjestäjän käyttöön, mikäli opettaja vaihtaa työpaikkaa. Toisaalta kommenteissa pohdittiin yhdessä tuotetun materiaalin kohtaa, mikäli joku tekijöistä jättää työpaikan. Kommenteissa korostettiin sopimista etukäteen edellä mainituissa tilanteissa.

Kommenteissa koulutuksen järjestäjät totesivat tekijänoikeuden muuttuvan digitaalisten oppimisolustojen maailmassa tulevaisuudessa muotoaan rajusti. Toisaalta kommenteissa todettiin, että tekijä panostaa materiaalin tekoon enemmän, mikäli vaihtaessaan työpaikkaa voi käyttää materiaaliaan myös silloin. Myös painotettiin kehittämisen näkökulmaa, mutta todettiin kuitenkin, että olisi syytä varmistaa materiaalin käyttöoikeus myöhemmin koulutuksen järjestäjän käyttöön esimerkiksi työpaikan vaihdoksen yhteydessä. Edelleen koulutuksen järjestäjät toteavat digitaalisuuden muutoksen tuomat haasteet sekä etukäteen sopimisen tärkeyden.

Yhteenvedona voidaan todeta, koulutuksen järjestäjien vastaukset korreloivat osin hyvin, mutta osassa vastauksista löytyy ristiriitaa. Havaittiin siis, että sama prosenttiosuus oli sillä kannalla, että opetusmateriaalien tekijänoikeuksien tulisi kuulua koulutuksen järjestäjälle ja sama osuus vastasi siitä olevan etua heille. Toisaalta vain 14% koulutuksen järjestäjistä vastasi, että materiaalin tekijänoikeudet tulisi kuulua materiaalin tekijälle, mutta vastaavasti 43% vastasi että on koulutuksen järjestäjän näkökulmasta etu, jos oikeudet kuuluvat sen tekijälle. Edelleen 71% katsoo, että ei ole haittaa jos materiaalin tekijänoikeudet olisivat koulutuksen järjestäjillä. Onko ristiriitaisuuksien syynä tekijänoikeusasioiden tietämättömyys, välinpitämättömyys vai tulee esiin mahdollinen tekijänoikeuksien mahdollinen rinnakkainen haltijuus, jossa molemmilla olisi mahdollisuus sovitulla tavalla omistaa oikeuksia. Tämän näkökulman ja edellisten havaintojen pohjalta voidaan todeta, että asioiden selväpiirteinen sopiminen olisi tarpeen. Toisaalta havainnot tuovat esiin lisätutkimuksen tarpeen.

6.2 Tekijänoikeudet yhteiskäyttöisissä materiaaleissa

Tutkimuksessa paneuduttiin myös opettajien suhtautumiseen materiaalien yhteiskäyttöön. Havaittiin, että opettajan lisätessä materiaalia digitaalisen oppimisolustan kurssille, 67% opettajista suhtautuu myönteisesti siihen, että myös muut kurssin opettajat voivat käyttää materiaalia. Eli havaittiin, että opettajat suurelta osin hyväksyvät sen, että muut voivat käyttää heille tekijänoikeuksien mukaan kuuluvaa materiaalia. Noin 15% ei sallisi muiden käyttävän lisäämäänsä oppimateriaalia ja noin 15% vastasi, että ei ole tehnyt materiaalia. Jos tarkastelussa keskitytään vain materiaalia lisänneisiin opettajiin, voitiin havaita, että noin 56% ovat valmiita siihen, että muut saavat käyttää materiaalia vapaasti. Vastaavasti materiaalia lisänneistä noin 14% eivät salli muiden käyttäen vapaasti luomaansa materiaalia.

Tarkasteltaessa opettajien suhtautumista oppimateriaaliensa muokkausoikeuksiin havaittiin, että vastaajista 49% oli sitä mieltä, että muut voivat vapaasti muokata opettajan lisäämää materiaalia. Vastaavasti taas 36% oli sitä mieltä että eivät saa muokata vapaasti ja edelleen 15% vastasi että en osaa sanoa. Eli materiaalin muokkaukseen suhtaudutaan huomattavasti kriittisemmin kuin käyttämiseen. Edelleen sama määrä vastaajista ilmoittaa, ettei ole lisännyt materiaalia. Materiaalin muokkaukseen suhtaudutaan siis kriittisemmin. Jos tarkastelussa keskitytään edelleen vain materiaalia lisänneisiin opettajiin, voitiin havaita, että noin 41% suhtautuu sen muokkausoikeuteen myönteisesti. Vastaavasti noin 30% suhtautuu materiaalin muokkausoikeuteen kriittisesti.

Materiaalien yhteiskäyttöön liittyviä oikeuksia tarkasteltaessa opettajilta kysyttiin myös, että lisäät sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia kurssille, jossa muut opettajat voivat myös käyttää lisäämääsi materiaalia. Tiedätkö, että annatko samalla muille opettajille tekijänoikeuksien näkökulmasta katsoen käyttöoikeuden materiaaliisi? Havaittiin, että vastaajista 41% ilmoitti tietävänsä ja 34% ilmoitti, ettei tiedä. En osaa sanoa-vastaus keräsi 25% osuuden. Eli lähes 60% ei joko tiedä tai ei osaa sanoa antaako materiaalin lisääminen yhteiselle kurssille tekijänoikeudellisen käyttöoikeuden myös muille. On merkittävää, että digitaalisten oppimisympäristöjen yhteisten kurssien materiaalien tekijänoikeuskysymykset ovat näin merkittävässä määrin tietämättömyyden tai epävarmuuden vallassa. Sama koskee myös seuraavaa havaintoa muokkausoikeudesta. Lähes 65% opettajista ei joko tiedä tai ei osaa sanoa antaako materiaalin lisääminen yhteiselle kurssille tekijänoikeudellisen muokkausoikeuden myös muille.

Edelliset kaksi havaintoa tiedustelivat siis tietoa tekijänoikeuksista. Seuraavat kaksi taas mittaavat suhtautumista niihin. Vaikka tietoa näyttäisi olevan suhteellisen vähän, niin suhtautuminen näyttäisi olevan taas positiivisempaa.

Kun tutkittiin suhtautumista yhteisen kurssin materiaalien yhteiskäyttöä käyttöoikeuden näkökulmasta, oli kysymys seuraava: Lisäät sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia kurssille, jossa muut opettajat voivat myös käyttää lisäämääsi materiaalia. Annatko samalla heille tekijänoikeuksien näkökulmasta katsottuna käyttöoikeuden materiaaliisi? Suostutko siis siihen, että muut kurssia käyttävät opettajat saavat ilman muuta käyttää tekemääsi materiaalia opetuksessa. Vastaajista 63% ilmoitti antavansa käyttöoikeuden ja 12% ilmoitti, ettei anna käyttöoikeutta. Edelleen suuri osuus, eli 25% ilmoitti, että en osaa sanoa. Eli suhtautuminen oli myönteistä ja vain hieman yli 10% ei anna käyttöoikeuksia. Toisaalta tulee pohdit-

tavaksi, että miten järjestetään prosessi yhteisillä kursseilla, mikäli jonkin opettajan lisäämää materiaalia ei voi muut hyödyntää tai miten järjestetään tilanne, jossa yhteiselle kurssille muut voivat lisätä opettajia lisää jolloin tekijänoikeudellinen ketju pitenee.

Suhtautuminen muokkausosoikeuksien luovuttamiseen oli vastaavassa yhteiskurs- sin tapauksessa huomattavasti kriittisempää. Vastaajista 43% ilmoitti antavansa muok- kausoikeuden ja 32% ilmoitti, ettei anna muokkausosoikeutta. Edelleen suuri osuus, eli 25% ilmoitti, että en osaa sanoa. Eli havaitaan, että edellisessä käyttöoikeutta kä- sitelleessä havainnossa myönteisyys oli hieman yli 60%, kun taas muokkausosoikeuk- sissa myönteisyyden lasku oli noin 20 prosenttiyksikköä.

Edellä esitettyä problematiikkaa lähestyttiin vielä siitä näkökulmasta, että opet- tajilta kysyttiin pitäisikö yhteiskursseilla kaikille opettajille automaattisesti syntyä tekijänoikeuksien kautta käyttö tai muokkausosoikeudet materiaaleihin

Kun kyseessä olivat automaattiset käyttöoikeudet havaittiin, että vastaajista 23% vastasi kyllä, 45% ei ja 32% vastasi en osaa sanoa. Eli automaattisiin käyttöoikeuk- siin tekijänoikeudellisesta näkökulmasta saatiin vain noin viidenneksen kannatus. Toisaalta noin kolmannes on epävarmoja, eli tieto ja käsitys asiasta voi olla puut- teellinen. Vastauksessaan ammattiliitto otti asiaan kielteisen kannan. Ammattiliitto totesi kyseessä olevan lain mukainen tulkinta. Perustelussa ammattiliitto totesi ly- hyesti, että kaikki riippuu siitä, mitä asiasta on sovittu. Automaattisesti ei pidä tulla, vaan vasta silloin, jos asiasta on niin erikseen sovittu.

Vastaajista 15% kannatti automaattisia muokkausosoikeuksia. Ei vastanneita oli 54% ja en osaa sanoa vastauksia oli 31%. Tässä havainnossa toistuu siis sama trendi muokkausosoikeuksien kriittiseen suhtautumiseen. Toisaalta taas jatkui trendi suu- resta epävarmuudesta en osaa sanoa vastausten perusteella. Kuitenkin myöntei- syys oli kaventunut jo vajaaseen 15 prosenttiyksikköön. Vastaus muokkausosoikeu- teen oli ammattiliitolla sama kuin automaattisessa käyttöoikeudessa, eli kielteinen. Perustellessaan vastausta ammattiliitto tarkensi asiaa seuraavasti: Tästäkin asiasta pitää olla erikseen sovittu. Jos on sovittu, että mitä vaan oppimisympäristöön vie- tyä materiaalia saa muokata, niin silloin saa. Sovittaessa asiasta on käytävä ilmi se, voidaanko muokkaamaton materiaali säilyttää niin, että sen tehnyt voi halutessaan käyttää myös muokkaamatonta eli tekemäänsä materiaalia. Tekijänoikeuslain mu- kaan edes se, jolle tekijänoikeus on luovutettu, ei saa muuttaa teosta eikä luovuttaa oikeutta, ellei toisin ole sovittu. Jos halutaan, että teosta saa muuttaa tai käyttöoi- keuden saa edelleen luovuttaa kolmannelle, on tästä nimenomaisesti sovittava.

6.3 Tekijänoikeuksien siirto tai myyminen opettajien ja koulutuksen järjestäjien kesken

Tutkimuksessa paneudutaan myös tekijänoikeuden siirtoon. On huomattava, että tutkittavassa aiheessa ei otettu kantaa siihen, onko tekijänoikeuksien siirto kokonaan, rinnakkaisesti vai osittain. Kyseessä on lähinnä periaatteellinen suhtautuminen tekijänoikeuksien siirtoon. Seuraavissa luvuissa tekijänoikeuden siirtämistä on tarkasteltu kolmesta näkökulmasta; siirto ilman korvausta, siirto korvauksella ja tekijänoikeuksien myynti.

6.3.1 Opetusmateriaalien tekijänoikeuksien siirto ilman korvausta

Tutkimusta varten opettajilta tiedusteltiin, allekirjoittaisivatko he työnantajan esittämän sopimuksen, jolla kaikkien työpaikan digitaalisiin oppimisalustoihin tehtyjen oppimateriaalien tekijänoikeudet siirtyisivät ilman korvausta koulutuksen järjestäjälle (työnantajalle). Havaittiin, että vain kahdeksan prosenttia olisi valmis siirtämään oikeudet koulutuksen järjestäjille. Toisaalta havaittiin, että opettajista 24% oli valmis tekijänoikeuksien siirtoon, mutta asia jäisi heitä mietityttämään. Suhtautuminen tekijänoikeuksien siirtämiseen ilman korvausta oli kriittistä. Edelleen opettajista 48% ei ole valmis siirtämään korvauksetta tekijänoikeuksia koulutuksen järjestäjille. Koulutuksen järjestäjien puolella asiaa ei oltu harkittu. Koulutuksen järjestäjistä 66% ei ollut edes pohtinut tätä mahdollisuutta ja 17% ei osannut sanoa onko asiaa pohdittu vai ei.

Kriittisyys siirtoon jatkuu myös ammattiliiton kannanotossa. Ammattiliiton ottaman kannan mukaan kyseessä olevassa tilanteessa ei suositella allekirjoitettavan kysymyksessä esitettyä sopimusta. Perustelussaan ammattiliitto ottaa hyvin perusteellisesti ja monipuolisesti asiaan kantaa. Näkemykset tuovat esiin tekijänoikeuksien monet ulottuvuudet. Lisäksi otetaan asiaan mielenkiintoinen näkökulma siitä, että voiko sopia siitä, mitä ei vielä ole. Edelleen perustelussa asiallisesti ja aiheellisesti otetaan näkökulmaa vastausvaihtoehtoihin. Tämä tuo myös esille aiheellisesti edunvalvontanäkökulman. OAJ totesi vastauksessaan muun muassa, että

Kukin saa itse päättää haluaako luopua korvauksetta vai ei. Kysymykseen olevat vastausvaihtoehdot ovat huonot. Ensinnäkin juridisesti pitäisimme kyseenalaisena sopimusta, jossa luovutaan tekijänoikeuksista sellaiseen teokseen jota ei ole vielä edes tehty eikä tiedetä mitä tullaan

tekemään. Tekijänoikeuksien luovuttaminen ennakoon kaikista teoksista mitä tekee jatkossa on siis meistä kohtuuton. Kysymys on muotoiltu niin, ettei siitä varmuudella tiedä onko kyse tästä vai ainoastaan jostain jo tehdystä.

OAJ tuo esille myös sopimisen näkökulman. OAJ:n mielestä tilanne ei voi olla opettajan kannalta sellainen, jossa on työnantajan valmis lomake allekirjoitettavaksi ja muita vaihtoehtoja ei olisi. Lisäksi OAJ suosittelee mahdollisissa sopimistilanteissa esimerkiksi Opetus- ja kulttuuriministeriön valmiita mallipohjia. Lisäksi OAJ toteaa sopimistilanteissa antavansa opettajille ohjeita sopimiseen opettajien tietoisuuden lisäämiseksi.

OAJ tuo esille sopimisen myös niin, että suosittelee aina kirjallista sopimista, koska suullisen sopimuksen sisällön osoittaminen jälkikäteen voi olla hankalaa. Lisäksi OAJ ottaa kantaa luovutuksen muotoon, todeten ettei kannata tehdä kokonaisluovutusta, jolla kaikki oikeudet siirtyisivät. Tätä OAJ korostaa muun muassa siksi, ettei mahdollisten tulevien materiaalien käyttötavat ja käytön laajuus ole etukäteen tiedossa. Tällöin OAJ:n mielestä korvauksen määrästä voi olla ennalta vaikea sopia.

OAJ suositteleekin tarkkaan luovutuksen konkretisointiin seuraavasti:

Sen sijaan on suositeltavaa konkretisoida luovutus mahdollisimman tarkasti, jotta osapuolet hahmottavat, mitä sopimus tosiasiallisesti koskee ja jolloin luovutuskorvauksen suuruudesta on helpompaa sopia. Tällöin määritellään se käyttötarkoitus, mihin tekijänoikeudet luovutetaan (verkko-opetus, opetustalenne, painettu materiaali jne.). Lisäksi on hyvä määrittellä se, minkälaiselle henkilöpiirille materiaali on tarjolla (avoin jakelu verkossa, tietyn opintojakson opiskelijat jne.) sekä se ajallinen ulottuvuus, minkä materiaali on tarjolla (tietty kurssi, tietty opetusperiodi, lukuvuosi jne.).

OAJ jatkoi perusteluaan vielä ottamalla kantaa niihin asioihin, jotka olisi hyvä ottaa huomioon sopimusta tehdessä. OAJ:n esittämät asiat ovat seuraavat:

- Opettajan on hyvä sisällyttää sopimukseen kohta, jonka mukaan hänellä itsellään pysyy ns. rinnakkaiskäyttöoikeus teokseen.
- Teoksen muunteluun tarvitaan tekijän lupa. Tämän vuoksi luovutus sopimukseen usein kirjataan, että luovutuksensaaja saa muunnella teosta (esim. päivittää).

- Suositeltava kirjaus sopimuksessa olisi esimerkiksi se, että opettajalla on ensisijainen oikeus tehdä tarvittavat päivitykset.
- Luovutuksensaaja ei saa luovuttaa tekijänoikeuksia edelleen, ellei tästä ole nimenomaisesti sovittu. Edelleen luovutus tarkoittaa käytännössä kaupallista hyödyntämistä. Kertakorvauksen sijaan on suositeltavampaa sitoa korvaus edelleen luovutusosoikeudesta saatuun kaupalliseen tuottoon. Asiasta voidaan aina myös sopia erikseen, mikäli asia tulisi ajankohtaiseksi.
- Tekijänoikeuden luovutuksen arvo on sidoksissa sen markkina-arvoon. Korvaus on siis muutakin kuin korvaus tekemiseen käytetystä ajasta. Vaihtoehtona on aina hankkia vastaava materiaalia kaupallisilta kustantajilta.
- Jos opettaja haluaa antaa materiaalinsa avoimeen jakoon esim. cc-lisenssillä, tämä on mahdollista, kunhan tekee sen tietoisena siitä, että velvollisuutta siihen ei ole.

Ymmärrettävästi tällainen näkökulma tuodaan ammattiliiton toimesta esille huomioiden ammattiliiton edunvalvontanäkökulma suhteessa opettajiin. Kuitenkin koulutuksen järjestäjillä ja jopa opettajille itsellään voi perustellusti olla asiaan myös ammattiliiton kantaan vastakkainen näkökulma. Tämä toinen näkökulma tuo taas esiin käytännön joustavuuden ja opetusmateriaalien avoimuuden opettajien kesken.

6.3.2 Opetusmateriaalien tekijänoikeuksien siirto korvauksella

Opettajien halukkuutta tekijänoikeuksien siirtoon korvausta vastaan kartoitettiin kysymältä heiltä suostuisivatko he allekirjoittamaan työnantajan esittämän sopimuksen, jossa olisi tekijänoikeuksien siirto kaikista työpaikan sähköisiin oppimisympäristöihin tehdyistä opetusmateriaaleista kohtuullista kertakorvausta vastaan. Kertakorvaus olisi esimerkiksi ammattiliiton ja koulutuksen järjestäjän neuvottelema.

Havaittiin, että opettajista 36% vastasi kyllä ja 32% vastasi kyllä, mutta asia mietityttäisi minua. En-vastauksia oli 8% ja en osaa sanoa vastauksia 24%. Taloudellinen korvaus tekijänoikeuksista saa siis opettajat huomattavasti myönteisemmäksi tekijänoikeuksien siirtoon koulutuksen järjestäjälle. Kuitenkin epävarmuus on suurta, koska lähes neljännes vastaajista ei osaa sanoa kantaansa.

Tarkasteltaessa koulutuksen järjestäjien kantaa havaittiin, että 66% ei ole pohjennut tekijänoikeuksien siirtämistä kertakorvauksella koulutuksen järjestäjälle olleenaan. Kun koulutuksen järjestäjiä kyselyn yhteydessä pyydettiin kuitenkin ottamaan kantaa siihen, olisivatko he valmiita siirtämään opetusmateriaalien tekijänoikeuksia itselleen kertakorvauksella, puolet vastaajista totesi, että ei olisi valmis. Noin 17% totesi että halukkuutta olisi, mutta neuvottelut asiasta ovat kesken ja noin kolmannes koulutuksen järjestäjistä ei ottanut kantaa asiaan. Asia on siis jonkin verran koulutuksen järjestäjillä esillä, mutta ei merkittävässä määrin.

Ammattiliitto ei ottanut tekijänoikeuksien siirtoon korvausta vastaan kantaa lainkaan. Kommenttina ja perusteluna tässä kysymyksessä ammattiliitolla on lyhyt asiallinen teksti. Perustelu kuuluu seuraavasti:

Kukin opettaja aina itse päättää asiasta. Teokset ovat hyvin erilaisia eikä yksi neuvoteltu sopimusmalli/korvaus sovi välttämättä kaikkiin tilanteisiin.

Uusi opettaja saattaa joutua tekijänoikeuksia koskevaan tilanteeseen esimerkiksi työsopimuksen yhteydessä. On huomioitava, että seuraavissa havainnoissa olisi tilanne, jossa uusilla opettajilla olisi tilanne, että tekijänoikeudet tulisivat koulutuksen järjestäjille ja jo virassa tai toimessa olevilla säilyisi nykyinen tilanne, jolloin heillä oikeudet olisivat itsellään.

Opettajilta kysyttiin, allekirjoittaisivatko he uutena opettajana työsopimuksen jossa opetusmateriaalien tekijänoikeudet kuuluisivat koulutuksen järjestäjälle. Vastaajista 19% olisi valmis allekirjoittamaan tämänkaltaisen sopimuksen. 37% taas allekirjoittaisi sopimuksen, mutta asia jäisi mietityttämään heitä. Havaintona on siis myönteisyyden kasvu edellisiin olettamiin verrattuna, mutta asiaan vaikuttaa tietysti uuden työn saamisen luoma paine ja sen tuoma arvottaminen suhteessa tekijänoikeuksiin. Kriittisyyttä opettajien joukossa havaittiin 19 prosentilla opettajista niin, että tämä prosenttiosuus opettajista ei olisi valmiita allekirjoittamaan sopimusta. Huomattavaa on myös vastausten osuudessa suuri osuus niillä, jotka eivät osaa ilmaista kantaansa tilanteeseen.

Vastaavasti tutkittaessa koulutuksen järjestäjien suhdetta siirtää opetusmateriaalien tekijänoikeuksien oikeudet koulutuksen järjestäjille uusia virkoja tai toimia perustettaessa, havaittiin, että 66% ei ole valmiita ilman korvausta tapahtuvaan siirtoon. Koulutuksen järjestäjien kommentteista tulee esiin havainto, että asiasta ei ole keskusteltu koulutuksen järjestäjien piirissä.

Vastauksessaan ammattiliitto pitää tilannetta mahdottomana, jossa uusille opettajille tulisi työsopimusta allekirjoitettaessa allekirjoitettavaksi sopimus tekijänoikeuksien siirrosta koulutuksen järjestäjille, mutta jo virassa tai toimessa olevilla opettajilla ei tätä siirtopykälää olisi. Perusteena käytetään yhdenvertaisuutta. Työnantajan on kohdeltava työntekijöitä yhdenvertaisesti, minkä johdosta tällaista tilannetta ei pitäisi syntyä.

6.3.3 Opetusmateriaalien tekijänoikeuksien myynti

Tutkimuksessa selvitettiin myös opettajien näkökulmaa opetusmateriaalien myyntiin ja sen mahdollisuuksiin. Vastauksista havaittiin, että opettajista vain 10% on myynyt opetusmateriaalien tekijänoikeuksia koulutuksen järjestäjille. Loput vastaajista, eli 90% ei ole myynyt opetusmateriaalin tekijänoikeuksia.

Kun taas tutkitaan halukkuutta myyntiin, tulee havainnoksi huomattavasti myönteisempi suhtautuminen. 80% opettajista olisi valmis myymään opetusmateriaalien tekijänoikeuksia koulutuksen järjestäjille. Havainnoksi tulee siis opettajien halukkuus myydä materiaalia, mutta mahdollisuudet siihen ovat ilmeisen olemattomat.

Mielenkiintoiseksi muodostuu havainto myyntihalukkuudesta, kun verrataan vastauksia edellisiin tutkimuksen havaintoihin. Korkea myyntihalukkuus koskee todennäköisesti yksittäisiä materiaaleja tai materiaalipaketteja. Kun taas puhutaan kaikkien tekijänoikeuksien siirrosta sovitulla kertakorvauksella, eli myymisestä koulutuksen järjestäjille, oli opettajista vain 36% varauksettomasti valmis siirtämään tekijänoikeudet.

6.4 Tekijänoikeuksiin liittyvät ongelmat työpaikoilla

Tutkittaessa tekijänoikeudellisia ongelmia opettajien kesken, tuli esiin hyvin pieni määrä tiedossa olevia ongelmia. Vastausten mukaan 12% opettajista oli havainnut ongelmia opettajien välisissä tekijänoikeuksiin liittyen. Myönteisenä tutkimuksen tuloksena oli 45%:n vastaajien joukko, joka vastasi, että ongelmia opettajien välillä ei ole ollut. Toisaalta lähes yhtä suuri joukko opettajista valitsi vaihtoehdon en osaa sanoa. Voidaan siis todeta, että ongelmia on suhteellisen vähän tai niitä ei ainakaan ole tiedossa. Kommentteissa opettajat peräsivät avoimuutta ja materiaalien tehokkaampaa käyttöä niin, että voisi vapaammin hyödyntää ja kehittää valmiita materiaaleja, jolloin kaikki voittaisivat.

Tutkimuksessa haluttiin myös selvittää oliko opettajien ja koulutuksen järjestäjän välillä ilmennyt tekijänoikeuksiin liittyviä ongelmia. Tässä tutkimuksen kohteessa opettajien kokemia tekijänoikeusongelmia opettajien ja koulutuksen järjestäjien välillä oli tiedossa vain kahdeksalla prosentilla vastaajista. Lähes puolet vastaajista (47%) ilmoitti, että ongelmia ei ole ollut. Kuitenkin on huomattava, että lähes saman verran (45%) opettajista ilmoitti vastaukseksi en osaa sanoa-vaihtoehdon. Kun samaa kysyttiin koulutuksen järjestäjiltä, ilmoitti 17%, että ongelmia oli ollut. Kuitenkaan ongelmia ei ole kokenut koulutuksen järjestäjien puolelta 67% vastaajista. Voidaankin todeta yleisesti, että ongelmia ei ole kovinkaan paljon tai ne eivät ole ainakaan tiedossa.

7 Pohdinta

Tässä tutkimuksessa pyrittiin saamaan vastaus seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Kenelle digitaalisten oppimateriaalien tekijänoikeudet kuuluvat eri osapuolten mielestä?
- Miten eri osapuolet suhtautuvat tekijänoikeuksiin yhteiskäyttöisissä materiaaleissa?
- Miten eri osapuolet suhtautuvat tekijänoikeuksien siirtoon/myymiseen opettajien ja koulutuksen järjestäjien kesken?
- Kuinka paljon opettajan työssä esiintyy ongelmia tekijänoikeuksien kanssa?

Tarkasteltaessa ensimmäistä tutkimuskysymystä, oli selvästi suurin osa opettajista sitä mieltä, että tekijänoikeuksien tulisi kuulua opetusmateriaalin tekijälle. Kuitenkin noin viidennes kertoi kannakseen, että ne tulisi kuulua koulutuksen järjestäjälle. Jonkin verran yli puolet koulutuksen järjestäjistä taas kertoi kannakseen, että opetusmateriaalien tekijänoikeudet tulisi kuulua heille. On merkittävää, että koulutuksen järjestäjistä hieman yli neljännes ei ota kantaa asiaan. Ammattiliiton kanta taas on selkeä. Ammattiliiton yksiselitteinen kanta oli, että tekijänoikeus kuuluu materiaalin tekijälle. Ristiriita tulkinnoissa oli merkittävä. Ammattiliiton ja opettajien kanta oli siis, että käytännössä nykyinen lain tulkinta on oikea. Yli puolet opetuksen järjestäjistä totesi, että nykyinen laki on epäreilu tai väärä. Tämän ristiriidan tuloksena voidaan todeta, että toisaalta tulee aiheelliseksi pohtia sitä, että olisiko digitaalisten oppimateriaalien tekijänoikeuksien siirtoon ja myymiseen liittyviin asioihin syytä paneutua mahdollisimman pikaisesti.

Edellä oleva tarkasteli siis sitä, kenelle digitaalisten opetusmateriaalien tekijänoikeus tulisi kuulua. Tarkasteltaessa sitä, kenelle vastaajat ajattelivat digitaalisten oppimateriaalien tekijänoikeuksien tällä hetkellä kuuluvan, oli opettajista noin puolet sitä mieltä, että ne kuuluvat opettajille ja hieman yli neljännes kertoi niiden kuuluvan koulutuksen järjestäjille, vaikka jopa kolme viidestä ilmoitti asian tietävänsä. Opettajien vastauksista ilmeni jonkin verran poikkeavuutta siinä, kenelle tekijänoikeuksien tulisi kuulua verrattuna siihen, kenelle ne opettajien mielestä kuuluvat.

Tämän tarkastelun kohdalla on pohdittavana tietoisuus tekijänoikeuksista yleisesti. Onko tietoisuus tekijänoikeuksista yleisesti heikkoa myös perinteisen materiaalin kohdalla, vai onko epätietoisuus kasvanut jostain syystä digitaalisten opetusmateriaalien tultua yhä yleisemmin käyttöön.

Toisen tutkimuskysymyksen tarkastelussa tuli esiin, että merkittävä osa opettajista suhtautuu myönteisesti siihen, että digitaalisissa oppimialustoissa muut opettajat voivat vapaasti käyttää sinne lisättyä materiaalia. Muokkausoikeuteen taas suhtauduttiin kriittisemmin, mutta muokkauksen sallisi kuitenkin lähes puolet vastaajista. Kun tarkasteltiin digitaalisten oppimialustojen yhteiskäyttöisten materiaalien käyttö- ja muokkausoikeuksien siirtymistä automaattisesti opetusmateriaalin tekijältä myös niille, jotka voivat käyttää materiaalia, on epätietoisuus suurta. Toisaalta yhteiskäyttöisen materiaalin käyttö- ja muokkausoikeuksia ei haluttaisi luovuttaa automaattisesti muille käyttäjille. Vain noin viidennes suhtautui tähän myönteisesti. Automaattisiin käyttö- ja muokkausoikeuksiin ammattiliitto otti kielteisen kannan, mutta korosti erikseen sopimisen merkitystä. Opettajat suhtautuivat myönteisesti käyttöoikeuksien vapauteen digitaalisissa opetusmateriaaleissa ja hieman kriittisemmin muokkaisu-oikeuksiin. Pohdittaessa näiden suhtautumisten vaikutuksia, tulee esiin opettajien myönteinen suhtautuminen joustavuuteen digitaalisten opetusmateriaalien käytössä. Mielenkiintoisen näkökulman tuo, kun tarkastellaan, että noin kaksi kolmasosaa suhtautuu myönteisesti siihen, että muut opettajat voivat ilman muuta käyttää yhteisillä kursseilla olevaa materiaalia, mutta vain hieman alle puolet antaisi automaattisen tekijänoikeudellisen käyttöoikeuden. Sama havainto näkyy automaattisessa muokkausoikeudessa. Jonkin verran alle puolet suhtautuu myönteisesti, että muut voivat muokata yhteiskurssin materiaalia, mutta vain hieman yli kuudesosa antaisi automaattisen tekijänoikeudellisen muokkausoikeuden. Voidaan kysyä, että mikä ero edellisillä on? Mikä erottaa sen, että muut ilman muuta voivat käyttää tai muokata materiaalia, mutta automaattista käyttö- tai muokkausoikeutta ei olla valmiita antamaan? Toisaalta suhtautuminen on ongelmallinen tekijänoikeuksien näkökulmasta ja tuo esiin tarpeen pohtia tekijänoikeuksien problematiikkaa digitaalisissa materiaaleissa kokonaisuutena.

Kolmannen tutkimuskysymyksen osalta voitoin todeta, että opettajat eivät ole juurikaan myyneet opetusmateriaaleja koulutuksen järjestäjille, mutta valmiutta myyntiin olisi. Vain kymmenesosa oli myynyt materiaalia, mutta valmiutta myyntiin olisi neljällä viidestä. Tarkasteltaessa tekijänoikeuksien siirtoa koulutuksen järjestäjälle ilman korvausta, oli suhtautuminen kriittisempää. Noin joka kymmenes opettaja ei

olisi valmis siirtoon lainkaan. Myönteisesti, mutta varauksella ilman korvausta tapahtuvaan siirtoon suhtautui noin neljännes opettajista. Merkittävä osa vastaajista ei kuitenkaan ottanut kantaa asiaan. Koulutuksen järjestäjien vastauksista ilmeni, että asiaa ei siellä ole pohdittu. Ammattiliitto taas ei suosittele tekijänoikeuksien siirtoa ilman korvausta ja perustelee asiaa monipuolisesti.

Mikäli tekijänoikeuksien siirrosta koulutuksen järjestäjälle saataisiin kertakorvaus, olisi opettajien keskuudessa valmiutta siirtoon hieman yli kolmanneksella. Noin kolmannes suhtautui siirtoon myönteisesti, mutta varauksella. Kielteisesti kertakorvauksella siirtoon suhtautui sama määrä kuin korvauksetta siirtoon. Tarkasteltaessa koulutuksen järjestäjän suhtautumista tekijänoikeuksien siirtoon kertakorvauksella, havaittiin sama ilmiö kuin korvauksetta siirrosta; asiaa ei ole pohdittu koulutuksen järjestäjien toimesta. Ammattiliitto taas ei ota kantaa kyseiseen siirtoon, vaan perustelee monipuolisesti asiaa sopimisen näkökulmasta. Tekijänoikeuksien siirtoa ilman korvausta digitaalisissa opetusmateriaaleissa on lienee mahdotonta ajatella realistiseksi osapuolten kannanottojen perusteella. Korvauksen kautta tapahtuva siirto voidaan ajatella mahdolliseksi, mutta onko koulutuksen järjestäjillä riittävää halukkuutta ja mahdollisuutta varata taloudellista resurssia siirtoon? Lisäksi tekijänoikeuksien siirto digitaalisten materiaalien osalta toisi esiin saman tarpeen myös perinteisen materiaalin osalle. Tämä lisäisi asian laajuutta ja ongelmallisuutta. Prosessi vaatisi joka tapauksessa oletettavasti vaikeita neuvotteluja kaikkien osapuolten välillä, koska tällöin liikutaan perusasioiden äärellä, joihin kuuluisi muun muassa opetushenkilöstön palkanmaksun perusteet. Edelleen on huomioitava, että vaaikka opetus- ja kulttuuriministeriö on laatinut mallisopimuksia tämänkaltaisten siirtojen mahdollistamiseksi, on niiden hyödyntäminen ollut vähäistä.

Neljännessä tutkimuskysymyksessä havaittiin, että opettajista vain hieman yli kymmenesosa oli havainnut jonkinlaisia tekijänoikeudellisia ongelmia työssään. Lähes puolet ilmoitti, että ongelmia ei ole ollut. Merkittävää on kuitenkin, että lähes yhtä suuri joukko opettajista kertoi, että ongelmia ei ole tiedossa. Koulutuksen järjestäjistä ongelmia ilmoitti olleen vajaalla viidenneksellä. Noin kaksi kolmasosaa koulutuksen järjestäjistä ilmoitti, että ongelmia ei ole ollut. Ongelmia ilmeni kaiken kaikkiaan siis tutkimuksessa vain vähän. Jos digitaalisten materiaalien tekijänoikeudet olisivat yleisesti paremmin tiedossa ja niistä puhuttaisiin enemmän, opettajat olisivat tietoisempia oikeuksistaan. Tällöin konflikteja mahdollisesti syntyisi enemmän opettajien kesken sekä opettajien ja koulutuksen järjestäjän välillä. Tällöin korostuisi myös ammattiliiton rooli ja sopimisen merkitys.

Voidaan pohtia koko tutkimukseen peilaten sitä, onko tekijänoikeusnäkökulma digitaalisissa opetusmateriaaleissa kokonaisuudessaan liian pienessä roolissa niin, että asia ei tunneta tai siihen suhtaudutaan välinpitämättömästi. Opetusmateriaalit ja opetus digitalisoituu yhä enemmän ja enemmän. Samalla digitaalisten opetusmateriaalien yhteiskäyttö lisääntyy. On toivottavaa, että samalla lisääntyy tietoisuus tekijänoikeuksista ja niiden vaikutuksesta etenkin digitaalisten materiaalien osalta. Tutkimuksessa ilmeni mielestäni kaikkia muita paitsi ammattiliittoa koskeva huolestuttava ilmiö, että tekijänoikeuksia digitaalisten oppimisolustojen ja digitaalisten opetusmateriaalien maailmassa ei yleisesti tunneta ja että asioita sen ympärillä ei ole pohdittu. Asia korostuu, koska digitaalisia materiaaleja on helppo kopioida, muokata ja jakaa. Lisäksi digitaalisuus tuo enenevässä määrin käyttöön materiaalien yhteistuotantoa ja materiaalipankkityyppistä ajattelua, joissa tekijänoikeusasiat jäävät usein vähälle huomiolle.

Edellä mainitun digitaalisen yhteiskäyttöisyyden ja digitalisoitumisen yleisesti lisääntyessä olisi kaikkien osapuolien kannalta ehdottoman tärkeää, että asiaa käsiteltäisiin ja sovittaisiin hyvissä ajoin mahdollisten tulevien ongelmien välttämiseksi. Samalla tulisi käsiteltyä erittäin tärkeänä seikkana myös joustavuus, jolla opettajat työssään voisivat käyttää, hyödyntää ja kehittää omia digitaalisia materiaalejaan riippumatta tekijänoikeudellisista kysymyksistä. Huomioitava on, että ulkopuolisten materiaalien, niin digitaalisten kuin printtimateriaalien, tekijänoikeudet tulee ottaa huomioon edelleen lain vaatimalla tavalla. Edelleen tulisi sopia kaikkien osapuolien osalta korvauskysymys. Koulutuksen järjestäjien tulisi mielestäni paneutua asiaa edellisten lisäksi siksi, että tulisi mahdollisuus hyödyntää opettajan työpaikan vaihdon yhteydessä opetusolustoihin mahdollisesti (käytännössä väistämättä) jääviä materiaaleja. Asian merkittäviksi ongelmiksi voi muodostua asenteet ja korvauskysymykset. Ammattiliitto edunvalvojana voi ottaa tiukan kannan korvauskysymyksiin ja oikeuteen päättää materiaalin oikeuksista. Koulutuksen järjestäjä taas voi olla haluton korvausten maksamiseen resurssien vähyden vuoksi. Opettajat taas voivat olla merkittävässä ristipaineessa toisaalta oikeuksien ja korvauskysymysten kanssa joutuen peilaamaan näkökulmaa digitaalisten opetusmateriaalien käytön joustavuuteen ja kehittämiseen sekä ymmärtämään koulutuksen järjestäjien näkökulmaa digitaalisuuden tuoman muutoksen vuoksi. Digitalisoitumisen edetessä väistämättä asiasta sopiminen pitäisi aloittaa hyvissä ajoin ennen kuin ongelmia ilmaantuu. Asian sopiminen ei välttämättä vaatisi lakimuutoksia, vaan asia lienee sovittavissa osapuolten keskinäisissä neuvotteluissa.

8 Yhteenveto

Tässä työssä selvitettiin opettajien, koulutuksen järjestäjien ja ammattiliiton näkemyksiä ja ajatuksia opetusmateriaalien tekijänoikeuksista digitaalisissa oppimislustoissa. Näistä syistä työssä on esitetty teorioita digitaalisista oppimislustoista, niiden hyödyistä ja haitoista, digitaalisissa oppimislustoissa käytetyistä materiaalityypeistä sekä tekijänoikeuksien huomioimisesta digitaalisissa opetusmateriaaleissa. Lisäksi on esitetty teorioita digitaalisista opetusmateriaaleista ja niiden soveltuvuudesta opetukseen. Edelleen on esitetty teoriaa tekijänoikeuksista sekä niin kutsutusta vapaasta lisensoinnista.

Tutkimus toteutettiin tekemällä kyselyt opettajille, koulutuksen järjestäjille sekä ammattiliitolle. Ammattiliittoa edustaa luonnollisesti opettajien edunvalvontaa suorittava opettajien ammattijärjestö OAJ. Tutkimuksessa esitettiin tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimusmenetelmä teorioineen. Tutkimuksessa selvitettiin, kenelle eri osapuolten mielestä digitaalisten opetusmateriaalien tekijänoikeudet kuuluvat, miten eri osapuolet suhtautuvat tekijänoikeuksiin yhteiskäyttöisissä materiaaleissa, miten eri osapuolet suhtautuvat tekijänoikeuksien siirtoon tai myymiseen opettajien ja koulutuksen järjestäjien kesken sekä sitä, kuinka paljon opettajan työssä esiintyy ongelmia tekijänoikeuksien kanssa.

Tutkimuksen tuloksena voitiin todeta, että tekijänoikeuksia tunnetaan yllättävän heikosti ja että niihin on osin paneuduttu huonosti muiden kuin ammattiliiton osalta. Opettajien ja ammattijärjestön näkemykset siitä, kenelle tekijänoikeuksien tulisi kuulua, erosivat merkittävästi koulutuksen järjestäjien näkemyksistä. Opettajilla ja ammattijärjestöillä näkemys oli nykysäännösten mukainen, mutta koulutuksen järjestäjät näkisivät että tekijänoikeuksien tulisi kuulua enemmän määrin heille. Tutkimuksessa ilmeni, että opettajat ovat kohtuullisen myönteisiä tekijänoikeuksien siirtoon koulutuksen järjestäjälle, mutta niistä tulisi saada korvaus. Koulutuksen järjestäjät eivät ole vielä pohtineet kovinkaan laajasti korvausten maksamisen mahdollisuutta, mihin vaikuttanee osaltaan se, että tutkimustulosten mukaan tekijänoikeuksiin liittyvät konfliktit eivät ole työpaikoilla kovin yleisiä.

Tutkimuksen rajoitteena on pieni koulutuksen järjestäjien osuus sekä se, että tutkimuksessa korvauskysymyksen osalta tutkittiin vain kertakorvauksen mahdolli-

suus. Lisätutkimuksen tarpeena olisikin laajentaa sekä opettajien että koulutuksen järjestäjien määrää laajemman kuvan saamiseksi. Lisäksi tulisi tutkia muiden kuin kertakorvauksen mahdollisuus, joka käytännössä tarkoittaa opettajan palkan perusteita. Edelleen voidaan rajoitteena pitää sitä, että tutkimus suoritettiin vain ammatillisessa oppilaitoksessa. Lisää mielenkiintoa tutkimukseen toisi sen laajentaminen lukiotasolle. Samalla lukiotasolla tulisi tutkittua sitä, kuinka laajasti digitaaliset oppimisalustat ovat siellä käytössä.

Lähteet

- [1] CHURCHILL, D. Towards a useful classification of learning objects. *Educational Technology Research and Development* 55, 5 (2007), 479–497.
- [2] DUH, M., JA KRAŠNA, M. Interactive e-learning materials: How to prepare and use it properly? *MIPRO, 2010 Proceedings of the 33rd International Convention* (2010), 833–836.
- [3] EKONOJA, A. *Oppimateriaalien kehittäminen, hyödyntäminen ja rooli tieto- ja viestintätekniikan opetuksessa*. PhD Thesis, Jyväskylän yliopisto, Informaatioteknologian laitos, Syyskuu 2014.
- [4] GERSHON, N., JA EICK, S. G. Visualization's new tack: making sense of information. *IEEE spectrum* 32, 11 (1995), 38–40.
- [5] HAKKARAINEN, K. P., PALONEN, T., PAAVOLA, S., JA LEHTINEN, E. *Communities of networked expertise: Professional and educational perspectives*. Elsevier Science, 2004.
- [6] HIRSJÄRVI, S., REMES, P., JA SAJAVAARA, P. *Tutki ja kirjoita*. Tammi, 1997.
- [7] ILOMÄKI, L. Erilaiset e-oppimateriaalit. Kirjassa *Laatua e-oppimateriaaleihin*, L. Ilomäki, Ed. Juvenes Print - Suomen yliopistopaino Oy, 2012, ss. 7–11.
- [8] ILOMÄKI, L. *Laatua e-oppimateriaaleihin*. Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere, 2012.
- [9] ILOMÄKI, L. Ohjaa asiantuntijamaiseen työskentelyyn. Kirjassa *Laatua e-oppimateriaaleihin*, L. Ilomäki, Ed. Juvenes Print - Suomen yliopistopaino Oy, 2012, ss. 64–67.
- [10] ILOMÄKI, L., JA RANTANEN, P. Intensive use of ict in school: Developing differences in students ict expertise. *Computers & Education* 48, 1 (2007), 119–136.
- [11] JAAKKOLA, T., NIRHAMO, L., NURMI, S., JA LEHTINEN, E. Erilaiset oppimisaihiot osana joustavaa kokonaisuutta. Kirjassa *Laatua e-oppimateriaaleihin*, L. Ilomäki, Ed. Juvenes Print - Suomen yliopistopaino Oy, 2012, ss. 12–24.

- [12] JÄRVELÄ, S., JA HÄKKINEN, P. *Oppimisen teoria ja teknologian opetuskäyttö*. WSOY Oppimateriaalit, 2006.
- [13] JÄRVILEHTO, T. *Ihminen ja ihmisen ympäristö: systeemisen psykologian perusteet*. Pohjoinen Oulu, Suomi, 1994.
- [14] JUURAKKO-PAAVOLA, T. Amk-ruotsin opettajuuden haasteista. Kirjassa *Ammatikorkeakoulujen ruotsin opettajuus muutoksessa - Kohti motivoivaa ohjaamista*, T. Juurakko-Paavola, Ed. Juvenes Print - Suomen yliopistopaino Oy, 2014, ss. 6–16.
- [15] JUURAKKO-PAAVOLA, T. Ammatillisten ruotsin opettajien täydennyskoulutushankkeesta. Kirjassa *Ammatilliset ruotsin opettajat opetuksen kehittäjinä - Digitalisaatio ja yhteistyö fokuksessa*, T. Juurakko-Paavola, Ed. Juvenes Print - Suomen yliopistopaino Oy, 2016, ss. 9–17.
- [16] KALLIALA, E., JA TOIKKANEN, T. *Sosiaalinen media opetuksessa*. Finn Lectura, Helsinki, 2012.
- [17] KANANEN, J. *Kvantitatiivisen opinnäytetyön kirjoittamisen opas*. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 2011.
- [18] KANANEN, J. *Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä*. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 2014.
- [19] KERÄNEN, V., LAMBERG, N., JA PENTTINEN, J. *Digitaalinen media*. Docendo, 2005.
- [20] KNISS, J., KINDLMANN, G., JA HANSEN, C. Multidimensional transfer functions for interactive volume rendering. *IEEE Transactions on visualization and computer graphics* 8, 3 (2002), 270–285.
- [21] KOPIOSTO, JA OKM. *Kopiointi ja tallennus oppilaitoksissa*. Hahmo, Helsinki, 2016.
- [22] KOPIRAITTI. Tekijänoikeuden abc. URL http://www.e-julkaisu.fi/kopiraitti/tekijanoikeuden_abc_2015/#pid=1, viitattu 27.02.2018.
- [23] KOPONEN, J., HILDEN, J., VAPAASALO, T., ET AL. Tieto näkyväksi: Informaatiomuotoilun perusteet. *Taide, muotoilu ja arkkitehtuuri* 1 (2016), 39–47.

- [24] KORTE, W. B., JA HÜSING, T. Benchmarking access and use of ict in european schools 2006: Results from head teacher and a classroom teacher surveys in 27 european countries. *eLearning Papers* 2, 1 (2007).
- [25] KRNEL, D., JA BAJD, B. Learning and e-materials. *Acta Didactica Napocensia* 2, 1 (2009), 97–108.
- [26] LAPPEENRANNAN TEKNILLINEN YLIOPISTO, O. Laadukasta verkko-oppimateriaalia tuottamassa. URL http://www.oppi.uef.fi/uku/vopla/tiedostot/Laatukasikirja/Oppimateriaali/laadukasta%20verkko-oppimateriaalia%20tuottamassa_final.pdf, viitattu 22.1.2018.
- [27] LEHTINEN, E. *Oppimisympäristöt. Valtakunnallinen opetussuunnitelma 2004*. Opetushallitus, Helsinki, 2004.
- [28] MAYER, R. E. The promise of multimedia learning: using the same instructional design methods across different media. *Learning and instruction* 13, 2 (2003), 125–139.
- [29] NURMI, S., JA JAAKKOLA, T. Teknologiset oppimisympäristöt ja oppiminen. Kirjassa *Oppiminen ja opettajuus*, E. Lehtinen ja T. Hiltunen, Eds. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisu B:71 Turku: Painosalama, 2002.
- [30] OPETUSHALLITUS. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Next Print Oy, Helsinki, 2016.
- [31] OPETUSHALLITUS, JA TYÖRYHMÄ. Verkko-oppimateriaalin laatuksiteerit. URL http://www.oph.fi/download/47132_verkko-oppimateriaalin_laatuksiteerit.pdf, viitattu 10.1.2018.
- [32] RAJPAUL, K., JA ACTON, C. The use of smart technology to deliver efficient and effective pressure-damage education. *British Journal of Nursing* 24, Sup20 (2015), S4–S12.
- [33] SAKOMAA, V. Digitaaliset oppimateriaalit yläkoulussa - haasteita ja mahdollisuuksia. Kirjassa *Digitaalinen oppimateriaali koulun arjessa*, M. Kaisla, T. Kutvonen-Lappi, ja M. Kankaanranta, Eds. Jyväskylän yliopistopaino, 2015, ss. 111–118.

- [34] SANKILA, T. Nälökulmia oppimisen digitalisoitumiseen. Kirjassa *Digitaalinen oppimateriaali koulun arjessa*, M. Kaisla, T. Kutvonen-Lappi, ja M. Kankaanranta, Eds. Jyväskylän yliopistopaino, 2015, ss. 25–30.
- [35] SILANDER, P., RYYMIN, E., JA MATTILA, P. Tietoyhteiskuntakehityksen strateginen johtajuus kouluissa ja opetustoimessa. *Helsingin kaupungin opetusviraston mediakeskus, Esipuhe* (2012).
- [36] SILVIA, P. J. What is interesting? exploring the appraisal structure of interest. *Emotion* 5, 1 (2005), 89.
- [37] SORVARI, K. *Opetustoimen tekijänoikeudet*. WSOY Pro, Juva, 2012.
- [38] TANHUA-PIIROINEN, E., VITELI, J., SYVÄNEN, A., VUORIO, J., HINTIKKA, K. A., JA SAIRANEN, H. Perusopetuksen oppimisympäristöjen digitalisaation nykytilanne ja opettajien valmiudet hyödyntää digitaalisia oppimisympäristöjä. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta* (2016).
- [39] TAPOLA, A., JA VEERMANS, M. Herätä ja tue kiinnostusta ja motivaatiota. Kirjassa *Laatua e-oppimateriaaleihin*, L. Ilomäki, Ed. Juvenes Print - Suomen yliopistopaino Oy, 2012, ss. 74–81.
- [40] TENNO, T. *Surffaaajat ja syventyjät: verkko-oppimisympäristön pedagogisen tarkastelua*. PhD Thesis, Lapin yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta, Helmikuu 2011.
- [41] TOIKKANEN, T. Sosiaalinen media ja oppimisen uudet mahdollisuudet. Kirjassa *Laatua e-oppimateriaaleihin*, L. Ilomäki, Ed. Juvenes Print - Suomen yliopistopaino Oy, 2012, ss. 9–17.
- [42] TOIKKANEN, T., JA OKSANEN, V. *Opettajan tekijänoikeusopas*. Oy Finn Lectura Ab, Helsinki, 2011.
- [43] TROCHIM, W. M., JA DONNELLY, J. P. *The Research methods knowledge base*. Cengage Learning, Ohio, 2008.
- [44] UUSIKYLÄ, K., JA ATJONEN, P. *Didaktiikan perusteet*. WSOY, Helsinki, 2005.
- [45] VEHKALAHTI, K. *Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät*. Tammi, Helsinki, 2008.

- [46] VILKKA, H. *Tutki ja mittaa–Määrällisen tutkimuksen perusteet*. Tammi, Helsinki, 2007.
- [47] WILSON, B. G. *Constructivist learning environments: Case studies in instructional design*. Educational Technology, 1996.
- [48] WOOLFOLK, A. E. *Educational psychology*. Allyn & Bacon, 1995.
- [49] ZENG, R., YUE, R.-Z., TAN, C.-Y., WANG, Q., KUANG, P., TIAN, P.-W., JA ZUO, C. New ideas for teaching electrocardiogram interpretation and improving classroom teaching content. *Advances in medical education and practice* 6, 6 (2015), 99–104.

A Kysely opettajille

Gradukysely tekijänoikeuksista

Sähköiset oppimisympäristöt ovat yleistyneet käytössä merkittävästi. Samalla materiaalien yhteiskäyttö on yleistynyt esimerkiksi opettajien yhteisten sähköisissä oppimisympäristöissä olevien kurssien vuoksi. Tämä kysely selvittää tekijänoikeuksia sähköisissä oppimisympäristöissä.

Vastaukset opettajan näkökulmasta!

Tämä kysely on laadittu graduani varten. Aiheena gradussa on tekijänoikeudet sähköisissä oppimisympäristöissä (tarkka otsikko on vielä päättämättä). Toivon että vastaat kaikkiin kysymyksiin ja annat kommentteja vapaisiin kommenttikenttiin. Kaikki vastaajien tiedot pysyvät salaisina. Kyselyn tulokset analysoidaan kokonaisuutena. Kiitän jo näin etukäteen vaivannäöstäsi ja avustasi!

Oletko käyttänyt opetuksessa sähköisiä oppimisympäristöjä (Moodle, Optima, PedaNet tms)?

Kyllä

En

Tiedätkö kenelle sähköisessä oppimisympäristössä olevan opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu?

Kyllä

En tiedä

Oletko käyttänyt sähköisissä oppimisympäristöissä opetusmateriaalia, josta et tiedä, kenellä kyseisen materiaalin tekijänoikeus on?

Kyllä olen käyttänyt

En ole käyttänyt

En osaa sanoa

Jos et ole tiennyt sähköisessä oppimisympäristössä käyttämäsi opetusmateriaalin tekijänoikeuden omistajaa, oletko yrittänyt selvittää sitä?

Kyllä

En

Jos vastasit edelliseen kysymykseen kyllä, tarkenna vastaustasi seuraavaan kommenttikenttään mistä yritit selvittää tekijänoikeuden haltijaa?

Tiedätkö mistä voit selvittää sähköisessä oppimisympäristössä olevan opetusmateriaalin tekijänoikeuden omistajan?

Kyllä

En

En osaa sanoa

Oletko tehnyt sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia?

Kyllä

En

En osaa sanoa

Kenelle sähköisen opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu?

Oppimisympäristön omistajalle

Koulutuksen järjestäjälle

Opetusmateriaalin tekijälle

Jollekin muulle taholle

En osaa sanoa

Kenelle sähköisen opetusmateriaalin tekijänoikeus tulisi mielestäsi kuulua?

Oppimisympäristön omistajalle

Koulutuksen järjestäjälle

Opetusmateriaalin tekijälle

Jollekin muulle taholle

En osaa sanoa

Jos olet lisännyt sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia, ovatko muut opettajat voineet KÄYTTÄÄ kyseistä materiaalia opetuksessaan vapaasti?

Kyllä

Ei

En ole lisännyt materiaalia

Jos olet lisännyt sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia, ovatko muut opettajat voineet MUOKATA kyseistä materiaalia opetuksessaan vapaasti?

Kyllä

Ei

En ole lisännyt materiaalia

Jos olet lisännyt sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia, oletko laittanut tekijänoikeuden omistajan tiedot materiaaliin näkyville?

Kyllä

En

En ole lisännyt materiaalia

Lisäät sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia kurssille, jossa muut opettajat voivat myös käyttää lisäämääsi materiaalia. TIEDÄTKÖ, että annatko samalla muille opettajille tekijänoikeuksien näkökulmasta katsoen käyttöoikeuden materiaaliisi?

Kyllä tiedän

En tiedä

En osaa sanoa

Lisäät sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia kurssille, jossa muut opettajat voivat myös käyttää lisäämääsi materiaalia. TIEDÄTKÖ, että annatko samalla heille tekijänoikeuksien näkökulmasta katsoen muokkausoikeuden materiaaliisi?

Kyllä tiedän

En tiedä

En osaa sanoa

Lisäät sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia kurssille, jossa muut opettajat voivat myös käyttää lisäämääsi materiaalia. ANNATKO samalla heille tekijänoikeuksien näkökulmasta katsottuna käyttöoikeuden materiaaliisi? Suostutko siis siihen, että muut kurssia käyttävät opettajat saavat ilman muuta KÄYTTÄÄ tekemääsi materiaalia opetuksessa.

Kyllä annan käyttöoikeuden

En anna käyttöoikeutta

En osaa sanoa

Lisäät sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia kurssille, jossa muut opettajat voivat myös käyttää lisäämääsi materiaalia. ANNATKO samalla heille tekijänoikeuksien näkökulmasta katsottuna muokkausoikeuden materiaaliisi? Suostutko siis siihen, että muut kurssia käyttävät opettajat saavat ilman muuta MUOKKATA tekemääsi materiaalia opetuksessa.

Kyllä, annan muokkausoikeuden

En anna muokkausoikeutta

En osaa sanoa

Lisäät sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia kurssille, jossa muut opettajat voivat myös käyttää lisäämääsi materiaalia. Pitäisikö heille AUTOMAATTISESTI samalla tulla tekijänoikeudellinen KÄYTTÖOIKEUS materiaaliisi?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Lisäät sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia kurssille, jossa muut opettajat voivat myös käyttää lisäämääsi materiaalia. Pitäisikö heille AUTOMAATTISESTI samalla tulla tekijänoikeudellinen MUOKKAUSOIKEUS materiaaliisi?

Kyllä

Ei

EN osaa sanoa

Toimit opetustehtävissä. Työnantajasi esittää sinulle allekirjoitettavaksi sopimuksen, jossa on tekijänoikeuksien siirto kaikista työpaikkasi sähköisiin oppimisympäristöihin tekemistäsi opetusmateriaaleista ilman korvausta koulutuksen järjestäjälle (työnantajalle). Allekirjoitatko sopimuksen?

Kyllä

Kyllä, mutta asia mietityttää minua

En

En osaa sanoa

Toimit opetustehtävissä. Työnantajasi esittää sinulle allekirjoitettavaksi sopimuksen, jossa on tekijänoikeuksien siirto kaikista työpaikkasi sähköisiin oppimisympäristöihin tekemistäsi opetusmateriaaleista kohtuullista kertakorvausta vastaan koulutuksen järjestäjälle (työnantajalle). Korvaus tulisi olla esimerkiksi ammattiliiton ja koulutuksen järjestäjän neuvottelema korvaus. Allekirjoitatko sopimuksen?

Kyllä

Kyllä, mutta asia mietityttää minua

En

En osaa sanoa

Tulet uutena opettajana opetustehtäviin. Työsopimuksessa on ehto, että tekemäsi opetusmateriaalin tekijänoikeudet kuuluvat koulutuksen järjestäjälle (työnantajalle). Allekirjoitatko työsopimuksen?

Kyllä

Kyllä, mutta asia mietityttää minua

En

En osaa sanoa

Oletko myynyt opetusmateriaalien tekijänoikeuksia koulutuksen järjestäjälle (työnantajalle)?

Kyllä

En

Oletko valmis myymään sähköisiin oppimisympäristöihin tekemiesiopetusmateriaalien tekijänoikeuksia opetuksen järjestäjälle (työnantajalle)?

Kyllä

En

Onko oppilaitoksessanne opettajan näkökulmasta ollut ongelmia opettajien tekemien oppimateriaalien tekijänoikeuskysymyksissä koulutuksen järjestäjän (työnantajan) ja opettajien välillä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Jos vastasit edelliseen kysymykseen kyllä, alla olevassa vapaassa tekstikentässä voit tarkentaa vastaustasi.

Onko oppilaitoksessanne ollut ongelmia opettajien tekemien oppimateriaalien tekijänoikeuskysymyksissä toisten opettajien ja materiaalin tehneiden opettajien välillä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Jos vastasit edelliseen kysymykseen kyllä, alla olevassa vapaassa tekstikentässä voit tarkentaa vastaustasi.

Vapaa kenttä, johon voit lisätä kommentteja, mielipiteitä tai muuta huomioitavaa aiheesta.

B Kysely opetuksen järjestäjille

Gradukysely tekijänoikeuksista opetuksen järjestäjille

Sähköiset oppimisympäristöt ovat yleistyneet opetuskäytössä merkittävästi. Samalla materiaalien yhteiskäyttö on yleistynyt esimerkiksi opettajien yhteisten kursien vuoksi. Tämä kysely selvittää tekijänoikeuksia sähköisissä oppimisympäristöissä. Vastaukset opetuksen järjestäjän näkökulmasta!

Vastaukset ovat nimettömiä ja niitä käytetään tutkimuksessa hyvien tapojen ja periaatteiden mukaan.

Kiitän vaivannäöstäsi jo näin etukäteen!

Opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu sen tekijälle. Kenelle sähköisiin oppimisympäristöihin tehdyn opetusmateriaalin tekijänoikeuden tulisi koulutuksen järjestäjän näkökulmasta kuulua?

Materiaalin tekijälle

Koulutuksen järjestäjälle

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa yllä olevaan kysymykseen.

Onko koulutuksen järjestäjälle etua siitä, että sähköisen opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu sen tekijälle?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa yllä olevaan kysymykseen.

Onko koulutuksen järjestäjälle haittaa siitä, että sähköisen opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu sen tekijälle?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa yllä olevaan kysymykseen.

Olisiko koulutuksen järjestäjälle etua, jos opetusmateriaalin tekijänoikeudet kuuluisivat koulutuksen järjestäjälle?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa yllä olevaan kysymykseen.

Olisiko koulutuksen järjestäjälle haittaa, jos opetusmateriaalin tekijänoikeudet kuuluisivat koulutuksen järjestäjälle?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa yllä olevaan kysymykseen.

Oletteko koulutuksen järjestäjänä valmis maksamaan opettajille kohtuullisen kertakorvauksen (esimerkiksi ammattiliiton ja opetuksen järjestäjän neuvotteleman kertakorvauksen) tekijänoikeuksien saamiseksi koulutuksen järjestäjän haltuun?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa yllä olevaan kysymykseen.

Oletteko koulutuksen järjestäjänä pohtineet mahdollisuutta siirtää opetusmateriaalien tekijänoikeus ilman korvausta koulutuksen järjestäjälle?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa yllä olevaan kysymykseen.

Oletteko koulutuksen järjestäjänä pohtineet mahdollisuutta siirtää kaikkien opettajien sähköisiin oppimisympäristöihin tekemien opetusmateriaalien tekijänoikeus kohtuullisella korvauksella (esimerkiksi ammattiliiton ja opetuksen järjestäjän neuvottelemalla kertakorvauksella) koulutuksen järjestäjälle?

Näin on jo toimittu

Kyllä, mutta asia ei ole toteutunut

Kyllä, mutta neuvottelut asiasta ovat kesken

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa yllä olevaan kysymykseen.

Oletteko koulutuksen järjestäjänä pohtineet mahdollisuutta, että täytettäessä opettajien virkoja/tuntiopettajien toimia opetusmateriaalien tekijänoikeus siirretään sopimuksella (esimerkiksi työsopimuksella tai erillisellä sopimuksella työsopimuksen allekirjoittamisen yhteydessä) koulutuksen järjestäjälle?

Kyllä, sillä kysymyksen kaltainen toiminto on meillä jo käytössä

Kyllä, mutta asia ei ole toteutunut

Kyllä, mutta neuvottelut asiasta ovat kesken

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa yllä olevaan kysymykseen.

Onko koulutuksen järjestäjän näkökulmasta oppilaitoksessanne ollut työnantajan ja opettajien välillä ongelmia opettajien tekemien oppimateriaalien tekijänoikeuskysymyksissä?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa yllä olevaan kysymykseen.

Vapaa kenttä, jossa voi esittää kommentteja tai muuta huomioitavaa KAIKISTA AIHEISTA.

C Kysely ammattiliitolle (OAJ:lle)

Gradukysely tekijänoikeuksista ammattiliitolle

Sähköiset oppimisympäristöt ovat yleistyneet käytössä merkittävästi. Samalla materiaalien yhteiskäyttö on yleistynyt esimerkiksi opettajien yhteisten sähköisissä oppimisympäristöissä olevien kurssien vuoksi. Tämä kysely selvittää tekijänoikeuksia sähköisissä oppimisympäristöissä. Ammattiliiton kannan selvittämiseksi pyydän vastaamaan seuraaviin kysymyksiin.

Vastaukset käsitellään nimettöminä ja hyvien tapojen mukaan.

Kiitos vaivannäöstänne!

Kenelle sähköisen opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu?

Oppimisympäristön omistajalle

Koulutuksen järjestäjälle

Opetusmateriaalin tekijälle

Jollekin muulle taholle

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit vapaasti kommentoida tai tarkentaa vastaustasi ylläolevaan kysymykseen.

Kenelle sähköisen opetusmateriaalin tekijänoikeus tulisi kuulua?

Oppimisympäristön omistajalle

Koulutuksen järjestäjälle

Opetusmateriaalin tekijälle

Jollekin muulle taholle

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit vapaasti kommentoida tai tarkentaa vastaustasi ylläolevaan kysymykseen.

Opettaja lisää sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia kurssille, jossa muut opettajat voivat myös käyttää opetusmateriaalin tekijän lisäämää materiaalia. Pitääkö muille samaa kurssia pitävillä opettajille automaattisesti samalla tulla tekijänoikeudellinen käyttämisoikeus materiaaliin?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit vapaasti kommentoida tai tarkentaa vastaustasi ylläolevaan kysymykseen.

Opettaja lisää sähköiseen oppimisympäristöön opetusmateriaalia kurssille, jossa muut opettajat voivat myös käyttää opetusmateriaalin tekijän lisäämää materiaalia. Pitääkö muille samaa kurssia pitävillä opettajille automaattisesti samalla tulla tekijänoikeudellinen muokkausoikeus materiaaliin?

Kyllä

Ei

En osaa sanoa

Alla olevaan kenttään voit vapaasti kommentoida tai tarkentaa vastaustasi ylläolevaan kysymykseen.

Opettaja toimii opetustehtävissä. Työnantaja esittää hänelle allekirjoitettavaksi sopimuksen, jossa on tekijänoikeuksien siirto ilman korvausta koulutuksen järjestäjälle (työnantajalle) opettajan tekemistä opetusmateriaaleista. Mikä on ammattiliiton kanta sopimuksen allekirjoittamiseen?

Kyllä voi allekirjoittaa

Ei suositella allekirjoitettavaksi

Ei kantaa

Alla olevaan kenttään voit vapaasti kommentoida tai tarkentaa vastaustasi ylläolevaan kysymykseen.

Opettaja toimii opetustehtävissä. Työnantaja esittää hänelle allekirjoitettavaksi sopimuksen, jossa on tekijänoikeuksien siirto kohtuullista kertakorvausta vastaan (esimerkiksi ammattiliiton ja opetuksen järjestäjän neuvottelema korvaus) koulutuksen järjestäjälle (työnantajalle) opettajan tekemistä opetusmateriaaleista. Mikä on ammattiliiton kanta sopimuksen allekirjoittamiseen?

Kyllä voi allekirjoittaa

Ei suositella allekirjoitettavaksi

Ei kantaa

Alla olevaan kenttään voit vapaasti kommentoida tai tarkentaa vastaustasi ylläolevaan kysymykseen.

Opettaja tulee uutena opettajana opetustehtäviin. Työsopimuksessa on ehto, että opettajan tekemä opetusmateriaali kuuluu koulutuksen järjestäjälle (työnantajalle). Mikä on ammattiliiton kanta sopimuksen allekirjoittamiseen?

Kyllä voi allekirjoittaa

Ei suositella allekirjoitettavaksi

Ei kantaa

Alla olevaan kenttään voit vapaasti kommentoida tai tarkentaa vastaustasi ylläolevaan kysymykseen.

Edellisessä kysymyksessä opettaja tulee uutena opettajana opetustehtäviin. Työsopimuksessa on ehto, että opettajan tekemä opetusmateriaali kuuluu koulutuksen järjestäjälle (työnantajalle). Uusi opettaja allekirjoittaa sopimuksen. Opetushenkilöstöllä, joka on jo työnantajan palveluksessa on voimassa nykyinen käytäntö, jossa opetusmateriaalin tekijänoikeus kuuluu sen tekijälle. Mikä on ammattiliiton kanta kyseiseen tilanteeseen?

Mahdollinen tilanne

Ei mahdollinen tilanne

Neuvoteltava asia

Ei kantaa

Alla olevaan kenttään voit vapaasti kommentoida tai tarkentaa vastaustasi ylläolevaan kysymykseen.

Alla olevaan kenttään voit kommentoida tai tarkentaa kaikkia vastauksiasi tai muutoin kommentoida asiaa.